

Skov & Landskab

Center for Skov,
Landskab og
Planlægning

Frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning

Carsten Nico Hjortsø, Anne Gravsholt Busck og
Morten Kisendal Fabricius

Rapportens titel

Frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning

Forfattere

Carsten Nico Hjortsø, Anne Gravsholt Busck og Morten Kisendal Fabricius

Udgiver

Center for Skov, Landskab og Planlægning, Københavns Universitet

Serietitel, nr.

By- og Landsplanserien nr. 28-2006, også publiceret på www.SL.life.ku.dk

Ansvarshavende redaktør

Niels Elers Koch

Dtp

Inger Grønkjær Ulrich

Bedes citeret

Hjortsø, C.N., Busck, A.G. & Fabricius, M.K. (2006): Frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning. By- og Landsplanserien nr. 28, Center for Skov, Landskab og Planlægning, Københavns Universitet, Hørsholm, 2006. 150 s. ill.

ISBN

978-87-7903-317-7 (papir)

978-87-7903-318-4 (elektronisk)

ISSN

1397-5331

Tryk

Prinfo Aalborg

Oplag

200 eks.

Pris

225 kr. inkl. moms

Forsidefotos

Joakim Groth, Danmarks Naturfredningsforening

Holger Laustsen, Videbæk

Anne Gravsholt Busck

Gengivelse er tilladt med tydelig kildeangivelse

I salgs- eller reklameøjemed er eftertryk og citering af rapporten samt anvendelse af Center for Skov, Landskab og Planlægnings navn kun tilladt efter skriftlig tilladelse.

Rapporten kan bestilles på

www.SL.life.ku.dk

eller ved henvendelse til

Samfundslitteratur LIFE Sciences

Thorvaldsensvej 40

DK-1871 Frederiksberg C

Tlf. 3815 3895

E-mail sl@sl.cbs.dk

Forord

Danmark har igennem de senere år oplevet en generelt stigende interesse for frivilligt arbejde. Politikere, offentlige myndigheder og interesseorganisationer har på forskellig vis fremmet interessen gennem symbolsk, organisatorisk og økonomisk støtte. Denne generelle interesse har også manifesteret sig inden for naturforvaltning, om end i mindre synlig grad end det f.eks. er tilfældet inden for socialsektoren.

Andre steder i verden er frivillige borgeres deltagelse i beskyttelse og restaurering af naturen mere fremtrædende, men selv om det frivillige arbejde i dansk naturforvaltning ikke er særligt synligt, er det ikke et udtryk for, at der ikke sker noget. Desværre er de eksisterende aktiviteter dog dårligt dokumenteret, og der mangler i høj grad erfaringsopsamling og formidling som basis for en yderligere udvikling af området.

Vi vil fremhæve, at vi opfatter frivilligt arbejde i naturforvaltning som et meget sammensat og dynamisk tema, hvor succes og fiasko ikke altid er forudsigelig og ikke nødvendigvis har en entydig forklaring. Frivilligt arbejde handler både om menneskers holdninger og værdier, om mødet mellem forskellige organisationskulturer og logikker og om at skabe og formidle praktiske muligheder, der er tilpasset det moderne menneskes hektiske livsstil.

Med denne rapport er det vort ønske at bidrage til en erfaringsopsamling og en bredere diskussion om, hvorfor og hvordan frivilligt arbejde kan spille en rolle i dansk naturforvaltning. Vi håber således på at kunne inspirere til nytænkning med udgangspunkt i andres erfaringer, og at rapporten kan bidrage til refleksioner over udformningen af konkrete tiltag til glæde for de frivillige inden for feltet.

Vi vil afslutningsvis rette en tak til Friluftsrådet, som har bidraget med en delvis finansiering af denne rapport. Ydermere vil vi gerne takke Hanne Andersson (Dansk Røde Kors), Thomas Kirkeskov (Dansk Ungdoms Fællesråd), Vibeke Dalum (Friluftsrådet), Ia Brix Ohmann (Ældre Sagen), Susanne Ogstrup (Danmarks Naturfredningsforening), Line Holst Jensen (Holst-Grych), Claus Jespersen (Falster Statsskovdistrikt), Mette Åskov Knudsen og Jens Emborg (*Skov & Landskab*) samt Henning Eichberg (Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund) for deres inspirerende bidrag i forbindelse med projektets opstart og senere kommentering af rapporten.

København, februar 2007

Carsten Nico Hjortsø og Anne Gravsholt Busck

Indhold

Forord	3
Hovedkonklusioner	7
Resume	8
1. Indledning og rapportens formål og struktur	13
1.1 Rapportens formål og struktur	15
1.2 Metode	16
1.3 Begreber og afgrænsning	18
2. Baggrund	19
2.1 Rammer for naturforvaltningen – lovgivning og tilskud	19
2.2 Det frivillige arbejde i Danmark	22
2.3 Udenlandske erfaringer	26
2.4 Sammenfatning	29
3. Frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning - aktører og aktiviteter	31
3.1 Offentlige myndigheder	31
3.2 Landsdækkede foreninger og fonde	33
3.3 Uorganiserede frivillige som aktører	36
4. Casestudier - Frivilligt arbejde i fem danske kommuner	37
4.1 Introduktion til case	37
4.2 Sindal Kommune	37
4.3 Videbæk Kommune	42
4.4 Christiansfeld Kommune	48
4.5 Holeby Kommune	54
4.6 Høje-Taastrup Kommune	59
5. Centrale temaer i frivilligt arbejde i naturforvaltning	65
5.1 Aktørsystemet	65
5.2 Den individuelle frivillige	68
5.3 Den frivillige organisation	77
5.4 Den offentlige myndighed	89
5.5 Den private lodsejer	101
6. Analyseramme for frivilligt arbejde i naturforvaltning	106
6.1 Konteksten	106
6.2 Aktørsystemet	107
6.3 Den individuelle frivillige	109
6.4 Den frivillige organisation	110
6.5 Den offentlige myndighed	112
6.6 Den private lodsejer	114
7. Frivilligt arbejde i fremtidens naturforvaltning	116
7.1 Perspektiver for den individuelle frivillige	116
7.2 Perspektiver for den frivillige forening	119
7.3 Perspektiver for den offentlige myndighed	122
7.4 Perspektiver for den private lodsejer	126
7.5 Perspektiver for frivilligheden - barrierer og muligheder	128

7.6 Behov for mere viden	130
7.7 Sammenfatning	131
8. Tre scenarier for fremtidens frivillighed	133
8.1 Scenario I – Det nationale naturplejekorps	133
8.2 Scenario II – Det grønne partnerskab	134
8.3 Scenario III – Hvad skal vi lave næste søndag formiddag?	136
Litteratur	138
Appendiks 1: Eksempler på naturforvaltning hvor frivilligt arbejde indgår	147

Figurliste

Figur 1. Placering af de fem udvalgte casekommuner	38
Figur 2. Aktørsystemet illustreret som et netværk mellem de fire aktørkategorier: frivillige, ikke-statslige organisationer, myndigheder og lodsejere	66
Figur 3. De fire overordnede roller i forbindelse med naturforvaltningstiltag og eksempler på deres funktioner	67
Figur 4. Centrale variable i aktørmodellen for frivilligt arbejde i naturforvaltning	108
Figur 5. Muligheder og barrierer for udvikling af frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning	129

Boksliste

Boks 1: Det statsstyrede frivillighedsprogram	27
Boks 2: Naturforvaltning som middel til andre dagsordner	28
Boks 3: At dele naturglæde med andre	39
Boks 4: Det levende vand – med fisk i	43
Boks 5: Uformelle snakke og klare linier	49
Boks 6: Alt for fuglene – og så lidt træ til brændeovnen	55
Boks 7: At være landmand – sådan en gang i mellem	60
Boks 8: Regionaludvikling baseret på frivillig indsats	73
Boks 9: Forbedring af unges jobmuligheder	75
Boks 10: Naturpleje som sidegevinst	82
Boks 11: Medarbejderudvikling i frivillige organisationer	83
Boks 12: De frivillige i konfliktens centrum	86
Boks 13: Frivillighedspolitikken – et værktøj i frivilligledelse	88
Boks 14: Frivilligt arbejde som supplement	98
Boks 15: Jobshopping for frivillige	100
Boks 16: Efteruddannelse - certificering som frivilligleder	100
Boks 17: Landcare – community-engagement i Australien	102
Boks 18: Praktisk handling og dialog - miljøkooperativer i Holland	103

Hovedkonklusioner

- Praktisk naturforvaltning omfatter en bred vifte af opgaver og giver mulighed for mange forskellige typer engagement. Gennem deltagelse i praktisk naturpleje kan den enkelte frivillige omsætte miljøbevidsthed og et ønske om at gøre noget for naturen til konkret handling. Herigennem beriges deltagernes oplevelsesmæssige og følelsesmæssige relationer til naturen.
- De frivillige organisationer kan udnytte, at naturforvaltning indeholder typer af opgaver, der relativt let kan organiseres, så de passer til den moderne frivilliges behov og krav. De frivillige organisationer kan desuden styrke deres position gennem støtte til lokale initiativer, mere synlig markedsføring, uddannelse af frivilligledere og integration med andre sektorer.
- Supplering af eksisterende borgerinddragelsesmetoder med kommunal frivillighed og partnerskaber omkring praktisk naturforvaltning kan være et middel til lokal forankring af offentlige myndigheders natur- og regionaludviklingspolitik.
- Frivilligt arbejde kan bidrage med et supplement til den offentlige opgaveløsning, og herigennem udvide de eksisterende rammer med nye muligheder og løsningsmodeller. Men erfaringerne viser, at inddragelse af frivillige i den kommunale opgaveløsning ikke er omkostningsfri. For at opnå succes kræver det at den offentlige myndighed er villig til prioritere samarbejdet og investere de organisatoriske og økonomiske ressourcer.
- Private lodsejere har en række incitamenter til at indgå i samarbejde med frivillige om udvikling af naturværdier på deres ejendomme. Hvis deres forbehold omkring kontinuitet og ejendomsret respekteres, kan frivilligt arbejde bidrage til en lokalt forankret implementering af naturtiltag i situationer med komplekse ejerstrukturer.
- Samspelet mellem lodsejere og frivillige er generelt mere ligeværdigt og uformelt, end hvis en myndighed er primus motor, og der er større villighed til at give frivillige plads til at eksperimentere med opgaveløsningen.
- Den stigende interesse for praktisk naturpleje kan styrkes ved, at naturforvaltning gøres tilgængelig for en bredere kreds, defineres bredere, f.eks. som middel til andre politiske målsætninger, og institutionelt bakkes op af organisationer og statslige myndigheder f.eks. gennem fælles udviklingsprojekter.
- Der er behov for en forskningsindsats, der kan tilvejebringe et mere komplet vidensgrundlag om frivilligt arbejde i naturforvaltning i Danmark. Ydermere er der behov for at eksperimentere med nye og evt. tværsektorielle modeller, der integrerer flere forskellige aktørtyper.

Resume

Indledning og rapportens formål

35 % af den danske befolkning udfører frivilligt arbejde, men under 1 % heraf er relateret til natur og miljø. Samtidig giver 30 % af den danske befolkning udtryk for, at de kunne tænke sig at arbejde praktisk med miljøspørgsmål. I Danmark er der generelt stigende interesse for frivilligt arbejde, men praktisk frivilligt arbejde er ikke et særligt udviklet område i naturforvaltning. Denne form for frivilligt arbejde er dog genstand for stigende interesse fra de frivillige, deres organisationer og de offentlige myndigheder.

Rapporten skaber overblik over hovedaktørerne på området, præsenterer 5 konkrete eksempler inden for naturforvaltning, opstiller en analyseramme til bedre forståelse af fænomenet frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning og identificerer afslutningsvis perspektiver for den fremtidige udvikling af området.

Baggrund

Gennem de seneste 10-15 år er der kommet øget fokus på nødvendigheden af aktiv naturpleje, bl.a. gennem nationale og EU-baserede lovkrav og tilskudsordninger. Naturforvaltning er dog primært blevet set som en offentlig opgave på linie med f.eks. opgaveløsning på socialområdet. På socialområdet har der dog siden 1980'erne været en stigende interesse for at supplere den offentlige opgaveløsning med frivilligt arbejde, og det frivillige arbejde er i dag blevet etableret som et socialt legitimt frivillighedsområde.

Det stigende antal opgaver inden for naturforvaltning betyder, at frivilligt arbejde kan få en vigtigere rolle i fremtiden, men dette kræver, at naturforvaltning på private og statslige arealer, parallelt med udviklingen på socialområdet, opleves som et socialt legitimt frivillighedsområde. I en række lande som f.eks. USA, Canada og Storbritannien er frivilligt arbejde i offentlig og privat naturforvaltning et udbredt område for deltagelse. Erfaringer fra udlandet vil kunne give inspiration til udvikling af området i Danmark.

Aktører og aktiviteter

De centrale aktører i relation til frivilligt arbejde i naturforvaltning omfatter landsdækkende organisationer og fonde samt offentlige myndigheder, og de konkrete aktiviteter udspringer fortrinsvis af de landsdækkende organisationer og deres lokale frivillige. Aktiviteterne består af praktisk naturpleje, overvågning, formidling og planlægning af konkrete projekter. Praktisk naturpleje er først for nylig kommet i fokus. Denne type aktiviteter er dog under udvikling hos flere organisationer og myndigheder.

Casestudier – frivilligt arbejde i fem danske kommuner

I rapporten præsenteres fem casestudier af frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning. I Sindal Kommune har en lodsejer taget initiativ til opstilling af et udkigstårn med offentlig adgang og etablering af naturture med hjælp fra kommunen og Danmarks Naturfredningsforenings lokalkomite. Her er det væsentligt, at de frivillige og kommunen har sikkerhed for, at de økonomiske og tidsmæssige investeringer ikke viser sig forgæves, hvis lodsejeren trækker sig ud af aktiviteten og atter indskrænker offentlig adgang. I det konkrete tilfælde har parterne valgt at stole på hinandens ord og indgå en uformel aftale.

I Videbæk Kommune udfører frivillige fra den lokale lystfiskerforening pleje af flere vandløb. De frivillige tager selv initiativet, organiserer og udfører aktiviteten, mens lodsejere og kommunen støtter med materialer, maskiner og areal. Herudover støttes de frivillige af deres landsorganisation. Det er essentielt for aktiviteten, at de frivillige har en anden relation til private lodsejere, end en offentlig myndighed ville have. Dette giver et mere positivt og fleksibelt samspil med lodsejerne.

I Christiansfeld Kommune har en frivillig fra Danmarks Naturfredningsforenings lokalkomite taget initiativ til at etablere en sti med offentlig adgang omkring Hejlsminde Nor. Den frivillige har her nemmere ved at kontakte lodsejerne uformelt for at tale om mulighederne, end offentlige myndigheder ville have. En hurdle i denne case er, at lodsejerne er usikre på, hvem der har ansvaret og hvilke rettigheder lodsejerne har. Der er derfor behov for støtte – i form af midler og garantier – f.eks. fra en offentlig myndighed eller privat organisation.

Casen fra Holeby Kommune beskriver frivilligt arbejde på arealer ejet af den private fond 'Fugleværnsfonden'. Fonden har tætte relationer til Dansk Ornitologisk Forening og har taget initiativ til at danne en gruppe af frivillige til at varetage plejen i området. Selvom de frivillige refererer til fondens bestyrelse, har de udpræget handlefrihed, og spektret af aktiviteter er bredt, hvilket giver plads til både 'eksperter' og 'ikke-eksperter'.

I Høje-Tåstrup Kommune har Danmarks Naturfredningsforenings lokalkomite været fødselshjælper for etablering af en kogræsser- og naturplejeforening. Amtet har støttet initiativet ved opsætning af indhegning. En gruppe personer indkøber og passer hvert år et antal stude, som sommeren igennem afgræsser et fredet engareal, der før var ved at gro til. Kogræsser- og naturplejeforeningen tog udgangspunkt i naturpleje, men adgang til godt kød og oplevelsen af at passe dyrene er også vigtige elementer. Eksemplet viser, at det er muligt at engagere unge mennesker og børnefamilier i aktiviteterne, måske netop fordi der er et meget konkret udbytte og et relativt begrænset krav om deltagelse.

Samlet viser casene, at gode personlige netværk, fleksibilitet, respekt og tillid mellem aktørerne er essentielt. Når arbejdet sker på privat ejendom, er det desuden vigtigt at forholde sig til og respektere ejendomsretten. Men samspillet mellem lodsejere og frivillige er generelt mere ligeværdigt og uformelt, end hvis en myndighed er primus motor, og frivillige har større mulighed for at eksperimentere med opgaveløsningen. I forhold til typen af opgaver er det væsentligt,

at der gives plads til såvel ad hoc-deltagelse som længerevarende engagement, og at der er en bred vifte af aktiviteter, som giver mulighed for at tiltrække forskellige typer frivillige – såvel eksperter som ikke-eksperter. Endelig skal man være opmærksom på, at i nogle tilfælde er forvaltning af naturen blot et sekundært formål, mens andre konkrete udbytter fungerer som det primære mål.

Aktørsystemet

Naturforvaltning foregår i et samspil mellem lodsejere, myndigheder, frivillige og frivillige organisationer, og disse aktører interagerer på forskellig vis, idet de i varierende grad optræder som initiativtager, organisator, udfører og facilitator af naturforvaltningstiltag.

Den individuelle frivillige

Frivillig deltagelse i naturforvaltning begrundes i et bredt spektrum af motiver. Frivilligt arbejde tiltrækker en bred vifte af personlighedstyper, som løser en række vidt forskellige opgaver. I andre lande udgør aktiv deltagelse i naturforvaltning en praktisk platform for andre dagsordener, f.eks. sociale eller sundhedsmæssige. Næsten al frivillig deltagelse i naturforvaltning foregår i foreningsregi, men befolkningens foreningsdeltagelse har ændret karakter, og der er behov for at udvikle nye deltagelsesformer, der lever op til de frivilliges forventninger om fleksibilitet og et konkret udbytte.

Den frivillige organisation

I Danmark spiller de frivillige organisationer en afgørende rolle i mobiliseringen af frivillig arbejdskraft i naturforvaltning. Initiativer til frivillig naturforvaltning opstår oftest i lokale netværk eller foreninger, men disse foreninger er organisatorisk set tit ret sårbare. Opbakningen til den traditionelle organisationskultur mindskes og afløses af et krav om fleksibel og projektbaseret deltagelse med fokus på det personlige udbytte.

Med faldende interesse for foreningsaktiviteter kan organisering gennem ikke-medlemsbaserede professionelle organisationer være et fleksibelt alternativ. Øget professionalisering af det frivillige arbejde indebærer dog en risiko for en udhulning af det demokratiske potentiale og dermed den sociale legitimitet. Den ledelsesmæssige udfordring for den frivillige organisation består i at samordne de forskellige sociale interaktionsformer i forhold til marked, stat og civilsamfund.

Den offentlige myndighed

Gennem samarbejdet med de frivillige kan myndighederne opnå en kvalitativt bedre og mere varieret naturforvaltning. Samarbejde med de frivillige er ikke omkostningsfrit, men kræver ressourcer og engagement. Kommunal frivillighed (frivilligt arbejde uden ophæng i en frivillig organisation) indebærer et kulturmøde, der byder på en ledelsesmæssig udfordring mht. at sikre de særlige kvaliteter, der er forbundet med det frivillige arbejde. Partnerskaber udgør en interessant samarbejds mulighed med en række fordele, herunder vidensdeling, kompetenceudvikling og kvalitativt bedre opgaveløsning. Men gode partnerskaber opstår ikke af sig selv. Det dynamiske partnerskab kræver vilje til refleksion, prioritering af nødvendige ressourcer, økonomisk råderum, klare aftaler

og gensidig respekt og tillid.

Den private lodsejer

Samarbejder mellem private lodsejere og frivillige er ikke et særlig veludviklet område, men lodsejeren kan have mange fordele af et sådant samarbejde med frivillige om naturpleje. F.eks. kan lodsejerne få hjælp til at udføre opgaver som ellers ikke ville blive udført, forøge ejendommens herlighedsværdi, forbedre deres image i lokalsamfundet og trække på særlig ekspertise. Udenlandske erfaringer tyder på et stort potentiale i et sådant samarbejde. En stabil og troværdig samarbejdspartner, der kan sikre en langsigtet løsning og respekt for ejendomsretten er dog vigtig for lodsejeren.

Analyseramme

Frivilligt arbejde i naturforvaltning er et komplekst fænomen, og en analyse skal tage udgangspunkt i denne kompleksitet. En analyse kan struktureres efter tre interagerende niveauer:

- Konteksten
- Aktørsystemet
- Aktørerne

Analysen af konteksten afdækker, hvem der påvirkes positivt eller negativt af aktiviteterne, men ikke selv har direkte indflydelse på disse (eksterne interessenterne). Derudover afdækkes de overordnede samfundsmæssige rammebetingelser for aktiviteterne. Analysen af aktørsystemet identificerer den konkrete opgave, de enkelte aktørtyper der er involveret og deres indbyrdes rollefordeling samt karakteren af deres gensidige relationer. Analysen af den enkelte aktør afdækker dennes formål, motiver, interesser og forventninger samt elementer af den interne organisering og ekstern interaktion, der kan henføres til den enkelte aktør.

Frivilligt arbejde i fremtidens naturforvaltning

Perspektiver for den frivillige forening

Naturforvaltning tilbyder en lang række opgavetyper og deltagelsesformer og henvender sig derfor til et bredt udsnit af befolkningen. Praktisk deltagelse i naturforvaltning giver deltageren mulighed for at omsætte miljøbevidsthed og viljen til at gøre noget for naturen til konkret handling og herigennem opleve at kunne gøre en forskel. Indsatsen kan desuden berige deltagerens 'menneske-til-natur' relation og forstærke den oplevelsesmæssige værdi af at færdes i naturen.

Naturforvaltningsopgaver er velegnede til den type foreningsdeltagelse, som den moderne frivillige efterspørger – episodisk deltagelse omkring en praktisk opgave med konkret udbytte og et synligt resultat. Naturforvaltningsopgaver indeholder desuden et praktisk og samarbejdsskabende element, som egner sig til en lang række aktiviteter, der har andre primære eller sideordnede formål end naturpleje, f.eks. sociale eller sundhedsmæssige. Lokalt initierede aktiviteter er ofte meget personafhængige, og de frivillige foreninger kan spille en afgø-

rende rolle som den permanente partner, der sikrer kontinuiteten. De frivillige foreninger skal konkurrere om de frivillige og skal derfor effektivt markedsføre fordelene ved frivilligt arbejde i naturforvaltning. Uddannelse i frivilligledelse og -administration kan være et vigtigt bidrag til at udvikle sektoren.

Perspektiver for de offentlige myndigheder

Kommunal frivillighed kan gøre den eksisterende borgerinddragelse mere konkret og nærværende og hermed bidrage til at skabe lokal forankring af den offentlige naturforvaltning, f.eks. som et 'community'-skabende element i regionaludviklingsprogrammer, hvor naturforvaltning indgår som et middel til at nå andre mål.

Befolkningens holdning til frivilligt arbejde i naturforvaltning inden for det offentlige system er ikke særligt godt undersøgt. Kombineret med de ledelsesmæssige udfordringer ved kommunal frivillighed, er det derfor vanskeligt at vurdere, hvilke muligheder denne samarbejdsform har. Partnerskabsmodellen synes at skabe det bedste grundlag for at forene myndighederne, de frivillige og deres organisationer i en jævnbyrdig relation.

Perspektiver for den private lodsejer

Der er en række potentielle fordele for lodsejeren forbundet med at samarbejde med frivillige om naturforvaltning. Men lodsejeren har behov for en stabil garant, som kan sikre respekten for ejendomsretten og fungere som klageinstans, hvis et samarbejde får et utilsigtet forløb. Partnerskaber mellem lodsejere, myndigheder og frivillige organisationer kan være en vej til helhedsorienteret og lokalt forankret naturforvaltning i forbindelse med f.eks. nationalparker og EU-habitatområder. En sådan udvikling vil kunne hjælpes på vej af en bevidst offentlig prioritering og opbakning, bl.a. kan de offentlige myndigheder spille en vigtig rolle som garant for lodsejerens interesser.

Perspektiver for udvikling af frivilligt arbejde

Der er en stigende interesse for frivilligt arbejde i praktisk naturforvaltning i Danmark og som påvist, er der mange interessante muligheder for at udvikle området. En bredere definition af naturforvaltning, herunder integration med f.eks. sociale eller regionaludviklingspolitiske målsætninger, samt en målrettet indsats for at udvikle tværsektorielle initiativer vil kunne fremme disse muligheder. De primære barrierer for en sådan udvikling knytter sig bl.a. til den manglende tradition for denne type indsats, at de eksisterende tilbud er koblet op på foreninger og ofte er meget fagligt fokuserede, og at vi mangler kendskab til potentielle målgruppers holdninger og forventninger. Rapporten peger på, at yderligere forskning vil kunne understøtte udviklingen ved at udbygge vores viden om forudsætningerne for det frivillige arbejde inden for området og ved at bidrage til at opsamle de eksisterende, men spredte erfaringer, og ikke mindst gennem deltagelse i afprøvning af nye veje for frivilligt arbejde. En udvikling af området vil også kunne styrkes af en uddannelsesmæssig prioritering af frivilligledelse og -administration, områder hvor der i dag ikke eksisterer generelle uddannelsesstilbud i relation til dansk naturforvaltning.

1. Indledning og rapportens formål og struktur

I dette kapitel peges på den stigende interesse for frivilligt arbejde, generelt såvel som inden for naturforvaltningsområdet. Desuden redegøres for rapportens formål, struktur og metode.

Hovedbudskaber – indledning og rapportens formål og struktur

- 35 % af den danske befolkning udfører frivilligt arbejde, men under 1 % af befolkninger arbejder relateret til natur og miljø
  - 30 % af den danske befolkning giver udtryk for, at de kunne tænke sig at arbejde praktisk med miljøspørgsmål
  - Der er generelt stigende interesse for frivilligt arbejde i Danmark, men praktisk frivilligt arbejde i naturforvaltning er ikke et særligt udviklet område
  - Frivilligt arbejde i praktisk naturforvaltning er genstand for stigende interesse fra de frivillige, deres organisationer og de offentlige myndigheder
  - Rapporten skaber overblik over hovedaktørerne på området, præsenterer 5 konkrete eksempler fra naturforvaltningsområdet og opstiller en analyseramme for bedre forståelse af fænomenet frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning
-

Hver dag deltager mange mennesker i frivilligt arbejde. De virker som spejderledere, træner miniputter, er besøgsvenner hos ældre, hjælper til i et herberg, tæller fugle, passer kvæget i et græsningslaug og meget andet. Det frivillige engagement har stor betydning for samfundets samlede velfærd, og det frivillige engagement er samtidig et vigtigt element i mange menneskers selvforståelse.

En landsdækkende undersøgelse fra 2006 viser, at kun 1 % af befolkningen beskæftiger sig med frivilligt arbejde inden for miljøområdet¹, men potentialet er sandsynligvis langt større. I en undersøgelse fra 2000, hvor et repræsentativt udsnit af befolkningen blev spurgt, hvorvidt de ”kunne forestille sig at arbejde aktivt med miljøspørgsmål i en organisation”, svarede 16,4 % ”ja, i en miljøorganisation” og 17,6 % ”Ja, i en spontant opstået aktionsgruppe” (Bruun 2000:191). En anden tendens er, at selv om andelen af befolkningen, der er organiseret i foreninger inden for miljøområdet, har ligget stabilt omkring 13 % i perioden 1990-1990, så er andelen af de organiserede på miljøområdet, der udfører frivilligt arbejde steget markant fra 7 til 17 % i samme periode (Koch-Nielsen et al. 2005:65). Så selvom ’miljøområdet’ er et meget bredt felt, der blandt andet indeholder naturforvaltning, så kunne noget tyde på, at der er god grund til at interessere sig for mulighederne i frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning.

Den frivillige indsats initieres f.eks. når almindelige borgere erkender et åbenlyst behov, som ikke bliver dækket af andre. Et eksempel er Strandrensningspatruljen ved Tisvilde og Rågeleje. Natur- og dyrebekyttelsesinteressenter har altid baseret deres virke på frivilligt arbejde, og der har de seneste år været forskellige tiltag til at udvide mulighederne for, at frivillige kan engagere sig i

---

¹ Miljøområdet defineres i undersøgelsen som ”For eksempel miljøforeninger, naturforeninger, dyreværns- og dyrebekyttelsesforeninger, parker, reservater og selvejende haver” (Boje et al. 2006:43).

praktisk naturforvaltning. Danmarks Naturfredningsforenings projektpulje til lokale initiativer og Fugleværnsfondens arbejdsgrupper på fondens egne arealer er eksempler herpå.

Men også offentlige myndigheder kan have en interesse i at involvere frivillige i løsning af konkrete forvaltningsopgaver. Faldende budgetter og generelle besparelser på miljøområdet har medført, at en række naturformidlings- og beskyttelsesopgaver ikke længere løses på samme niveau som tidligere. I flere statsskovsdistrikter har der været initiativer til at inddrage frivillige til løsning af opgaver som naturpleje, etablering af ridestier, oprydning på strande, bekæmpelse af bjørneklo, bæverregistrering og aflivning af fugle efter olieforurening.

Naturen, og praktisk fysisk arbejde i forbindelse med naturbevaring og naturrestaurering, kan også udgøre rammen for andre dagsordner som f.eks. sundhed og socialt arbejde. I Storbritannien er der en række eksempler på, at naturbeskyttelse har fungeret som kontekst for social rehabilitering, integrationsindsats og fysisk genoptræning. Endelig kan der for den enkelte frivillige være et utal af årsager til at deltage – lige fra forbedring af ens karrieremuligheder til et ønske om at gøre noget godt for naturen.

Det frivillige arbejde i Danmark udfolder sig primært inden for idræt, fritid og kultur (Henriksen & Ibsen 2001). I de sidste årtier har der desuden været en kraftig vækst i frivilligt arbejde inden for den sociale sektor. I tiden efter 1980 er antallet af frivillige foreninger og organisationer inden for denne sektor vokset markant. En stigende kritik af velfærdsstatens ambition om at ville løse alle problemer for sine borgere bidrog til, at opmærksomheden blev rettet mod de frivillige organisationer. Det blev klart, at der var behov for et modspil til statens opgaveløsning. Den stigende politiske interesse for det frivillige arbejde og dets betydning for samfundsudviklingen understøttedes desuden af et politisk systemskifte med udgangspunkt i et ny-liberalisk tankesæt (Henriksen & Ibsen 2001, Ibsen & Habermann 2005).

Velfærdssamfundet er til debat i disse år, og de frivillige organisationers rolle i forhold til stat og marked og den fremtidige velfærdsproduktion er et væsentligt element i denne diskussion. Tidligere tiders modstand mod at overlade, hvad der typisk opfattes som samfundsopgaver, til frivillige organisationer, er afløst af en stigende politisk interesse og villighed til at privatisere gennem kontraktstyring (Habermann 2001). Staten har op gennem 80'erne og 90'erne tillagt det frivillige arbejde større og større betydning og bakket det op med stigende offentlig støtte i form af projekt- og puljestøtte. Den større anerkendelse af frivillige som aktører i socialpolitiske opgaver kulminerede med vedtagelsen af Lov om social service i 1998, hvor kommuner og amtskommuner blev pålagt at samarbejde med de frivillige organisationer (Ibsen & Habermann 2005).

Den frivillige sektor har i de seneste 10-15 år været genstand for en systematisk forskningsindsats. Den forskningsmæssige opfølgning på den stigende interesse for frivilligt arbejde afspejles bl.a. i en række publikationer om den frivillige sektor (Klausen & Selle 1995, Rasmussen & Koch-Nielsen 1996, Henriksen & Ibsen 2001). Et andet eksempel er en omfattende kortlægning af det frivillige arbejde i Danmark inden for rammerne af det stort anlagte internationale fri-

villighedsprojekt, Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Projekt, som kortlægger og sammenligner den frivillige sektor i en række forskellige lande (Frivillighedsundersøgelsen 2004, Koch-Nielsen et al. 2005, Boje & Ibsen 2006, Boje et al. 2006).

Selv om frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning har en lang historie, er området ikke særligt godt belyst. Der er langt i mellem konkrete undersøgelser, og det er vores opfattelse, at der ikke mindst mangler en grundig afdækning af forudsætningerne for at organisere frivilligt arbejde netop i forbindelse med naturforvaltning. Vi ønsker at udfylde dette tomrum ved at samle en række eksisterende danske og udenlandske erfaringer og indkredse hvilke overordnede faktorer, der har indflydelse på samspillet mellem de forskellige aktører i naturforvaltningen.

En sådan undersøgelse må tage udgangspunkt i frivillighedens historiske udvikling i Danmark. Men samtidig er samfundet i stadig udvikling og under påvirkning af mere generelle udviklingstendenser, som kendetegner det moderne samfund. I dag er de frivillige organisationer i forandring som følge af internt og eksternt pres fra de generelle samfundsforandringer præget af individualisering, differentiering, specialisering og professionalisering (Rasmussen & Koch-Nielsen 1996). Forandringer, der har indflydelse på, hvordan vi organiserer os i mange forskellige sammenhænge. Den historiske udvikling og disse nye tendenser udgør rammebetingelserne for det frivillige arbejdes udvikling, og en forståelse heraf er nødvendig for at kunne tilpasse sig den moderne frivilliges adfærd og de frivillige organisationers vilkår.

Således er frivilligt arbejde et fænomen, som i stigende grad tiltrækker sig opmærksomhed, både i befolkningen og fra politisk hold. Som vi vil illustrere i det følgende, kan frivilligt arbejde i forbindelse med naturforvaltning antage mange former og medføre mange forskellige fordele for dem der deltager, for samfundet og ikke mindst for naturen. Med denne rapport forsøger vi at kaste lys over feltet og vilkårene for frivilligt arbejde i naturforvaltning. Vi håber derigennem at kunne bidrage til en konstruktiv udvikling af frivillighedstilbud til mennesker med interesse for naturbevarelse og naturbeskyttelse.

1.1 Rapportens formål og struktur

Frivilligt arbejde inden for naturforvaltning, i form af konkrete praktiske aktiviteter, er ikke et særligt udbredt fænomen i Danmark. Det er det til gengæld i mange andre lande. Det er vores opfattelse, at der er en stigende interesse for denne type frivilligt arbejde i Danmark, og vi finder det derfor vigtigt at etablere et mere nuanceret grundlag for fremtidens diskussioner om, hvordan det frivillige arbejde i naturforvaltning kan organiseres i en dansk kontekst.

Hovedformålet med denne rapport er derfor for det første at opstille en analyseramme med udgangspunkt i praktiske erfaringer og teoretiske overvejelser. Dette »skelet« kan danne grundlag for bedre at kunne forstå de frivilliges rolle i fremtidens danske naturforvaltning. For det andet ønsker vi, med udgangspunkt i den opstillede analyseramme, at bidrage til en diskussion af sektorens potentielle udviklingsmuligheder.

I kapitel 2 gives indledningsvis en kort beskrivelse af baggrunden for frivilligt arbejde i naturforvaltning. I kapitel 3 præsenteres en overordnet aktøranalyse, der identificerer centrale aktører med særlig interesse i frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning. I kapitel 4 beskrives fem casestudier fra forskellige dele af Danmark for at belyse konkrete erfaringer fra dansk naturforvaltning.

Med udgangspunkt i de fem casestudier og udvalgte udenlandske erfaringer inden for naturforvaltning gennemføres i kapitel 5 et litteraturstudie af centrale temaer i frivilligt arbejde med relation til naturforvaltning. På denne baggrund opstiller vi i kapitel 6 en analyseramme møntet på fænomenet 'frivilligt arbejde i naturforvaltning'. Denne analyseramme er tænkt som en form for en minimums-tjekliste for den, der ønsker at analysere konkrete eksempler eller har behov for at planlægge fremtidige projekter med frivillige i dansk naturforvaltning.

Med udgangspunkt i aktøranalysen, de fem casestudier og analyserammen diskuteres derefter, i kapitel 7, barrierer og muligheder for udviklingen af aktiviteter baseret på frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning. Rapporten afsluttes i kapitel 8 med tre scenarier, som kan danne udgangspunkt for diskussion af fremtidige muligheder inden for feltet.

1.2 Metode

Da frivilligt arbejde i naturforvaltning er et stort set ubelyst felt i dansk frivillighedsforskning, har vi valgt at tage udgangspunkt i fænomenet 'frivilligt arbejde' helt generelt med det formål at opstille en teoretisk analysemodel for frivillighed i naturforvaltning. I relation til generelle erfaringer i Danmark har vi primært valgt at fokusere på frivilligt socialt arbejde ud fra den betragtning, at der er tale om et område, der er præget af offentlig opgaveløsning, hvilket også i høj grad er tilfældet med naturforvaltning. Det teoretiske »skelet« har vi givet liv ved at inddrage erfaringer fra praksis gennem fem danske casestudier, samt interviews med folk fra frivillige organisationer og myndigheder. Derudover er der gennemført et litteraturstudie af danske og udenlandske erfaringer.

Vi har suppleret det traditionelle litteraturstudie med en søgning på aktiviteter omtalt på Internettet. Da området generelt er i rivende udvikling, giver Internettet ydermere god mulighed for at være på forkant med den seneste udvikling, i det mindste som den fremstilles via myndigheders og organisationers egne hjemmesider.

Dansk frivillighed har udviklet sig inden for en socialliberal statstradition i tæt samspil med velfærdsstatens udvikling. Vi har fundet det interessant at undersøge frivillighedens udformning under andre samfundsmæssige vilkår. Derfor har vi i vores valg af udenlandske eksempler bevidst prioriteret lande som USA, Storbritannien og Australien, da disse lande repræsenterer samfund baseret på en mere liberal statstradition. De sociale og kulturelle traditioner bag de forskellige samfundsmødelers organisering har afgørende betydning for, hvordan frivillighed opfattes i de respektive systemer (Lorentzen 1996). På den anden side er disse forskelle under opblødning, og vi tror derfor, at de udenlandske erfaringer kan inspirere de danske frivillige til at gå nye veje. Val-

get af udenlandske eksempler har ikke haft til formål at give et dækkende billede af omfanget og diversiteten i de omtalte lande. En sådan analyse falder uden for rammerne for denne rapport. De udenlandske eksempler er valgt med det formål at åbne for en diskussion om frivilligt arbejde i naturforvaltning ved at illustrere alternative måder at være frivillig på.

Der er gennemført en screening af de vigtigste aktører inden for naturforvaltning i Danmark. Grundstammen i denne screening er de hjemmesider, som fremkom ved søgning med søgemaskinen 'Google' med søgeordene "frivillig/frivilligt", "naturbevarelse", "naturbeskyttelse" og "naturforvaltning". Dette giver et overordnet billede af aktørerne og deres aktiviteter. Der vil dog være yderligere aktører, idet ikke alle er repræsenteret på Internettet. Listen skal derfor ses som en 'minimumliste'. Aktiviteterne hos de enkelte aktører er efterfølgende blevet afdækket gennem samtale med personer, der beskæftiger sig med frivillige og naturforvaltning i Danmark. Vi mener derfor, at listen over aktiviteter og aktører er godt dækkende for situationen i Danmark anno 2006. Listen er præsenteret i Appendiks 1.

For at give et mere konkret billede af, hvad frivilligt arbejder inden for naturforvaltning i Danmark kan bestå i, har vi set nærmere på forholdene i fem tilfældigt udvalgte kommuner. Kommunerne er udtaget som stikprøver (hver nr. 64 – begyndende med nr. 10) fra en liste, hvor kommunerne er opstillet efter kommunenummer. Ved denne fremgangsmåde sikrede vi os, at kommunerne var geografisk fordelt rundt i landet. Forud for udtagningen af stikprøven blev kommuner med over 100.000 indbyggere fjernet for at gøre undersøgelsen overskuelig. De fem udvalgte kommuner er: Sindal (Nordjylland), Videbæk (Vestjylland), Christiansfeld (Sønderjylland), Holeby (Lolland) og Høje-Tåstrup (Storkøbenhavn).

Det frivillige arbejde har meget forskelligt indhold – men bæres altid af ildsjæle.

I hver kommune har vi henvendt os til kommunen, amtet, statsskovdistriktet og de naturorienterede foreninger, som er beskrevet i kapitel 3 'Frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning — aktører og aktiviteter'. Dette har givet en første indgang til relevante eksempler i kommunen. Der blev herefter valgt en case i hver kommune. De fem casestudier er valgt, så de tilsammen viser et bredt spektrum af eksempler på samspil mellem aktørerne og typer af arbejdsopgaver. Undersøgelserne blev gennemført i sommeren og efteråret 2004.

Analyserammen som præsenteres i kapitel 6 er et sammenkog af tematiseringen af casestudierne, de udenlandske eksempler og temaer identificeret i den generelle litteratur om frivilligt arbejde.

1.3 Begreber og afgrænsning

Begrebet 'frivillige' bruges i denne rapport om personer eller foreninger, der uden egentlig betaling i form af løn, udfører en handling eller aktivitet, der kommer flere end den frivillige selv til gavn og glæde. Dermed afgrænser vi os f.eks. fra landmanden, der selv planter læhegn på sin egen ejendom. Vi har desuden valgt kun at se på de frivillige, der deltager i en organiseret aktiv handling i forhold til et konkret projekt. En sådan handling kan antage mange former, men vi ønsker at afgrænse os fra mere generel deltagelse, f.eks. som det kendes fra borgerinddragelsesprocesser, hvor formålet primært er knyttet til interessehøring og legitimering af offentlig planlægning. Denne rapport omhandler altså den konkrete deltagelse i praktisk naturforvaltning. Samtidig er formålet med rapporten ikke at give praktiske forslag eller råd om, hvordan de frivillige kan gennemføre naturforvaltningstiltag². Fokus er ikke på det faglige og praktiske indhold af aktiviteterne men på aktørerne, deres bevæggrunde og former for organisering og samarbejde.

Når vi i denne rapport bruger ordet 'naturforvaltning', skal det forstås som aktiviteter, der dækker etablering, restaurering, pleje, beskyttelse, formidling samt planlægning og monitorering af konkrete aktiviteter i naturen. "Naturen" skal forstås i bred forstand. Vi skelner ikke mellem naturforvaltning i det åbne landskab, skovene eller grønne områder i byerne. "Naturforvaltning" skal altså ikke forstås i ordets snævre betydning af det offentlige forvaltning af naturen, men som udførelse af ovennævnte aktiviteter i naturen uanset lodsejerforhold og aktørkreds.

---

² Eksempler på praktiske naturforvaltningsguides er "Conservation Volunteering – how and why (BTCV 2000) og The Urban Handbook (BTCV 2002).

2. Baggrund

I dette kapitel introduceres konteksten, den historiske udvikling og aktuelle hovedområder i dansk naturforvaltning. Ydermere gives en generel introduktion til frivilligt arbejde i Danmark samt udenlandske erfaringer med frivilligt arbejde inden for naturforvaltning.

Hovedbudskaber – baggrund

- Den danske natur er ofte halvkulturer, der kræver vedvarende pleje for at bevare deres kvaliteter.
  - Gennem de seneste 10-15 år er der kommet øget fokus på nødvendigheden af aktiv naturpleje, bl.a. gennem nationale og EU-baserede lovkrav og tilskudsordninger. Naturforvaltning er dog primært blevet set som en offentlig opgave.
  - Socialområdet har også været præget af offentlig opgaveløsning. Her har der dog siden 1980'erne været en stigende interesse for at supplere den offentlige opgaveløsning med frivilligt arbejde, og det frivillige arbejde er i dag blevet etableret som et socialt legitimt frivillighedsområde.
  - Det stigende antal opgaver inden for naturforvaltning betyder, at frivilligt arbejde kan få en vigtigere rolle i fremtiden, men dette kræver, at naturforvaltning på private og statslige områder, parallelt med udviklingen på socialområdet, opleves som et socialt legitimt frivillighedsområde.
  - En række eksisterende ordninger som f.eks. Landdistriktsprogrammet, LEADER+ og Agenda 21 rummer gode muligheder for at integrere frivillige i naturforvaltning.
  - Frivilligt arbejde i naturforvaltning er langt mere udbredt i lande som f.eks. USA, Canada og Storbritannien. En række af disse erfaringer vil kunne give god inspiration til udvikling af området i Danmark.
-

2.1 Rammer for naturforvaltningen – lovgivning og tilskud

Naturforvaltning indbefatter praktisk naturbevarelse (etablering, restaurering, pleje og beskyttelse af naturområder) samt monitorering og formidling af natur. Danmark fik sin første Naturfredningslov i 1917, og denne lov har siden gennemgået mange revisioner frem til 1992, hvor den blev erstattet af Naturbeskyttelsesloven. I begyndelsen af 1900-tallet var der fokus på fredning af enkelte lokaliteter gennem ekspropriation af jord eller rettigheder mod betaling til lodsejeren. Men allerede i 1937 blev der indført såkaldte 'erstatningsfrie reguleringer', hvor reguleringen gjaldt bredt over hele landet, og hvor der ikke blev udbetalt erstatning for lodsejernes tabte rettigheder. Eksempelvis blev der med Naturfredningsloven fra 1937 stillet krav om, at alle arealer indenfor 300 meters afstand til skove ikke måtte bebygges. De erstatningsfrie reguleringer er efterfølgende blevet udvidet til at omfatte beskyttelse af et bredt udsnit af naturtyper (herunder søer, heder og overdrev). Dette er sket i takt med, at man oplevede et stigende pres på naturområderne – dels på grund af landbrugets mekanisering og effektivisering og dels fra behov for udvidelse af byer. I 1989 blev Naturforvaltningsloven vedtaget og med den, blev der afsat betydelige beløb til aktiv indsats for forbedring af naturværdier gennem naturpleje og -genopretning. I 1992 blev Naturforvaltningsloven og Naturfredningsloven samlet i én lov: Naturbeskyttelsesloven.

Mange naturområder er således i dag beskyttet gennem Naturbeskyttelseslovens generelle reguleringer eller gennem fredninger. Hidtil har det været amternes opgave at føre tilsyn med, at beskyttede naturområder blev bevaret. Med kommunalreformen overføres denne forpligtelse til kommunerne eller staten – alt efter om det drejer sig om naturområder af lokal/regional eller national/international karakter. En stor del af de beskyttede naturområder er halv-kulturer, som er opstået gennem landbrugets anvendelse af arealerne (f.eks. heder, overdrev og enge), men arealerne spiller ikke længere en vigtig rolle i landbrugsproduktionen. For at bevare naturværdierne kræves derfor en aktiv naturpleje. Denne pleje er ikke et lovkrav, der pålægges private lodsejere, men gennemføres dels af det offentlige på offentligt ejede arealer og dels gennem frivillige aftaler med private lodsejere, som gennem tilskudsordninger tilskyndes til ekstensiv anvendelse af deres arealer eller etablering af nye naturelementer.

Størstedelen af de naturområder, som er i offentligt eje, forvaltes af statsskovdistrikterne, mens amter og kommuner kan have ansvaret for mindre arealer. Desuden ejes en del arealer af naturorienterede fonde, som også står for evt. pleje af disse arealer (se kapitel 3). Gennem de sidste 15 år er den EU-baserede landbrugsstøtte blevet gjort stadigt mere uafhængig af produktionen. I stedet udvikles tilskudsmuligheder, der er relateret til bl.a. naturtiltag. Mange tilskud til private lodsejere er i dag samlet i Landdistriktsprogrammet, der omfatter plantning af skov og levende hegn, ekstensiv brug af vedvarende græsarealer, sprøjtefrie randzoner, etablering af vådområder samt tilskud til udarbejdelse af naturplaner. Tilskud til naturplaner har i første omgang været på forsøgsbasis, men er med det nye Landdistriktsprogram blevet en integreret del af de permanente tilskudsmuligheder.

Endelig er der to internationale initiativer, som potentielt kan få betydning for naturforvaltningen – og særligt lokalt forankrede initiativer og med gode muligheder for frivilligt arbejde. Det drejer sig om EU's LEADER+ –program og lokale Agenda 21 strategier, som har deres rod i FN's konference om miljø og udvikling i Rio de Janeiro i 1992. LEADER+ –programmet giver mulighed for, at såkaldte 'lokale aktionsgrupper' (LAG) kan råde over midler til udvikling af bæredygtige landdistrikter. Disse initiativer kunne potentielt omhandle udvikling af naturkvaliteter, men det er indtil nu sjældent set. Princippet om, at lokale aktionsgrupper kan spille en vigtig rolle, vil desuden med Landdistriktsprogrammet for 2007-2011 få en større vægt.

Udarbejdelse af lokale Agenda 21-strategier blev i 2003 indført som lovkrav i Planloven (Planloven 2003). Her forpligtes lokale myndigheder til at udarbejde en strategi, der bl.a. forholder sig til, hvordan man mindsker miljøbelastningen, fremmer biologisk mangfoldighed og inddrager befolkningen og erhvervslivet i dette arbejde (Skov- og Naturstyrelsen 2006a). I forbindelse med dette arbejde er der nedsat lokale Agenda 21-grupper i amter og en del kommuner, og grupperne er i nogle tilfælde involverede i naturrelaterede projekter (se Sindal kommune).

Generelt har konkret pleje og etablering af natur været en frivillig aktivitet, også for det offentlige. En vigtig undtagelse er bestemmelserne i forbindelse med fredede områder, hvor der kan foreligge krav om bevarelse og/eller pleje af naturarealer. Således indeholder alle nyere fredninger en bestemmelse om,

at der skal udarbejdes en plejeplan. Mange af de ældste fredninger fokuserede kun på bevarelse i form af såkaldte 'status quo'-fredninger, hvor eksempelvis et specifikt træ ikke må fældes eller en udsigt ikke må skæmmes af tilplantning. Men med Danmarks tiltrædelse af internationale aftaler pålægges den danske stat – og dermed også det offentlige forvaltningssystem – nogle forpligtelser. Det nyeste og mest forpligtende eksempel er de såkaldte habitatområder, der udpeges på baggrund af EU's habitatdirektiv (1992). Områderne indgår i et samlet netværk af beskyttede områder i EU – det såkaldte 'Natura 2000', og større naturprojekter relateret til Natura 2000 kan søge tilskud gennem EU's LIFE-program (LIFE 2006). De enkelte habitatområder udpeges på baggrund af specifikke naturkvaliteter, og med udpegningen følger en forpligtelse til at udarbejde planer for, hvordan arealerne bevares og forbedres i relation til de opstillede mål om naturkvalitet. Staten forpligtes også til at implementere og følge op på planerne, som skal implementeres fra 2009. Den detaljerede planlægning og implementering udføres af amterne og – efter kommunalreformen – af kommunerne (Miljømålsloven 2003). Desuden er en række plante- og dyrearter blevet beskyttet gennem EU's habitatdirektiv. Disse arter skal der generelt tages særligt hensyn til, eksempelvis ved anlæggelse af en ny vej – uanset om projektet påvirker et habitatområde eller ej. Med habitatdirektivet i hånden kan naturorganisationer holde det offentlige fast på kravene og eventuelt gå til domstolene, hvis kravene ikke bliver opfyldt.

Som det fremgår, er den resterende natur i Danmark generelt godt beskyttet mod egentlig fjernelse. Men den danske natur består fortrinsvis af halvkulturer, der skal plejes for at bevare sin kvalitet. Dette kræver en aktiv indsats, hvilket der er kommet øget opmærksomhed omkring – såvel nationalt som i EU-regi.

Den danske natur er ofte halvkultur, der kræver pleje for at bevare sin særlige kvalitet.

2.2 Det frivillige arbejde i Danmark

En egentlig historisk gennemgang af det frivillige arbejdes udvikling ligger uden for denne rapports formåen³. Her skitseres kort den historiske udvikling som grundlag for en diskussion af mulighederne for frivilligt arbejde inden for naturforvaltningsområdet. Generelt deltager 35 % af den voksne danske befolkning i frivilligt ulønnet arbejde. Kultur, idræt og fritid fremstår som det mest betydende område med 18 % af befolkningen. Frivilligt arbejde inden for sundhed og socialt arbejde tegner sig for 6 %, hvilket er på højde med kategorien bolig og lokalsamfund (Koch-Nielsen et al. 2005). De væsentligste områder for frivilligt arbejde er således socialektoren og fritids-, idræts- og kulturområdet. Habermann og Ibsen (1997) peger på, at ovennævnte to områder er meget forskellige, i relation til hvem der har været initiativtagere, det ideologiske grundlag, lovgivningen og placering i forhold til statsadministrationen. På fritidsområdet har de frivillige organisationer haft autonomi og selvforvaltning, hvorimod de frivillige har spillet en mere marginal rolle i den samlede opgaveløsning på socialområdet.

I Socialforskningsinstituttets undersøgelse tegner kategorien miljø sig for mindre end 1 % (Koch-Nielsen et al. 2005). Men ser man på de frivillige organisationers formål og aktiviteter, indtager kategorien en mere markant rolle, idet 9 % af organisationerne beskæftiger sig med miljø (herunder natur) (Boje et al. 2006).

Inden for naturområdet findes en række foreninger, der hver især er opstået for at varetage en specifik interesse. Lystfiskerne organiserede sig så tidligt som 1886, og senere blev foreninger som Dansk Ornitologisk Forening (1906) og Foreningen for Naturfredning (1911), den senere Danmarks Naturforeningsforening, etableret. I dag er nogle foreninger fortsat snævre interesseforeninger, som koncentrerer sig om f.eks. botanik eller insekter, mens andre opererer ud fra et bredere formål, og retter sig mod et bredere udsnit af befolkningen (f.eks. Danmarks Naturfredningsforening). Generelt har foreningerne koncentreret sig om monitorings- og formidlingsopgaver eller rollen som 'vagt-hund' i forhold til den offentlige forvaltning, mens praktisk naturbeskyttelse og naturrestaurering ikke har fyldt meget. Danmarks Naturfredningsforening har desuden opnået en særstatus i forhold til den offentlige forvaltning, idet foreningen har mulighed for at rejse fredningssager og ofte inddrages som repræsentant for 'natursektoren' i offentlige udvalgsarbejder.

Industrialiseringen og intensivering af primærproduktionen har ført til en forarmning af naturen, f.eks. til et drastisk fald i antallet af småbiotoper i landbrugslandet og vådområder i skovene (Wilhelmudvalget 2002). En anden konsekvens af udviklingen er opgivelsen af ekstensivt drevne arealer, f.eks. halvkulturer som overdrev og enge, hvorved disse lysåbne naturtyper gror til og mister deres særlige karakter. Dette har betydet, at naturbeskyttelsen i tidens løb har ændret fokus fra beskyttelse af enkeltarter og bestande til en mere helhedsorienteret tilgang med fokus på generel beskyttelse af biodiversitet og økosystemer og integration af naturhensyn i landbrug, skovbrug og fiskeri. Et eksempel på denne udvikling er Wilhelmudvalgets rapport fra 2002. Dette

³ Se f.eks. Habermann og Ibsen (1997) for en gennemgang af den historiske udvikling.

udvalg blev nedsat i 2000, som en reaktion på OECD's vurdering af den danske miljøindsats. Her påpegede OECD (1999), at der er et stort behov for en yderligere og fortsat indsats, hvad angår beskyttelse og genskabelse af naturen og beskyttelse af biodiversiteten. En af hovedkonklusionerne fra Wilhjelmudvalget var, at der er behov for en samlet styrkelse af naturplejeindsatsen i Danmark, og et af de foreslåede virkemidler er udlægning af større sammenhængende nationale naturområder. Disse anbefalinger har siden ført til den såkaldte pilotprojektphase mhp. udpegning af områder til nationalparker i Danmark (Skov- og Naturstyrelsen 2006b).

På det miljø- og naturpolitiske område har de frivillige interesseorganisationer formået at få staten til at engagere sig markant i løsningen af de konkrete opgaver, som opstod på grund af den industrielle udvikling. Først i de seneste 5-10 år er de frivillige organisationer begyndt at engagere sig i konkrete naturplejetiltag og naturgenopretning. Der er således endnu ikke så mange erfaringer med frivilligt arbejde i denne type naturforvaltning i Danmark, og det er derfor relevant at inddrage erfaringer med frivilligt arbejde i andre sektorer. Selv om fritidssektoren er den mest dominerende frivilligsektor, adskiller den sig fra naturområdet ved, at staten traditionelt har spillet en relativt lille rolle. Det er derfor mere relevant at se på udviklingen i socialsektoren. Også her har staten spillet en dominerende rolle med velfærdsstatens fremvækst, men fra begyndelsen af 1980'erne har det frivillige arbejde opnået en stadigt stigende betydning som et supplement til den offentlige opgaveløsning. Et andet aspekt er, at socialt arbejde og praktisk naturforvaltning begge adskiller sig fra f.eks. fritidssektoren ved, at fokus er på en opgave, der skal løses, snarere end personlig udfoldelse af en interesse. Selv om de to sektorer naturligvis adskiller sig på en række fundamentale områder, udgør erfaringerne fra socialområdet således en vigtig kilde til forståelse af samspillet mellem de frivillige og den offentlige sektor.

I Danmark er der tradition for, at den offentlige sektor har et stort ansvar for at løfte en lang række opgaver, ikke mindst på det sociale område. Men sådan har det ikke altid været. I 1800- og starten af 1900-tallet spillede de frivilliges organisationer den dominerende rolle i løsningen af en lang række opgaver. Siden overtog velfærdsstaten denne rolle, og i dag er der en udbredt forventning om, at det er staten, der løser disse opgaver finansieret via skatteindtægter (Lorenzen 1994).

Den frivillige private indsats på det sociale område, også kendt som filantropien, havde sin opblomstring op gennem 1800-tallet. 1848-grundlovens sikring af forenings- og ytringsfrihed fik antallet af foreninger til at stige, og den demokratiske foreningstradition blev således det grundlæggende organiseringsprincip for det frivillige arbejde i Danmark.

En række forskellige grupper i det voksende borgerskab engagerede sig i forskellige 'sager' for at afbøde den nød og det behov for omsorg, som industrialiseringen og den hurtige vækst i befolkningen medførte. Disse sager omhandlede typisk generelle samfundsmæssige problemstillinger som fattigdom, omsorg for børn og unge og afholdsspørgsmålet. I mange tilfælde arbejdede foreningerne sammen med det offentlige for at løse opgaverne.

”Hjælp-til-selvhjælp” var et grundlæggende princip bag filantropien, og målet var, ud over at forbedre folks levestandard, også at udbrede borgerlig moral, bekæmpe uansvarlighed og indgyde folk en tro på egne kræfter (Habermann & Ibsen 1997). Filantropien byggede ligeledes på ”menneske-til-menneske”-princippet: Gennem direkte deltagelse i det frivillige arbejde fik man kendskab til den sociale nød, som man som privilegeret borger ellers ikke blev konfronteret med (Habermann & Ibsen 1997).

Habermann og Ibsen (1997) påpeger, at i Danmark er udviklingen i den frivillige sektor og det frivillige arbejde nært koblet til foreningernes historie. De frivillige foreninger har ikke mindst spillet en væsentlig rolle som pådrivere i opbygningen af velfærdsstaten. Mange af de opgaver, som i perioden 1800-1930 var blevet identificeret og løst af frivillige, blev siden hen optaget blandt de opgaver, som velfærdsstaten så som sin opgave at løse. I takt med at staten overtager de store ’sager’, opstår et stigende antal interesseorganisationer, som f.eks. pensionistforeninger og handicap- og sygdomsorganisationer. Efter 1970’erne er der ligeledes sket en vækst i antallet af selvhjælpsforeninger, alternative rådgivninger og krisecentre, som i vid udstrækning baserer deres virke på frivilligt arbejde og lokalt engagement.

Gennem velfærdsstatens konsolidering i perioden 1930-1970 blev de frivilliges bidrag på det socialpolitiske område i stigende grad set som et uønsket og forstyrrende element i det offentlige opgavevaretagelse. Denne udvikling kulminerede med Bistandsloven af 1976, som havde den intention, at det offentlige skulle kunne tage sig af alle borgerens problemer. Men Bistandslovens intentioner om at løse alle problemer var for ambitiøs og fra starten af 1980’erne voksede den offentlige opmærksomhed omkring den frivillige sektor som en vigtig socialpolitisk medspiller. I dag ses den frivillige sociale sektor som et væsentligt indsatsområde (Habermann & Ibsen 1997, Socialministeriet 2001). For Habermann og Ibsen (1997) er det de frivilliges afsæt i ”menneske-til-menneske”-princippet, der er den grundlæggende forudsætning for, at den frivillige sociale sektor udgør et alternativ til det offentlige system. De frivillige kan således tilbyde et vigtigt supplement til det professionelle system.

Relationen mellem det offentlige og de frivillige har ændret sig gennem de seneste årtier. Som tidligere omtalt har politikerne i stigende grad accepteret, at de frivillige kan spille en væsentlig rolle i velfærdsproduktionen. Samspillet mellem staten og frivillig-sektoren⁴ er tiltaget og er blevet mere varieret, og på det sociale område inddrager staten i stigende grad de frivillige organisationer i politikimplementeringen (Rasmussen & Koch-Nielsen 1996). I 1983 oprettedes Kontaktudvalget om frivilligt socialt arbejde⁵ som et formelt samarbejdsorgan mellem de frivillige organisationer og staten med det formål at fremme det frivillige sociale arbejde som en del af den samlede socialpolitiske indsats. Center for frivilligt socialt arbejde blev etableret i 1992 med det formål at støtte og udvikle det frivillige sociale arbejde. I 1995 nedsattes ”Udvalget om frivilligt socialt arbejde”. Dette udvalg barslede i 1997 med en betænkning om det frivillige sociale arbejde i fremtidens velfærdssamfund (Socialministeriet 1997).

⁴ I litteraturen anvendes en række forskellige begreber, som i større eller mindre grad omfatter det frivillige arbejde: Den tredje sektor, non-profit sektoren og civilsamfundet. Vi har valgt at bruge betegnelsen ’frivillig-sektoren’ for at understrege vores fokus på det frivillige element. For en begrebsmæssig afklaring af sektor-begrebet se f.eks. Henriksen (1995a).

⁵ Det nuværende Rådet for socialt arbejde.

Den stigende interesse for det frivillige arbejde har efterfølgende givet sig udslag i afprøvning af nye samarbejdsformer og etablering af forskellige forsøgs- og udviklingsprogrammer. I dag er de frivillige organisationer en del af det etablerede sociale hjælpeapparat, og det offentlige styrer gennem overenskomster, økonomiske tilskud og kontrakter store dele af den frivillige indsats (Habermann & Ibsen 1997). At de frivillige organisationer ses som en vigtig medspiller til det offentlige inden for socialektoren skyldes bl.a. at:

- Frivillige organisationer tillægges en funktion som arenaer for social integration og udvikling af demokratisk praksis
- Frivilligt arbejde ses som middel til, gennem selvorganisering og selvhjælp, at modvirke social marginalisering (Habermann & Ibsen 1997)
- Frivilligt arbejde ses som et middel til at afværge den passivitet, som den moderne velfærdsstatsmodel har medført hos borgerne
- Der er et tiltagende fokus på de muligheder, der ligger i at få løst en række problemer inden for bl.a. socialektoren gennem den ekspertise, de frivillige foreninger har opbygget (Henriksen 1995b)

Aktiviteter i naturen kan på linie med andre sociale aktiviteter bidrage til social integration og opbygning af demokratisk praksis, og de frivillige har ofte stor faglig ekspertise og vil kunne bidrage med nye måder at gøre ting på – med udgangspunkt i et kritisk perspektiv på den traditionelle opgaveløsning.

Samlet kan udviklingen i samspillet mellem staten og den frivillige sektor beskrives gennem fire faser. I 1800-tallet opstod bevægelser, der udviklede foreningsdemokratiet og borgerengagementet ”bottom-up”. Gennem velfærdsstatens opbygning fra 1930’erne og frem overtog staten en stor del af ansvaret og håndterede sagerne på sine præmisser – ”top-down”. Særligt inden for det sociale område blev den frivillige sektor knyttet tæt til staten og derved institutionaliseret. Men i løbet af 1970’erne genopblomstrede foreningslivet og opgaveløsningen uden for den offentlige sektor. Fra 1980’erne har vi set en ændring i statens styring generelt og dermed også i forhold til den frivillige sektor. Der lægges nu vægt på overenskomster og kontraktstyring med eksplicit kvalitetssikring, standardisering, og effektivitetskrav. Den seneste ændring giver nye perspektiver for den frivillige sektor, men samtidig er det også vigtigt at pointere, at frivillige ikke kan og skal erstatte det lønnede arbejde, idet frivilligt arbejde sker på helt andre vilkår.

På naturforvaltningsområdet har frivillige generelt spillet en mindre markant rolle end inden for den sociale sektor. Det kan hænge sammen med, at naturforvaltning på offentlige arealer er blevet set som en myndighedsopgave, der udføres af professionelt uddannede ansatte via skattefinansiering. Gennem de sidste 15 år har naturforvaltning dog opnået stigende national og international interesse, samtidig med at miljøområdet generelt har været udsat for en politisk dikteret økonomisk nedprioritering gennem de sidste 5-6 år. Vi mener derfor, at det frivillige arbejde i dansk naturforvaltning står over for interessante muligheder. En kombination af den stigende interesse for frivilligt arbejde, en udbredt accept af dette arbejdes samfundsmæssige værdi, en mulig uudnyttet menneskeligt ressource samt et stigende antal opgaver inden for privat og statslig naturforvaltning udgør tilsammen forudsætninger for, at frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning kan tiltrække sig større opmærksomhed i fremtiden.

2.3 Udenlandske erfaringer

Igennem rapporten trækker vi på en række udenlandske eksempler på frivilligt arbejde i naturforvaltning. Vi har stået over for et valg med hensyn til, i hvor høj grad og med hvilket formål vi skulle inddrage de udenlandske erfaringer. Generelt kan man sige, at det frivillige arbejde bør ses i lyset af de kontekstuelle sociale, politiske og kulturelle forhold i et samfund (Lorentzen 1994). Et godt eksempel i relation til frivilliges deltagelse i naturforvaltning er forskellen mellem England og Danmark. I engelsk naturforvaltning spiller staten og lokale myndigheder en langt mindre rolle, end det er tilfældet i Danmark. Forskellige historiske udviklingsforløb og samfundsmodeller har ført til betydelige forskelle i opfattelsen af forholdet mellem borgere og statsmagt og hvilke roller, de spiller i den samlede velfærdsproduktion.

Det er derfor klart, at erfaringer fra andre samfund ikke ukritisk kan overføres direkte til danske forhold. På den anden side er det vores overbevisning, at der er mange interessante ideer og værdifulde erfaringer, som kan være til gavn og inspiration for arbejdet med frivillige i naturforvaltning i Danmark. Vores præsentation af udenlandske erfaringer undervejs i rapporten har derfor primært til formål at introducere forskellige modeller eller organisationsformer til inspiration for praktisk naturforvaltning i de tilfælde, hvor vi ikke er stødt på tilsvarende erfaringer i Danmark.

I lande som USA, Storbritannien og Australien, hvor statens rolle i naturforvaltningen historisk set har været mindre end i Danmark, spiller de frivilliges bidrag en langt større rolle. I en canadisk kontekst fremhæver Caissie og Halpenny et al. (2003), at mange nationalparker, naturbeskyttelses- og rekreative programmer gennem de seneste år har været udsat for besparelser, der har medført, at de forvaltende myndigheder i stigende grad er interesserede i at finde alternative strategier for at gennemføre naturforvaltningen, f.eks. gennem brug af frivilliges arbejdskraft. Ud over løsningen af opgaver spiller sådanne programmer en vigtig rolle i de frivilliges sociale og kulturelle liv og bidrager til at skabe historisk, biologisk og økologisk bevidsthed hos deltagerne (Arai 2000, Gobster & Hull 2000). Eksempler på organisationer og myndigheder, der forvalter naturforvaltningsprogrammer hvor frivillige indgår, er Landcare i Australien, British Trust for Conservation Volunteers (BTVC), Royal Society for Nature Conservation and National Trust i Storbritannien og United States Forest Service, United States Park Service og The Nature Conservancy i USA.

Frivilligt arbejde har et stort omfang i USA. En Gallup-undersøgelse fra 2001 viste, at 44 % af befolkningen bidrog med gennemsnitligt ca. 4 time pr. uge. Den samlede værdi anslås til 240 milliard USD⁶. Frivilligt arbejde er således en integreret del af den amerikanske kultur. Natur- og miljøområdet er relativt stærk repræsenteret. En undersøgelse fra 1998 viste, at 5,5 % af de frivillige havde arbejdet inden for miljøområdet (Independent Sector 1999). I USA har man en National Volunteer Week og National Family Volunteer Day. Den officielle regerings hjemmeside (www.firsgov.com) har links til hjemmesiden for US Freedom Corps (www.usafreedomcorps.gov) hvor en lang række statslige

⁶ Tallene refererer til frivilligt arbejde inden for alle sektorer (Independent Sector 2001).

organisationer inden for alle grene af samfundslivet tilbyder opgaver til frivillige. I 2002 gennemførte Bush-regeringen en reform af The Citizen Service Act for at støtte og styrke borgernes muligheder for at engagere sig i frivilligt arbejde. I den forbindelse opfordrede præsidenten alle amerikanere til at dedikere mindst 2 år af deres liv til frivilligt arbejde i samfundets tjeneste.

US Forest Service er en af de statslige myndigheder, der benytter sig af frivillige i naturforvaltning (se boks 1). Men også gennem en række private naturorganisationer, f.eks. The Nature Conservancy og Sierra Club, deltager frivillige i naturgenopretnings- og naturbevarelsesprojekter over hele USA.

Boks 1: Det statsstyrede frivillighedsprogram

'The US National Forest Volunteer Program' baseret på 'Volunteers in the National Forest Act' fra 1972 autoriserer, at US Forest Service kan modtage ubetalt hjælp fra frivillige inden for alle dets forskellige arbejdsopgaver. US Forest Service implementerer denne lov gennem sit strategiske program Volunteers in National Forests (VIF). De federale myndigheder satser målrettet på at bruge frivillige til at opnå en højnelse af serviceniveauet i de offentlige ydelser, og en række af disse ydelser ville ikke være mulige uden de frivilliges indsats. Det frivillige arbejde er formaliseret, velintegreret og fokuseret på 'professionel' opgaveløsning.

US Forest Services program "Volunteers in National Forests" har følgende målsætninger:

- at rekruttere, træne og bruge frivillige for at støtte det faste personale med naturvejledning, ydelser i forhold til besøgende, naturbevarings- og udviklingsopgaver samt andre Forest Service opgaver
- at give de frivillige oplevelser, der udfordrer dem og tilfredsstiller deres personlige behov
- at fastholde og forbedre niveauet og kvaliteten af tilbud til offentligheden

VIF-programmets målsætning viser, at deltagernes individuelle behovstilfredsstillelse og mere sociale målsætninger indgår som en vigtig parameter i organiseringen af det frivillige arbejde i naturforvaltningen. I 1995 havde programmet mere end 82.000 frivillige, som tilsammen bidrog med 4,2 millioner timer til en anslået værdi af 38,3 millioner dollars.

Kilde: Schuster & Krebs (2003).

I Canada har det frivillige arbejde også et stort omfang. En undersøgelse fra 2000 viste, at mere end 6,5 million canadiere bidrog med lidt over 1 milliard timer, svarende til 549.000 fuldtidsjob. Canada har en lang tradition for frivilligt arbejde. Det første volunteer centre blev oprettet i Montreal i 1937 med det formål at matche frivillige med myndigheder, som havde behov for hjælp. I dag findes der volunteer centres i langt de fleste større byer (McClintock 2004).

Frivillige deltager i canadisk naturforvaltning gennem en række offentlige og private organisationer. Det canadiske miljøministerium tilbyder flere former for frivilligt arbejde, f.eks. deltagelse i miljøovervågning og registreringsprogrammer. På websitet 'CitizenScience' tilbyder en række organisationer hjælp til borgere, der vil gøre en indsats i form af miljømonitoring (Citizenscience 2007). En anden mulighed er 'Volunteer for Nature'-programmet, et samarbejde mellem The Nature Conservancy of Canada og Federation of Ontario Naturalists, der giver mulighed for deltagelse i naturbevaringsprojekter i Ontario. På nationalt niveau organiserer organisationen Nature Canada de frivillige

i programmer som 'NatureWatch' og 'Communities in Action'.

I Storbritannien er frivilligt arbejde ligeledes et vigtigt element i samfundslivet. 48 % af befolkningen bidrager med 88 millioner timer om året, svarende til gennemsnitligt 4 timer om ugen (1997). 84 % bidrager i den frivillige sektor, 24 % i den offentlige sektor og 13 % i den private sektor. Storbritannien har også en lang tradition for civilt engagement i forskellige aspekter af naturforvaltning. En række trusts og charities beskæftiger sig med alt fra interessebevaretagelse til praktisk beskyttelse. I den sidste gruppe finder vi organisationer som National Trust, Royal Society for the Protection of Birds og British Trust for Conservation Volunteers.

Den britiske regering har gjort en målrettet indsats for at støtte det civile engagement og frivilligt arbejde på lokalt, regionalt og nationalt niveau (Hare & Nielsen 2003). Frivilligt arbejde ses som en vigtig kilde til udvikling, både hos dem der deltager og for samfundet i bredere forstand. I 2004 etableredes Volunteering England, en styrelse under indenrigsministeriet, med det formål at forbedre og videreudvikle frivillighedsinfrastrukturen og realisere det samfundsmæssige potentiale, som frivilligt arbejde udgør. Volunteering England arbejder med frivillighedsproblematikken på det politiske plan, på det konkrete praktiske plan og gennem forskning og evaluering. Der gennemføres kampanjer, administreres økonomiske støttemuligheder og tilbydes uddannelse og træning af folk, der er involveret i organisering af frivilligt arbejde.

British Trust for Conservation Volunteers (BTCV) arbejder gennem 50 lokale kontorer i Storbritannien og er den største organisator af frivilligt arbejde i naturforvaltning. BTCV organiserer omkring 240.000 frivillige arbejdsdage om året (se i øvrigt boks 2). En anden aktør i den britiske naturforvaltning er National Trust, som har mere end 3 millioner medlemmer i England. Foreningen ejer ca. 250.000 ha, herunder ca. 1.000 kilometers kystlinie, og ca. 35.000 frivillige hjælper med den daglige drift af disse områder (Jespersen 2002, Hare & Nielsen 2003). De Britiske nationalparker, som ofte omfatter såvel private som statslige arealer, gør også i vid udstrækning brug af frivillige, f.eks. som park rangers og i forbindelse med besøgscentre og vedligeholdelse af stisystemer.

Som det ses, er der gjort en række erfaringer med frivilligt arbejde i naturforvaltning i andre lande. Selv om den historiske og samfundsmæssige kontekst ofte adskiller sig fra den danske, tror vi, at det kan være nyttigt at lade sig inspirere af disse praktiske erfaringer. Gennem resten af rapporten vil vi derfor fremdrage forskellige erfaringer som inspiration og grundlag for den videre diskussion.

Boks 2: Naturforvaltning som middel til andre dagsordner

Et af British Trust for Conservation Volunteers (BTCV) programmer er Environment for All – EfAll. Programmet er et eksempel på, at naturforvaltning, social integration og organisationsudvikling kan gå hånd i hånd. EfAll har følgende målsætninger:

- at forøge marginaliserede gruppers deltagelse i praktisk miljøarbejde, specielt folk fra etniske minoriteter
- at udbrede information og publicere 'good practices' i relation hertil
- at gøre BTCV mere repræsentativ, såvel i relation til medarbejdersammensætning og frivilligprofil, som i forhold til måden organisationen drives på

I oktober 2003 var der 152 igangværende projekter fordelt på følgende målgrupper: Personer med sundhedsproblemer (29 %), asylansøgere og flygtninge (3 %), kriminelle og tidligere straffede (8 %), ældre (13 %), handicappede (15 %), marginaliserede unge (4 %), fattige (9 %), etniske minoriteter (13 %) og andre socialt udsatte (16 %). Over 38.000 personer har været direkte involveret, omkring 183.000 har opnået indirekte fordele og ca. 1.200 organisationer og community-grupper har nydt godt af projektet i de første 3 år.

EfAll har medført en signifikant stigning i antallet af etniske minoriteters og marginaliserede gruppers involvering i miljø- og naturforvaltningsprojekter. Erfaringerne viser, at – trods forskellig baggrund – har alle en interesse for miljøet, men forskellige natursyn gør, at det tager tid fra ideen om deltagelse i naturbevarelse er sået, til den modnes, og kan omsættes til praktisk handling. Ligeledes kan kulturelle og religiøse aspekter gøre, at der er forskellige ønsker til måden at deltage på. Erfaringerne viser, at det har været vanskeligt at etablere grupper, der vil kunne klare sig uden fortsat støtte udefra. Denne projektype kræver langvarigt engagement, lokalt ejerskab til initiativer og direkte deltagelse i projektledelsen fra starten. Endelig har BTCV oplevet, at det har været vanskeligt at overbevise lokale myndigheder om værdien af, i praksis, at forene de tre dimensioner af bæredygtighedsbegrebet, den økonomiske, den sociale og den miljømæssige.

Kilder: Black Environment Network (2004) og BTCV (2006).

2.4 Sammenfatning

Frivilligt arbejde bidrager med en stigende andel af velfærdsproduktionen i det danske samfund. I dag deltager 35 % af befolkningen i en eller anden form for frivilligt arbejde. Det frivillige arbejde etablerede sig for alvor i slutningen af 1800-tallet, men med velfærdsstatens fremvækst blev særligt de sociale opgaver i stigende grad overtaget af det offentlige system. I dag udgør de frivillige inden for fritids-, idræts- og kulturområdet den største gruppe. På det sociale område har der siden 1980'erne været en stigende politisk accept af, at frivillige kan spille en vigtig rolle baseret på et norm- og værdigrundlag, der adskiller sig fra det professionelle systems. På naturforvaltningsområdet har frivillige også spillet en, om end mindre markant, rolle. En af årsagerne hertil er muligvis, at fysisk naturforvaltning på offentlige arealer er blevet set som en myndighedsopgave, der udføres af professionelt uddannede ansatte via skattefinansiering. Gennem de sidste 15 år har naturforvaltning opnået stigende national og international betydning. Samtidig med at miljøområdet generelt har været udsat for en politisk dikteret økonomisk nedprioritering gennem de sidste 5-6 år, er kravene til forvaltningen af vores naturværdier steget. I andre samfund, f.eks. USA, Canada og Storbritannien, hvor staten traditionelt har spillet en mere tilbagertrukket rolle i forhold til beskyttelse og bevarelse af naturen, har frivilligt arbejde længe indtaget en langt mere synlig rolle i forskellige former for naturforvaltning.

Vi mener, at det frivillige arbejde i dansk naturforvaltning står over for en række interessante muligheder. En kombination af den stigende interesse for frivilligt arbejde, en udbredt accept af dette arbejdes samfundsmæssige værdi, en potentiel uudnyttet menneskelig ressource (når vi sammenligner med f.eks. Storbritannien, USA og Canadas aktivitetsniveau) samt et stigende antal opgaver inden for privat og statslig naturforvaltning udgør tilsammen forudsæt-

ninger for, at frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning kan spille en større rolle i fremtiden.

Kan naturforvaltning og naturoplevelser konkurrere med de mange andre fritidstilbud?

3. Frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning - aktører og aktiviteter

Der er mange aktører involveret i frivilligt arbejde inden for naturforvaltningen i Danmark⁷. I dette kapitel giver vi et overblik over de centrale aktører og deres aktiviteter. Aktørerne inddeles i offentlige myndigheder, landsdækkende organisationer og fonde samt uorganiserede frivillige.

Hovedbudskaber – aktører og aktiviteter

- Der findes centrale aktører blandt såvel landsdækkende organisationer og fonde som offentlige myndigheder, men aktiviteterne udspringer i dag fortrinsvis fra de landsdækkende organisationer og tilknyttede frivillige.
  - Aktiviteterne består af praktisk naturpleje, overvågning, formidling og planlægning af konkrete projekter.
  - Praktisk naturpleje er først for nyligt kommet i fokus, men denne type aktiviteter er under udvikling hos flere organisationer og myndigheder.
-

3.1 Offentlige myndigheder

Samspelet mellem offentlige myndigheder og de frivillige inden for naturforvaltning sker fortrinsvis på lokalt og regionalt niveau. På disse niveauer er de vigtigste offentlige myndigheder statsskovdistrikter, amter og kommuner. Særligt statsskovdistrikterne står desuden i nogle tilfælde som ejere af naturarealer, mens amter og kommuner sjældent ejer store arealer, men til gengæld har forpligtelse til at varetage forvaltningen af f.eks. strandarealer og vejkanter samt kommunale og amtslige vandløb.

3.1.1 Statsskovdistrikterne

Statsskovdistrikterne varetager forvaltningen af store statsligt ejede arealer inkluderende såvel skov som andre naturarealer. Fra 1995 blev der oprettet brugerråd på de lokale skovdistrikter. Rådene fungerer som diskussionsfora i forbindelse med driften af statsskovenes arealer – herunder overvejelser om formidling og pleje. Deltagerne i disse råd er repræsentanter for forskellige interesseorganisationer (bl.a. Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Idrætsforbund og Friluftsrådet), fageksperter, kommunale politikere og lokale borgere.

I de senere år er der fremkommet eksempler, hvor frivillige er involveret i praktiske projekter – dels i planlægningen af konkrete projekter, f.eks. i forbindelse med skovrejsning af bynær skov, og dels pleje af naturområder, som f.eks. et høsletlaug på engarealer. I den centrale forvaltning bakkes disse initiativer op med udgangspunkt i Skov- og Naturstyrelsens velfærdsprofil fra 2002, hvor der lægges stor vægt på at ”Inddrage borgere, lokale foreninger og myndigheder m.fl. direkte i driften af og samarbejdet om statens arealer” (Skov- og Naturstyrelsen 2006c). Der lægges f.eks. vægt på at inddrage frivillige i opsætning af faciliteter for friluftsliv, vildtpleje med lokale jagtforeninger/naboer mv. eller

---

⁷ Se Appendiks 1 for en liste over resultatet af en søgning på Internettet.

naturpleje, f.eks. opsætning af redekasser, oprensning af vandhuller eller i forbindelse med overvågning af visse fugle, planter o. lign. Foreninger, ungdoms-klubber, efterskoler mv. opfordres desuden til at "adoptere" eller selv forvalte konkrete projekter, f.eks. en skovlegeplads, et fortidsminde, et vandløb eller en skoleskov.

Desuden afholdes Skovens Dag, som er en tilbagevendende begivenhed, der siden 1995 er blevet holdt hvert år i maj måned. Dagen arrangeres af de lokale statsskovdistrikter i samarbejde med Dansk Skovforening og en række frivillige organisationer fra lokalområdet. Aktiviteterne på Skovens Dag strækker sig fra formidling af skovdyrkning og naturpleje til mulighed for at deltage i forskellige fritidsaktiviteter i skovmiljøer.

Endelig administrerer Skov- og Naturstyrelsen en række tilskudsordninger rettet mod forskellige former for naturforvaltning, f.eks. etablering af mindre vådområder, vandhuller og vildtplantninger (via jagttegnsmidler), udvikling af sociale og økologiske funktioner i offentlige skove, tilskud til offentlig og privat skovrejsning og privat skovdrift og vandløbsrestaurering, lakseprojekter og genopretning af vådområder (via fisketegnsmidler).

3.1.2 Amter og kommuner

Alle amter har etableret grønne råd, som består af repræsentanter for forskellige frivillige organisationer. Rådene er rådgivende for amtsrådet og fungerer som diskussionsfora vedrørende tiltag inden for natur og miljø i amtet. Flere kommuner har oprettet tilsvarende råd. Disse råd har ofte tilknytning til en grøn guide (se f.eks. Farum (1999) og Hvidovre (2006)). I forbindelse med kommunalreformen overtager kommunerne natur- og miljøopgaver fra amterne, og mange kommuner er derfor nu ved at oprette grønne råd (Danmarks Naturfredningsforening 2006a).

Staten yder tilskud til kommuner og amters naturforvaltning i form af en pulje til bevaring, pleje og genopretning af naturområder og til forbedring af mulighederne for friluftslivet (naturbeskyttelseslovens § 55). En del af midlerne til naturforvaltning gives som tilskud til projekter, der indkaldes fra foreninger, organisationer og borgere (de såkaldte tredjemandsprojekter). Herigennem ydes der f.eks. økonomisk støtte til tiltag omkring etablering og genopretning af vandhuller og søer, hegning, rydning af krat, oprensning af gadekær og andre kulturhistoriske elementer. Amter og kommuner indgår herudover i samarbejder med frivillige om konkrete tiltag inden for naturforvaltning – eksempelvis er der lokale samarbejder med sportsfiskere om restaurering af vandløb. Endelig er der enkelte amter, der har fortløbende projekter, f.eks. Sønderjyllands Amt, hvor frivillige er involverede over en længere årrække med registrering af sigtdybde i søer. Her bidrager frivillige med data, der kan supplere amtets egen overvågning, idet det ikke er muligt for amtet at foretage målinger i alle søer hvert år. I 2003 målte frivillige således sigtdybde i 18 søer hver 14. dag i sommermånederne (Sønderjyllands Amt 2004).

Størstedelen af aktiviteterne består dog af frivilligt arbejde gennem specifikke kampagner, hvor frivillige f.eks. opfordres til at bidrage med oplysninger om voksesteder for orkideer eller steder, hvor sjældne pattedyr som odderen lever. Desuden findes kampagner, hvor frivillige opfordres til at deltage i bekæmpelse

af bjørneklo og strandrensning. Strandrensning er ofte en tilbagevendende begivenhed, hvor frivillige hvert år opfordres til at deltage. Ofte er kampagnen initieret og organiseret af kommunen, men initiativet kan også være taget af andre, som f.eks. lokale spejdere, en lokal turistforening, en campingplads eller en grundejerforening.

Disse kampagner er udbredt over hele landet, men der har dog været nedskæringer på offentlige midler til området de seneste år. Det spirende Agenda 21-arbejde i kommuner og amter, ser ud til at kunne føre til fornyet aktivitet på området (se case om Sindal kommune) og også aktiviteterne omkring landsbyråd i forbindelse med LEADER+ kan være katalyserende for frivilligt arbejde inden for naturforvaltning i kommunalt regi.

3.2 Landsdækkede foreninger og fonde

De centrale landsdækkende foreninger på området er Danmarks Sportsfiskerforbund, Dansk Ornitologisk Forening, Botanisk Forening, Danmarks Jægerforbund, Danmarks Naturfredningsforening og endelig Friluftsrådet, der er paraplyorganisation for mere end 90 landsdækkende foreninger. På nationalt niveau har foreningerne en vigtig rolle som pressionsgruppe og inspirator og er involveret i politisk arbejde, mens det fortrinsvis er på det lokale niveau, man ser tiltag i forhold til praktisk naturforvaltning. Dansk Ornitologisk Forening har nær tilknytning til Fugleværnsfonden, mens Friluftsrådet råder over den del af tipsmidlerne, der er rettet mod friluftsliv. Desuden findes Aage V. Jensens Naturfond, som dels ejer store naturområder og dels uddeler midler til naturforbedrende projekter.

3.2.1 Danmarks Sportsfiskerforbund

Foreningen har en lang tradition for at engagere frivillige i arbejdet omkring forbedring af fiskebestandene i søer og åer. Frem til midten af 1990'erne var naturforvaltningsaktiviteterne koncentreret omkring overvågning af fiskebestandene (ved el-fiskeri) og opdræt og udsætning af fiskeyngel. Siden er restaurering af åer (skånsom grødeskæring og udlægning af gydegrus og sten i vandløbene) blevet en stadigt vigtigere del af medlemmernes aktiviteter. Dette sker blandt andet i en erkendelse af, at fiskeyngel klækket og opformeret i fangenskab har en langt større dødelighed end yngel klækket og opvokset i søer og åer. Derfor oplever de frivillige, at det er vigtigt at forbedre forholdene i søer og åer, og Sportsfiskerforbundet støtter de lokale foreninger med konsulentbistand, kurser og information (se www.fiskepleje.dk).

Der uddeles årligt ca. 2 mio. fra fisketegnsmidlerne til at genskabe egnede forhold for fisk i vandløb og søer, idet midlerne kan anvendes til at dække op til 30 % af udgifterne ved et projekt. Pengene fra fisketegnsmidlerne bruges forsat fortrinsvis til el-fiskeri, udklækning og udsætning af fiskeyngel. Restaureringer af vandløb foretages i samarbejde med den pågældende kommune, som ofte betaler materialer og udbringning. De frivillige forestår herefter arbejdet med at fordele grus og sten i vandløbet eller foretage skånsom grødeskæring.

En undersøgelse blandt de ca. 200 lokalforeninger foretaget af Danmarks Fiskeriundersøgelser i 2003 og 2004 viste, at danske fiskere årligt udfører 35.000

mandtimer frivilligt arbejde. Indsatsen omfatter udsætning (11 %), elektrofi-skeri (37 %), åpleje (17 %), årestraurering (19 %) og andre aktiviteter (16 %) (Geertz-Hansen 2006).

3.2.2 Dansk Ornitologisk Forening og Fugleværnsfonden

Dansk Ornitologisk Forening har en lang tradition for at engagere frivillige i overvågning af og formidling om fugle i Danmark. Siden 1976 har medlemmer overvåget 'fugle i det almindelige agerland'. De frivillige udstikker selv en rute med 10-20 punkter, hvor de hvert år tager rundt og lytter og kigger efter fugle. Antal og arter registreres og indsendes til en central database, som Dansk Ornitologisk Forening vedligeholder. Der registreres i dag på 400 ruter årligt – fordelt over hele landet. For de mere sjældne fuglearter findes en række artscoordinatorer, der indsamler oplysninger om arternes udbredelse i Danmark. Derudover er medlemmerne af Dansk Ornitologisk Forening engageret i andre aktiviteter, hvor de bl.a. forestår guidede ture til særlige fuglelokaliteter eller opsætter redekasser på udvalgte steder.

Fugleværnsfonden er en selvstændig fond med nær tilknytning til Dansk Ornitologisk Forening. Fonden ejer ca. 800 ha – fordelt på 17 områder med særlig interesse for fugle (både trækkende og ynglende). I forbindelse med 10 af områderne er der etableret arbejdsgrupper bestående af frivillige, der står for naturpleje samt overvågning af og formidling om fugle og i nogle tilfælde også natur mere generelt. Der er 4 områder, hvor en arbejdsgruppe ikke er relevant, idet området passer sig selv (typisk vandområder). Endelig er der 4 områder, hvor Fugleværnsfonden ønsker at etablere en arbejdsgruppe, hvis det er muligt (Frydensberg 2004).

Dansk Ornitologisk Forening har i 2004 lanceret en relateret aktivitet kaldet 'Caretaker'. Tanken er, at der over årene skal dannes arbejdsgrupper i forbindelse med 200 områder, der er særligt vigtige fuglelokaliteter. Arbejdsgrupperne forestår overvågning og formidling om fugle i områderne og hvis muligt også naturpleje. Pleje kan dog være mere problematisk at komme i gang med, hvis den skal foregå på privatejede arealer og ikke på arealer ejet af Fugleværnsfonden.

3.2.3 Botanisk Forening

Den frivillige indsats blandt foreningens medlemmer er koncentreret omkring overvågning og formidling af den vilde flora. Flagskibet er 'Atlas Botanica', hvor der sker en samlet og landsdækkende overvågningsindsats. Projektet begyndte i 1992, og ideen er, at foreningens medlemmer registrerer arter inden for 2.228 foruddefinerede ruder a 5x5 km. Frem til og med 2003 var 910 ruder registreret (ca. 40 procent) og hvert år registreres yderligere ca. 90 ruder (Dansk Botanisk Forening 2006).

Foreningen arrangerer en række foredrag og ture gennem året, men formidlingsindsatsen er koncentreret om det årlige arrangement 'De vilde blomsters dag'. På denne dag arrangerer frivillige ture rundt om i landet, hvor alle interesserede inviteres med til steder, der har en særligt botanisk betydning lokalt eller nationalt. I 2005 var der 90 ture fordelt over hele landet, og hver tur varede typisk 2 timer (Hammer 2005).

3.2.4 Danmarks Jægerforbund

Blandt medlemmerne af Jægerforbundet er der mange, der gennemfører naturtiltag for at forbedre forholdene for faunaen på deres egen ejendom eller på ejendomme, hvor de har forpagtet jagten.

Jægerforbundet har oprettet Jægerens Naturfond med det formål at forbedre vildtets muligheder i Danmark. Dette påtænkes bl.a. opnået gennem styrkelse og igangsætning af ny forskning og forsøg omkring markvildt. Hvert år uddeles desuden en 'Naturpris' med det formål at stimulere interessen for terrænpleje og dermed arbejdet med at skabe optimale levevilkår for fauna og flora. Prisen uddeles til en person, der har ydet en særlig indsats for naturforholdene på en ejendom.

Jægerforbundets medlemmer tilbydes kurser i vildtpleje og andre naturtiltag. Desuden har forbundet tilknyttet en række frivillige, der fungerer som naturvejledere ved arrangementer rundt om i landet. Endelig har Jægerforbundet et Vildtredderkorps, som bidrager med afdrivning af marker før høst og rådgivning om opstilling af skræmmemidler og skånsomme høstteknikker (Danmarks Jægerforbund 2006).

3.2.5 Danmarks Naturfredningsforening

Foreningen har et meget bredt sigte, og traditionelt har det frivillige arbejde været fokuseret på funktionen som 'vagthund' – særligt omkring sager, hvor de offentlige myndigheder står som sagsbehandlere. Foreningen forestår derudover formidling af natur – særligt gennem medlemsbladet og på guidede ture. Hvert år arrangerer foreningens lokalkomiteer således mere end 1000 ture, hvor hver tur typisk varer 2 timer (Danmarks Naturfredningsforening 2006b). En del ture koncentrerer sig til Naturens Dag, som afholdes i september – første gang i 2004. I de seneste år er Danmarks Naturfredningsforening begyndt at flytte fokus i retning af aktiviteter, hvor medlemmerne involverer sig i praktisk naturpleje, f.eks. oprensning af vandhuller, reovering af stengærder og etablering af kogræsserlaug. I perioden 2002-2007 er disse aktiviteter blevet hjulpet på vej af en projektpulje, der årligt uddeler 0,5 mio. kr. Projektpuljen skal støtte praktiske projekter, som anses for et godt middel til dels at styrke de aktives mulighed for at opleve nye arbejdsformer og dels at øge foreningens synlighed (Danmarks Naturfredningsforening 2006c). Foreningen har derudover gennem de senere år fokuseret på at gennemføre organisatorisk og fagligt kompetenceudvikling for dets aktive frivillige gennem projektet Græsrodder med gennemslagskraft.

3.2.6 Friluftsrådet

Friluftsrådet er paraplyorganisation for 92 organisationer relateret til natur og friluftsliv. Det frivillige arbejde er fra 2006 organiseret i 23 kredse rundt i landet. Foreningens primære mål er at koordinere medlemsorganisationers indsats inden for friluftsliv. Friluftsrådet råder over en del af tipsmidlerne, som kan uddeles til aktiviteter på området, og i 2005 uddelte rådet således 56,9 mio. kr. Herudover iværksætter rådet kampagner, der sætter fokus på specifikke emner. Et sådant eksempel var kampagnen 'Byens grønne steder' (1996-2002) der sigtede mod at sikre, forbedre og udvikle de rekreative muligheder i byen (Friluftsrådet 2006).

3.2.7 Aage V. Jensen Naturfond

Aage V. Jensen Naturfond ejer i dag ca. 9.000 ha naturområder fordelt på 14 lokaliteter, hvoraf 4 er på hver mere end 500 ha, mens de øvrige lokaliteter dækker helt ned til 14 ha. Fondens arealer drives dels af ansatte og dels af frivillige gennem samarbejde med naturorganisationer som Dansk Ornitologisk Forening og Danmarks Naturfredningsforening. Fonden fører en relativt tilbagetrukket tilværelse, men er samtidig en vigtig politisk aktør qua sin stilling som velhavende fond og ejer af store naturarealer. Udover drift af arealerne anvendes fondens midler til naturprojekter i ind- og udland samt formidlings- og forskningsopgaver på naturområdet (AVJ 2006).

3.3 Uorganiserede frivillige som aktører

Der findes initiativer fra bl.a. forskningsinstitutioner, hvor frivillige opfordres til at registrere og indberette om fund uden at være medlem af en specifik forening. Nogle eksempler er sommerfugle-atlas, pattedyr-atlas og indberetning af edderkopper til Zoologisk Museum.

Desuden er der frivillige, der foretager frivilligt arbejde uafhængigt af landsdækkende foreninger, forskningsinstitutioner eller offentlige myndigheder. Nogle etablerer lokale foreninger med specifikke formål og tager i den forbindelse evt. kontakt til de etablerede foreninger for at få råd og vejledning. Et eksempel er etablering af en række kogræsserlaug rundt om i landet. Disse er relaterede til afgræsning af specifikke plejekrævende græsarealer. Medlemmerne deles om pasning af kvæget og fordeler efterfølgende kødet fra dyrene mellem sig.

Andre involverer sig i individuelle aktiviteter. Disse er særligt svære at kortlægge, men ind imellem dukker der eksempler op i pressen eller på Internettet. Der er tale om meget forskellige aktiviteter, f.eks. at folk samler affald på deres tur langs stranden, at en person passer græsarealer ved et hospital eller en person fortæller om pindsvin på det lokale bibliotek.

4. Casestudier - Frivilligt arbejde i fem danske kommuner

I dette kapitel beskrives erfaringer med frivilligt arbejde gennem fem casestudier, der tilsammen giver et billede af diversiteten i typerne af opgaver, de frivillige påtager sig, samt hvordan disse aktiviteter initieres og organiseres. Desuden eksemplificeres betydningen af relationerne mellem de forskellige aktører inden for feltet – dog med fokus på frivillige som initiativtagere.

Hovedbudskaber – frivilligt arbejde i fem danske kommuner

- Gode personlige netværk, fleksibilitet, respekt og tillid mellem aktørerne er essentielt.
  - Når arbejdet sker på privat ejendom, er det vigtigt at forholde sig til og respektere ejendomsretten.
  - Samspelet mellem lodsejere og frivillige er mere ligeværdigt og uformelt, end hvis en myndighed er primus motor.
  - Frivillige har større mulighed for at eksperimentere med opgaveløsningen.
  - Der skal være plads til såvel ad hoc-deltagelse som længerevarende engagement – og plads til såvel eksperter som ikke-eksperter.
  - En bred vifte af aktiviteter giver mulighed for at tiltrække forskellige typer frivillige.
  - Forvaltning af naturen kan blive et sekundært formål – med andre konkrete udbytter som det primære.
-

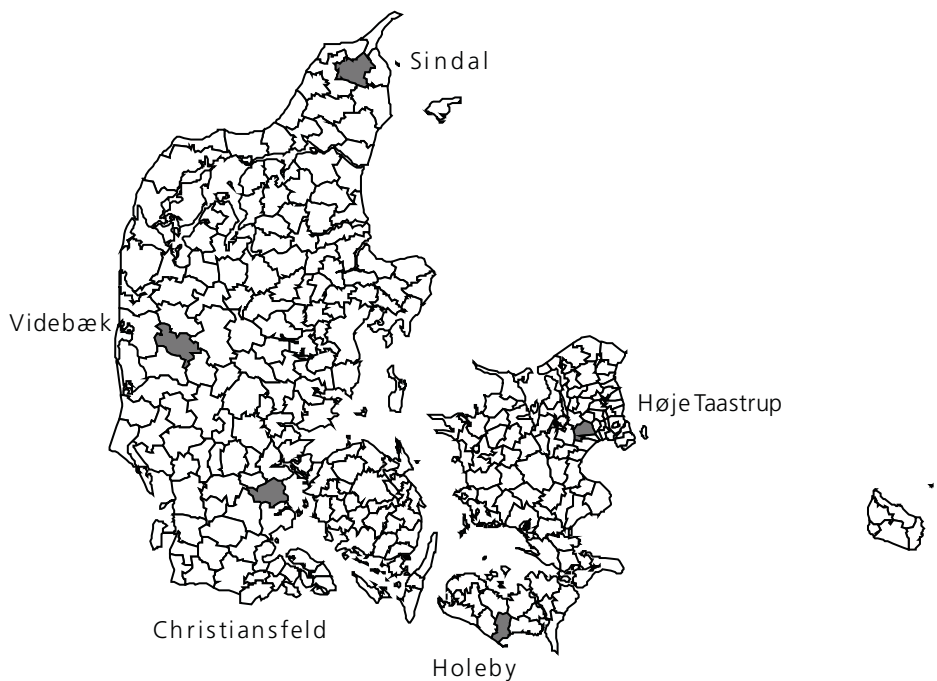
4.1 Introduktion til case

For at give et mere konkret billede af, hvad frivilligt arbejde inden for naturforvaltning i Danmark består i, har vi set nærmere på forholdene i 5 tilfældigt udvalgte kommuner. Kommunerne er geografisk fordelt rundt i landet. De udvalgte kommuner er: Sindal (Nordjylland), Videbæk (Vestjylland), Christiansfeld (Sønderjylland), Holeby (Lolland) og Høje-Taastrup (Storkøbenhavn) – se fig. 1. I hver kommune har vi kontaktet kommunen, statsskovdistriktet og de naturorienterede foreninger, som er beskrevet i kapitel 3, som indgang til relevante eksempler i kommunen. Der blev herefter valgt en case i hver kommune.

De følgende casebeskrivelser indledes med en kort introduktion til kommunen for derefter at fokusere på baggrunden for et udvalgt initiativ, samspelet mellem aktører, det konkrete arbejde og resultater samt fremtiden for aktiviteten.

4.2 Sindal Kommune

Landskabet i Sindal Kommune er meget kuperet og gennemskæres af Uggerby Å og flere mindre vandløb. På de mest kuperede områder findes skovarealer – f.eks. Tolne Skov i øst, Børglumkloster Skov i syd og Bøgsted Plantage i vest. Indenfor kommunens grænser findes flere mindre fredninger og EU-habitat-områder. Kommunen er således generelt begunstiget med mange naturområder.

Figur 1. Placering af de fem udvalgte casekommuner.

I nordøst grænser kommunen op til et stort LEADER+-område. Kommunen har generelt fokus på landdistriktsudvikling, og der findes aktive miljøer relateret til landsbyråd og LEADER+-aktiviteter. Disse aktiviteter er dog ikke rettet mod naturforvaltning. De landsdækkende naturorienterede organisationer har generelt ikke mange aktiviteter i kommunen. Eksempelvis fokuserer Danmarks Naturfredningsforenings (DN's) lokalkomite i området på at følge og kommentere de offentlige forvaltningers sagsge. Lokalkomiteen har for nylig diskuteret, om de skulle igangsætte andre aktiviteter, men er blevet enige om, at der pt. ikke er kræfter til dette. Der findes en lille gruppe ornitologer, som foretager fugletællinger og arrangerer enkelte ture, men ellers er det fortrinsvis enkeltpersoner, der individuelt er aktive på naturområdet.

Gennem opringninger til kommunen, statskovdistriktet og naturorganisationer blev vi gjort opmærksom på følgende eksempler på frivilligt arbejde inden for naturforvaltning i kommunen:

- En enkeltperson har initieret etablering af et fugletårn og tilknyttede guidede ture. Mere herom nedenfor
- En enkeltperson har taget initiativ til at udarbejde folder om skovområdet ved Børglum Kloster
- En enkeltperson guider ture på sine arealer, hvor der er foretaget mange naturtiltag
- Nogle få aktive ornitologer foretager fugletællinger og arrangerer ture
- DN arrangerer enkelte ture
- Kommunen udvikler et stiforløb nærved Sindal by i samarbejde med grønne organisationer organiseret under Agenda 21

4.2.1 Case: Udkigstårn og naturture hos privat lodsejer

I kanten af Lars Nørugaards mark står et udsigtstårn. Tårnet er bygget af kommunen på initiativ fra Lars Nørgaard og med brug af nogle gamle højspæn-

dingsmaster, som skulle fjernes fra hans arealer. Tårnet ligger umiddelbart op ad en markvej, hvortil der er offentlig adgang til fods.

Ud over almindelig offentlig adgang til tårnet bruges tårnet i forbindelse med en årlig tur på ejendommen. Turen arrangeres af DN's lokalkomite. Turens vigtigste formål er at høre nattergale synge i nogle moseområder på ejendommen, men derudover fortælles også om områdets natur og kulturhistorie – herunder tørveskæring i mosen. Lars fungerer selv som rundviser, mens DN's lokalkomite stiller med en guide, der kan fortælle om natur og kultur.

Lars har været fuldtidslandmand indtil for få år siden, men får i dag store dele af sin indkomst fra at køre med udviklingshæmmede for kommunen. Han er bredt naturinteresseret og mener desuden, at det er vigtigt at give andre lov til at opleve naturområderne på hans ejendom.

For at belyse denne case har vi talt med:

- Lars Nørgaard - lodsejer der har initieret opsætning af udkigstårn og rundvisning på ejendom
- Erling Christensen - fhv. formand for DN's lokalkomite
- Jacob K. Nielsen - formand for DN's lokalkomite
- Bettina Hedeby - Agenda 21-arbejde i kommunen
- Jørgen Stubgaard – naturvejleder Hjørring Kommune (indtil for kort tid siden også Sindal Kommune)
- Carlo Pedersen - aktiv ornitolog i kommunen

Boks 3: At dele naturglæde med andre

Der er rigtig mange nattergale her om foråret, siger Lars Nørgaard og peger ud over et stort moseområde med et par gamle tørvegrave. Han viser stolt området frem og fortæller, at han købte arealet for nogle år siden og lukkede drænene for at hæve vandspejlet. Erling, en af hans gamle venner, har fortalt, at nattergalen er temmelig sjælden så langt nordpå. Det er vigtigt for mig, at andre også kan få glæde af det her, fortsætter han. Han pointerer, at godt nok er det hans ejendom, men han ser sig mest som forvalter af arealet. Det er ikke så vigtigt, hvem der ejer et areal – i sidste ende er det jo alt sammen Guds natur.

4.2.2 Ideens opståen og aktørernes motivation

Da nogle gamle træhøjspændingsmaster skulle fjernes på Lars Nørgaards ejendom, købte han fire stolper billigt. Hans tanke var, at det kunne være interessant at bygge et tårn, så man kunne se ud over moseområdet og omegnen. Derfor tog han kontakt til kommunen for at høre, om de var interesserede i at etablere et udkigstårn. Kommunen trådte til og byggede tårnet som del af et projekt for udviklingshæmmede. Sideløbende blev Lars opmærksom på, at der var nattergale i mosen, og det er i følge Lars en sjældenhed at opleve disse fugle så nordligt i Danmark. Han tog derfor kontakt til Erling Christensen, som var aktiv i DN's lokalkomite. Lars har kendt Erling gennem lang tid og sammen udviklede de ideen om at arrangere en årlig nattergaleetur til mosen og kombinere med brug af fugletårnet.

Lodsejeren Lars, der er midt i 40'erne, er således primus motor i naturaktiviteterne på ejendommen. Han beskriver sig selv som naturinteresseret og villig til

at bruge tid og midler på naturtiltag. For eksempel har han opkøbt mosearealer blot for at etablere nogle søer på dele af arealet. Det er gjort for egen regning, men temmelig billigt, da det kunne klares ved at stoppe drænet og lave en mindre opstemning. Han glæder sig over naturen og er også stolt af sine søer. Derfor vil han gerne vise moseområdet frem og dele naturoplevelserne med andre.

En vigtig motivation for ham er, at han ikke ser området som sin ejendom, men mere som et område, han har fået lov at passe i den tid, han er på ejendommen. Han forklarer, at det derfor er naturligt for ham at dele naturværdierne med andre, og at det nok er relateret til hans kristne livssyn. Han er således også formand for menighedsrådet og medlem af Kristendemokraterne. Endelig spiller det også ind, at han har et nært venskab med Erling Christensen, der er aktiv i DN. Gennem ham er Lars blevet yderligere opmærksom på naturværdierne og betydningen af, at andre end de private lodsejere kan nyde godt af naturværdier i området.

Erling Christensen er pensioneret og har som mangeårigt medlem af DN en stor interesse i naturværdier og naturoplevelser og muligheden for offentlig adgang til privatejede arealer. Han ser det derfor som en vigtig ting at bakke op om lodsejere, der på eget initiativ tilbyder at åbne deres arealer for offentligheden. Desuden kan han lide at dele ud af sin viden om naturen, og generelt nyder han naturoplevelserne på nattergaleturene.

Kommunens vigtigste rolle har været at etablere fugletårnet. Fra kommunens side ville man gerne have haft sikkerhed for, at der fortsat vil være adgang til tårnet. Dette skulle helst være sikret gennem udfærdigelse af en skriftlig kontrakt eller en egentlig udmatrikulering af arealet, hvor tårnet er etableret. Men det har ikke været muligt at få lodsejeren til at skrive under på en sådan kontrakt. Kommunen valgte dog at gå ind i projektet alligevel, idet det giver et godt udsigtspunkt for offentligheden, og samtidig var det et interessant og konkret projekt at arbejde med for kommunens udviklingshæmmede.

4.2.3 Arbejdet og resultaterne

Den vigtigste aktivitet er den årlige nattergaletur, som varer ca. 3 timer. Turene organiseres og guides af DN. Turguiden er typisk Erling Christensen (fra DN), Carlo Pedersen (en lokal ornitolog) eller Jørgen Stubgaard, der er naturvejleder. Jørgen har før været ansat i en kombineret stilling mellem Sindal, Hjørring, Hirtshals og Frederikshavn kommuner. I dag er han udelukkende ansat af Hjørring Kommune, men han indvilliger fortsat i at fungere som guide på ture i Sindal Kommune. Jørgen betegner selv dette som en slags frivilligt arbejde.

Tårnet er etableret og passes af kommunen. Lars har stået for at indkøbe stolperne og været initiativtager gennem en henvendelse til kommunen. Kommunen har siden også opsat et lille skilt ved vejen, der fører hen til tårnet.

4.2.4 Fremtiden

Aktiviteterne fungerer generelt godt. Der er ikke problemer med affald ved tårnet, og der er mange, som deltager i nattergaleturen – 50-70 personer, hvoraf en del er gengangere flere år i træk. Guiden fortæller forskellige historier fra år til år, så det er ikke kedeligt for gengangerne. Fra DN's side ser de natter-

Nogle gamle telefonpæle gav lodsejeren ideen til at få etableret et udsigtstårn, så de lokale kan få adgang til naturoplevelser.

galen (den umiddelbare oplevelse) som attraktionen og 'lusker' så nogle andre natur- og kulturhistoriske informationer ind på turen. Så kan folk lytte til det, de interesserer sig for.

Carlo beskriver, at det nok er nemmere at få folk med på en tur, der ikke er for specialister. Han har selv erfaring med, at det er svært at få nye med på ture hos Dansk Ornitologisk Forening. Det er hans fornemmelse, at en del afstår fra at deltage, fordi de er 'bange for at virke dumme'. På en tur arrangeret af DN eller statsskovdistriktet kan folk få lov til bare at lytte på og ikke skulle bidrage selv.

Angående det etablerede tårn, så er det vigtigt for lodsejeren Lars, at kommunen respekterer, at han ikke vil have tårnet udmatrikuleret og arealet solgt til det offentlige. Det er for 'fast' og officielt. Det spiller også ind, at en klausul/solgt matrikel kan være et problem ved salg af ejendommen en dag. Omvendt pointerer Lars, at han har givet sit ord. I følge Lars betyder det ikke så lidt i Nordjylland – særligt i en lille kommune, hvor alle kender alle.

Kommunen på sin side har fået kombineret det at få et udsigtstårn etableret relativt billigt og at have et meningsfyldt, spændende og meget konkret projekt for de udviklingshæmmede. Lignende projekter kunne derfor være interessante i fremtiden.

4.2.5 Konklusioner relateret til frivilligt arbejde i naturforvaltning

Casen fra Sindal illustrerer betydningen af personlige relationer og netværk i forhold til frivillig involvering i naturforvaltning. Lodsejeren spiller en central rolle og optræder som frivillig på flere planer. Han tager initiativ til projektet, han indvilliger i at udvide adgangsmulighederne til naturen på sin ejendom, og han fungerer lejlighedsvis som naturguide. Casen viser betydningen af tillid og fleksibilitet i relationen mellem lodsejer, kommune og frivillige organisationer. I denne case er aktiviteten kun mulig, fordi kommunen udviser fleksibilitet i forhold til lodsejerens ønske om at fastholde sin ejendomsret. I naturforvaltning, hvor frivillige agerer på privatejet jord, vil fastholdelse af ejendomsretten og ejerens mulighed for at kunne trække sig ud af arrangementet, hvis det falder uheldigt ud, være vigtige forudsætninger for en succes. Heroverfor står kommunens og de frivilliges ønske om et vist niveau af sikkerhed for, at de økonomiske og tidsmæssige investeringer ikke viser sig forgæves, fordi lodsejer trækker sig ud af aktiviteten og atter indskrænker offentlighedens adgang. I denne case er kommunen, om end lidt modstræbende, fleksibel og accepterer den sikkerhed, der ligger i, at lodsejeren giver sit ord på at ville samarbejde. En sådan fleksibilitet afhænger af gensidig tillid, en tillid som i casen bygger på langvarige personlige relationer.

4.3 Videbæk Kommune

Videbæk Kommune gennemskæres af vandløb, der er en del af Skjern Å-systemet. Vandløbene og de nærtliggende arealer er udlagt som regionale naturområder og områder, hvor skovrejsning er uønsket i regionplanen. Sammen med et større skovområde i den sydlige del af kommunen udgør vandløbene og de nærtliggende engarealer de væsentligste naturområder i Videbæk Kommune. Det er således ikke unaturligt, at sportsfiskere er aktive i det frivillige arbejde inden for naturforvaltning i kommunen. Fra kommunal side lægger man ligeledes stor vægt på at forbedre kvaliteten af åer og vandløb og har siden slutningen af 1980'erne gennemført mange tiltag – herunder fjernet stemmeborde og restaureret vandløb.

De øvrige naturorienterede foreninger er til gengæld meget svagt repræsenteret i kommunen, hvad angår medlemmer og aktiviteter. F.eks. drives DN's aktiviteter på vågeblus af formanden for lokalkomiteen i den nærliggende Trehøje Kommune, og Dansk Ornitologisk Forening og Botanisk Forening har kun få medlemmer og få aktiviteter i kommunen.

Gennem opringninger til kommunen, statsskovdistriktet og naturorganisationer blev vi gjort opmærksom på følgende eksempler på frivilligt arbejde inden for naturforvaltning i kommunen:

- En lokal lystfiskerforening gennemfører vandløbspleje og -restaurering. Mere herom nedenfor
- En enkeltperson har været primus motor for udarbejdelse af en folder om brunkulslejerne og de nærtliggende skovområder. Folderne er udgivet i samarbejde med statsskovdistriktet og amtet
- Et enkelt medlem af Dansk Ornitologisk Forening har en tællerute i kommunen, hvor han registrerer fugle to gange årligt

4.3.1 Case: Vandløbspleje i Videbæk

Videbæk og Omegns Lystfiskerforening har lavet vandløbspleje og -restauration på flere strækninger i Egeris Å i 2003 og 2004. Formålet er at skabe bedre iltforhold og bundforhold samt større variation i vandløbet - til glæde for fisk og øvrig fauna (og flora). De vigtigste midler er at udlægge grus som gydebaner og indsnævre vandløbsrenden for at hæve strømhastigheden. Lystfiskernes udgangspunkt er at hjælpe vandløbet til at restaurere sig selv gennem ændret grødeskæring og udlægning af sten og grus. Det er deres håb og forventning, at vandløbet ad åre vil blive mindre plejekrævende, efterhånden som vandhastigheden hæves, og vandløbet etablerer et naturligt bugtet forløb. Lystfiskerne beskriver det selv som en kontrast til kommunens tilgang, hvor restaurering foretages gennem ”en fastlåsning af vandløbet i et leje foret med sten”.

Den vandløbspleje, som lystfiskerne forestår, sker i nært samarbejde med lodsejerne og kommunen. Kommunen betaler for indkøb og levering af grus og sten, mens lodsejerne lægger jord til og i nogle tilfælde bidrager med maskiner og arbejdskraft sammen med medlemmer fra lystfiskerforeningen.

For at belyse denne case har vi talt med:

- Holger Laustsen - medlem af Videbæk og Omegns Lystfiskerforening og fhv. formand for vandplejeudvalg i Skjern Å-sammenslutningen, som Videbæk og Omegns Lystfiskerforening er del af
- Karl Pedersen - fmd. for Videbæk og Omegns Lystfiskerforening
- Jens Lund - lodsejer på ca. 1½ km af et vandløb, hvor lystfiskerne foretager pleje og restaurering
- Ove Mortensen - ansat i Videbæk Kommune. Står for vandløb og mere generelt natur og miljø i kommunen
- Kaare Manniche Ebert - Foreningskonsulent for Danmarks Sportsfiskerforbund. Laver kurser om vandløbspleje og rådgiver medlemmerne

Boks 4: Det levende vand – med fisk i

Vi mødes til kaffe og kage hos Holger. Efter en kort snak går turen ud til en å-strækning, som fiskerne for nyligt har restaureret. Holger og Karl viser stolt den lille bæk frem og fortæller, at det jo egentlig ikke er så meget, der skal til for, at åen får liv igen. ”Hør hvor den klukker og se strømmen hen over gruset. Og så har vi lagt nogle store sten, så løbet slynger sig lidt. Det varer ikke længe, før der kommer fisk og gyder her”, spår Holger. Mørket falder på, og vi vender næsen hjem. Vel tilbage i stuen hos Holger kommer cigaretterne frem, og vi ser billeder fra fisketure. Store flotte fisk pryder computerskærmen.

4.3.2 Ideens opståen og aktørernes motivation

Holger Laustsen er tekniker på et ARLA-mejeri i kommunen og har været lystfisker hele livet. Han fortæller levende om, at han som barn fiskede i Karup Å og oplevede, da åen blev udrettet, og alle fiskene forsvandt. Snart var der kun ål tilbage i åen. Denne oplevelse har gjort stort indtryk på ham. Da han mange år senere fik mulighed for at komme på kursus hos Kaare Manniche Ebert om vandløbspleje og selvrestaurering af vandløb, slog han til. På kurset gennemgås dels vandløbenes økosystem og dels gives konkrete ideer til, hvordan man ved relativt simple midler kan forbedre forholdene for flora og fauna i et vandløb. Med den viden i bagagen fik Holger blod på tanden til at gå i gang med projekter i sin egen kommune. I dag er han midt i 40'erne og gør et stort stykke

frivilligt arbejde med at planlægge og koordinere aktiviteterne – herunder tage kontakt til lodsejere og kommunen.

Holger har gennem lang tid været med til at el-fiske, stryge fisk og efterfølgende udsætte fiskeyngel. Det synes han fortsat er en spændende aktivitet (særligt at opleve de store fisk man fanger gennem el-fiskeri) og beskriver, at der er flere 'fanger-point' i at være med til el-fiskeri end til pleje af vandløb. Han pointerer dog, at vandløbsplejen er langt vigtigere for at etablere og vedligeholde en fiskebestand og et levende vandløb på længere sigt, og at der generelt blandt lystfiskerne er blevet mere opmærksomhed på betydningen af vandløbenes kvalitet.

Karl Pedersen er førtidspensionist og har været formand for Videbæk og Omegns Lystfiskerforening i mange år. Da han blev kontaktet af Holger omkring vandløbspleje, var han først lidt skeptisk, men mener i dag at vandløbspleje og hjælp til selvrestaurering er en naturlig og meget vigtig del af det at være lystfisker. Karl er i dag – sammen med Holger – primus motor i de vandløbsaktiviteter, lystfiskerforeningen står for i kommunen.

For både Holger og Karl er etablering og vedligeholdelse af fiskebestanden i vandløbene en vigtig motivationsfaktor, men de fortæller også levende om, at vandløbet ser bedre ud, og at det er rart at høre vandløbet klukke igen. Samtidig har de stor viden om økosystemet, der er essentielt for, at fiskene kan leve i vandløbet, og dermed bliver også insekter og vandløbets øvrige flora og fauna vigtig. Endelig ser de en mission i at gennemføre og udbrede interessen for denne slags projekter. De finder det interessant at følge vandløbets udvikling og eksperimenterer sig frem til, hvad der skal til, for at de bedst kan 'hjælpe' netop dette vandløb til at restaurere sig selv. De opfatter således sig selv som pionerer på området og bruger kun meget sjældent foreningskonsulenten som rådgiver, da de efterhånden har mange erfaringer selv.

Der kommer hurtigt liv i vandet efter, at fiskerne har udlagt sten og grus i åen og ændret grødeskæringsteknikken.

Jens Lund er en af de lodsejere, som er blevet kontaktet af Holger og Karl, da han har jord ned til Egeris Å på et 1½ km langt stræk. Jens Lund ejer og driver et mindre landbrug, men får størstedelen af sin indtægt fra et arbejde som ingeniør. Engarealerne langs vandløbet bruges i dag til afgræsning for kødkvæg. Han beskriver sig selv som interesseret i natur i bred forstand og pointerer, at særligt på engarealerne er herlighedsværdierne i højsæde. Han har således også etableret en sø i et fugtigt område på engen. Jens og familien havde gennem længere tid haft overvejelser om forbedring af vandløbet, så da lystfiskerne henvendte sig for at snakke om pleje og selvrestaurering på hans vandløbsstrækning, var han straks positiv. Han ser fiskernes initiativ og frivillige arbejde som en kærkommen chance for at forbedre naturforholdene på ejendommen. På sin vis havde han blot ventet på, at de skulle ringe på.

Jens Lund fortæller om en nabo, som han 'deler å med'. Denne nabo er ikke så meget for, at vandløbet skulle begynde at slynge sig igen og har talt om, at så må de jo finde ud af, hvordan der kan blive kompenseret for jorden, hvis noget tages fra naboen og lægges til hos Jens Lund. Jens Lund er således måske en lidt atypisk lodsejer, da han er særligt naturinteressert og samtidig ikke skal leve af landbruget. På den anden side fortæller de to fiskere, at de generelt ikke har haft problemer med lodsejerne, når de har præsenteret 'å-projekter' i området.

Lystfiskerne pointerer, at det er vigtigt, at de kontakter lodsejerne og tager en snak om ideerne og mulighederne, før de går til kommunen. Først når lodsejeren er med på ideen og har givet grønt lys, henvender de sig til kommunen for at aftale omkring muligheder for levering af grus og sten eller om lov til at foretage en ny type grødeskæring på en vandløbsstrækning.

Ove Mortensen fra kommunen beskriver, hvordan kommunen selv gennem en årrække har haft stor opmærksomhed på kvaliteten af vandløbene. Han ser fiskernes frivillige arbejde som et godt supplement og alternativ til kommunens aktiviteter. En del af de opgaver, de frivillige påtager sig, ville ellers ikke være blevet gennemført, da timeløn er den tunge post i kommunens budget. Konkret venter han spændt på, at fiskerne vil kontakte kommunen for at lave forbedringer på endnu et stræk af Egeris Å. Hvis fiskerne ikke henvender sig, overvejer Ove Mortensen selv at kontakte dem, da det er det sidste stykke, der mangler at blive forbedret i hele Egeris Å.

Ove har stor respekt for det arbejde, de frivillige foretager, selvom det bliver gjort meget anderledes end, når kommunen tager affære. Kommunens arbejde er lidt mere hårdhændet og til tider mindre præcist, da de ikke har råd til at bruge tid på 'finjusteringer'. Han beskriver med et lille smil, hvordan 'nogen' har flyttet på nogle sten på en vandløbsstrækning, hvor kommunen har foretaget vandløbsrestaurering. Ingen ved hvem – og det kan jo også bare være vandet – men ændringen er til det bedre. Respekten er til dels gensidig mellem fiskerne og kommunen. Dog er Holger og Karl noget kritiske over for de vandløbsrestaureringer, kommunen har forestået. Princippet i vandløbspleje og hjælp til selvrestaurering er i flg. Holger, Karl og Kaare at give vandløbet plads til at arbejde og gøre det med færrest mulige indgreb. Kommunens projekter er mere forkromede genslyngninger, hvor åen lægges fast i et forløb med sikrede kanter. Det er fiskerne ikke så meget for. 'De lægger åen i lænker – et foret åløb med store sten'.

4.3.3 Arbejdet og resultaterne

Arbejdet med vandløbspleje og -restaurering er overordnet set meget enkelt og virkningsfuldt. Det består af udlægning af grus som gydebanks samt speciel grødeskæring og udlægning af sten for at hæve vandhastigheden. Begge dele har hurtige og umiddelbare resultater. Holger beskriver, hvordan man ofte kan se fisk over gydebanksene få timer efter, at der er lagt grus ud, og at vandløbet begynder at klukke og løbe hurtigere, så snart der er lagt sten ud. Efter et år begynder der generelt at komme mere liv i vandløbet. Holger og Karl mener, at de hurtige forbedringer i vandløbets generelle tilstand kan tilskrives, at Vorgod Å (som Egeris Å munder ud i) har en god bestand af fisk, og at vandkvaliteten i Egeris Å i forvejen generelt er god. Tilsammen betyder det, at tiltag til forbedring af vandløbet hurtigt viser resultater, da der kan indvandre fisk og anden fauna fra Vorgod Å.

Holger og Karl fortæller, at det ikke er svært at få folk til at deltage i det konkrete fysiske arbejde med grus og sten, selvom det er temmelig tungt at flytte grus og sten fra brinken og ned i åen og placere det de rigtige steder. Der er altid 5-10 personer, der stiller op, når de ringer rundt for at indkalde til en arbejdsdag. Karl fungerer som sjakbajs på arbejdsdagene. Det er en hyggelig dag, hvor man ser resultater. Folk er entusiastiske og de får sammen noget fra hånden, selvom Karl nævner, at der ikke er så mange, der i dag er gode til at arbejde med en skovl. De knokler ½ time, og så skal de holde pause.

Det er sværere at finde folk til at planlægge og organisere aktiviteterne. Det er fortrinsvis Holger, der påtager sig disse opgaver. Grødeskæring kan det ligeledes være svært at få folk til, da det er koldt at gå i vandet under arbejdet. Desuden kræver det indsigt og erfaring for at opnå gode resultater, og det er fortrinsvis Holger og Karl, der står for dette. Desuden er der en vigtig rolle i efterfølgende at holde øje med, hvordan vandløbet udvikler sig, og om der skal ske tilpasninger. Dette arbejde kræver stor indsigt i vandløbsforholdene og udføres ligeledes fortrinsvis af Holger og Karl.

Kommunens rolle i forhold til de frivilliges arbejde er fortrinsvis at betale køb og levering af grus og sten. Kontakten til kommunen har således mest handlet om hvor, hvor meget og hvornår med hensyn til levering af materialer. De frivillige har meget frie tøjler i forhold til, hvordan de vil gøre. Derudover er kommunen i dialog med fiskerne om de vandløbsstrækninger, hvor fiskerne ønsker at overtage grødeskæringen.

I følge Ove Mortensen fra kommunen er det måske lidt nemmere for de frivillige at få gennemført projekter, da de som privatpersoner har mere umiddelbar adgang til lodsejerne, og lodsejerne vil ikke kræve erstatning for jord mv., når det er de frivillige, der gennemfører projekterne. Desuden er lodsejerne måske ikke så kritiske og utålmodige over for frivillige, der gennemfører projekter. Når kommunen gennemfører projekter, skal det være perfekt og fungere fra begyndelsen. Han mener, at det er mere accepteret, at fiskerne tilpasser og eksperimenterer med vandløbsplejen over en længere periode.

4.3.4 Fremtiden

Et spørgsmål, som fiskerne er opmærksomme på, men endnu ikke har diskuteret med kommunen er, hvordan vandløbsplejen skal fortsætte, hvis fiskerne

på et tidspunkt ikke har kræfter og vilje til at fortsætte. Problemet består i, at de sten der udlægges i vandløbene besværliggør maskinel vedligeholdelse af vandløbene. Det er fiskernes påstand, at vandløbene ad åre kun vil kræve et minimum af vedligeholdelse, og at dette vil kunne klares af en kommunalt ansat 'åmand', som de kender det fra en anden kommune. Det kan dog vise sig at blive svært at finde en at ansætte som 'åmand', da arbejdet med manuel grødeskæring er koldt og hårdt. Desuden kan det være nødvendigt med to mand, da der helst skal være en på bredden til at guide den, der går i vandet.

Den vigtigste ændring, de frivillige umiddelbart kunne ønske sig, er, at kommunen kunne stille maskiner til rådighed. Det ville lette arbejdet med placering af sten og grus i vandløbene. Pt. klarer de sig dels med trillebør og håndkraft og dels med lånte maskiner fra involverede lodsejere, men ikke alle lodsejere er villige til at deltage med maskiner eller stille dem til rådighed. Ellers er fiskerne godt tilfredse med samarbejdet med kommunen. På spørgsmål om, hvorvidt det ville hjælpe med noget arbejdskraft fra kommunen, vender de straks tilbage til det med maskiner. Det er det vigtigste!

Generelt synes fiskerne, at de har fundet en god form på det frivillige arbejde. Det fungerer, det er spændende at følge, der er konkrete og klare resultater, og de 'eneste' omkostninger de har, er deres arbejdskraft. De kunne dog ønske sig, at flere ville involvere sig i planlægningen af indsatsen. F.eks. er vandplejeudvalget under Skjern Å-sammenslutningen for tiden lidt tyndt befolket, og det er svært at få folk til at gå ind i det. De tror dog på, at aktiviteten er kommet for at blive, og at det efterhånden vil blive meget udbredt i Danmark.

Kommunen på sin side er også godt tilfreds med samarbejdet. Og det samme gælder den lodsejer, vi har talt med, men umiddelbart lyder det til, at også andre lodsejere generelt er godt tilfredse.

4.3.5 Konklusioner relateret til frivilligt arbejde i naturforvaltning

I casen fra Videbæk spiller de frivillige en helt central rolle. De tager initiativ, organiserer og udfører aktiviteten. Lodsejere og kommunen støtter aktiviteterne ved at stille materialer, maskiner og areal til rådighed. Herudover støttes de frivillige af deres landsorganisation, som tilbyder kurser og faglig sparring.

Det er de frivillige, der står for aktiviteten og gøder grunden hos lodsejerne. Såvel kommunen som de frivillige peger på, at dette giver et mere positivt samspil med lodsejerne og en mere fleksibel holdning hos lodsejerne. De frivillige kan skabe adgang, hvor det kan være svært for kommunen.

I samspillet mellem kommunen og de frivillige er det essentielt, at der er respekt for de frivilliges arbejde, og at kommunen støtter op om aktiviteten. Til gengæld får kommunen løst en eksisterende opgave, som måske ellers ikke ville være blevet løst, og endog på en bedre måde. I det frivillige arbejde er der plads til at eksperimentere og afprøve nye veje og der er tid til at kæle for opgaven og følge op på resultatet.

En række forskellige faktorer motiverer de frivilliges indsats. Interessen udspringer af en umiddelbar egeninteresse (flere fisk at fange), men for nogle har dette med tiden udviklet sig til en bredere interesse for natur og et ønske om

at 'hjælpe' naturen tilbage til en bedre tilstand. Det at føle sig som pionerer på området og fortsat lære mere om vandløbet er ligeledes en vigtig drivkraft for de frivillige. Særligt vigtigt er det, at de kan se konkrete resultater inden for kort tid. Således er det nemmere at få frivillige til at deltage i en enkelt dags konkret arbejde end det længere træk med planlægning og organisering.

4.4 Christiansfeld Kommune

I Christiansfeld Kommunen findes mange småskove og flere dybtliggende vandløb med omgrænsende skråninger. Desuden er der større sammenhængende naturområder i den østlige del af kommunen ved Skamlingsbanken, ved Hejlsminde Nor og den nærtliggende kyststrækning. Hejlsminde Nor med nærliggende vandløb og engarealer er udpeget som EU-habitatområde og RAMSAR-område og er således et vigtigt nationalt og internationalt naturområde.

De østlige dele af kommunen udgør samtidig væsentlige regionale turistmål. I juni, juli og august afholdes et væld af arrangementer koordineret og promoveret af den lokale turistforening under navnet 'Kreative dage'. Nogle få af arrangementerne drejer sig om naturen.

Ifølge flere medarbejdere i kommunens tekniske forvaltning gælder det generelt, at kommunen er lille og har nok at gøre med at overholde de lovbundne opgaver. De har således ikke overskud til at lægge kræfter og engagement i arbejdet med frivillige i forhold til naturtiltag. De naturorienterede foreninger beskriver tilsvarende, at den kommunale sagsbehandling i sager om naturtiltag er træg.

Der er en del aktivitet i flere af de lokale naturorienterede foreninger. Hejlsminde Nor er en vigtig lokalitet for de lokale ornitologer, vandløbene har generelt en god kvalitet og anvendes flittigt af fiskere og DN's lokalkomite er aktiv som vagthund i forhold til kommunens sagsbehandling. Man kan således ikke tale om, at der er en bestemt naturorienteret forening, der præger billedet i kommunen. Der er dog kun få eksempler på aktiviteter inden for praktisk naturpleje eller konkret anlægsarbejde i forbindelse med naturformidling eller lign.

Gennem opringninger til kommunen, statsskovdistriktet og naturorganisationer blev vi gjort opmærksom på følgende eksempler på frivilligt arbejde inden for naturforvaltning i kommunen:

- DN's lokalkomite arbejder på at etablere et stiforløb omkring Hejlsminde Nor. Mere herom nedenfor
- Dansk Ornitologisk Forening har flere aktive medlemmer, hvor aktiviteterne særligt er orienteret mod fugletællinger og andre ture omkring Hejlsminde Nor
- En privatperson ('Pindsvinemanden') passer pindsvin og fortæller om dem på det lokale bibliotek
- En privatperson afholder guidede ture, hvor der fortælles om kulturhistorien og naturen i forbindelse med et gammelt kloster og en tilhørende skov

4.4.1 Case: Offentlig adgang på sti omkring Hejlsminde Nor

I regi af DN's lokalkomite arbejdes der på at etablere et stiforløb omkring Hejlsminde Nor. Formålet er at skabe mulighed for en interessant vandretur til glæde for såvel lokale som turister fra det nærliggende sommerhusområde. Forslaget til stiens forløb har ændret sig undervejs for at passe til ønsker fra de berørte lodsejere, men i dag foreligger et forslag til linieføring, som bakkes op af 5 ud af 6 berørte lodsejere.

Formanden for DN's lokalkomite er ankermand på projektet. Kommunen er orienteret om projektet, men har ikke været direkte involveret og mener ikke at have ressourcer til at gå ind i projektet. Amtet er blevet kontaktet og bedt om at gå ind i projektet. Indtil videre har amtet dog blot erklæret sig umiddelbart positiv, uden at der er sket videre i sagen.

De 5 lodsejere er villige til at lægge arealer til gratis. Den sidste lodsejer ønsker betaling og er generelt ikke indstillet på at deltage i projektet. Blandt de øvrige deltagere er der diskussioner om stiens udformning og vedligeholdelse. Størstedelen af stiforløbet følger allerede eksisterende asfalt- og markveje, men på nogle strækninger vil stien skulle føres over å og sumpede områder, så der vil være behov for etablering og vedligeholdelse af broer og plankestier. Samtidig er der overvejelser om, hvorvidt det bliver nødvendigt at have et formaliseret korps af 'sti-rensere', idet det nærliggende sommerhusområde kan betyde, at en eventuel sti vil have mange brugere.

Pt. er sagen gået lidt i hårdknude af flere grunde. På den ene side er der uafklarede forhold omkring ansvar og rettigheder. På den anden side er der interessekonflikter, der ikke bunder i selve projektet, men har grobund i ældre konflikter i lokalområdet.

For at belyse denne case har vi talt med:

- Arne Vedel – formand for DN's-lokalkomite i Christiansfeld kommune
- "Jens Hansen" – lodsejer og fuldtidslandmand. Ønsker at være anonym
- Christina Fischer – Christiansfeld Kommune, ansvarlig for Agenda 21-arbejdet i kommunen
- Anne Lise Bjerring Hansen – Christiansfeld Kommune, Teknisk Forvaltning
- Niels O. Julsgaard – Sdr. Jyllands Amt, Naturafdelingen

Boks 5: Uformelle snakke og klare linier

Arne fra DN's lokalkomite byder velkommen. Kort efter kommer hans kone med hjemmelavet saft og andre lækkerier. Vi sidder i køkkenet og kan se ud på deres have, hvor der hænger et udvalg af forskelligartede fuglekasser – den ene mere fantasifuld end den anden. Arne fortæller om sit arbejde med at gøde jorden for etablering af en sti rundt om Noret: "Vi må jo kunne snakke om det, og det behøver ikke være så forkromet. Vi kender jo hinanden, og vi vender det ved uformelle sammenkomster". Arnes kone indskyder, at det jo også kan være lidt svært, når nu Arne ikke er 'indfødt' i området... Efter snakken med Arne besøger vi Jens, som er en af lodsejerne. Han byder velkommen i sit kontor på den store svinebedrift. Hans kone møder os i døren, men overlader herefter scenen til Jens. Han er positiv over for ideen om en sti og fortæller om sine erfaringer med at kunne vandre på særlige stier i andre lande. En ting er dog helt sikkert – det er vigtigt, at der er

klare linier omkring, hvem der står for at holde stien. "Vi skal vide, hvem vi kan beklage os til, hvis der bliver problemer med affald, eller nogle af afgrøderne bliver beskadiget", forklarer han.

4.4.2 Ideens opståen og aktørernes motivation

Hejlsminde Nor er et væsentligt naturområde i Christiansfeld Kommune, og samtidig er det et vigtigt turistområde i nærheden. Tilsammen gør det tanken om en sti omkring noret meget nærliggende. En sti vil dels give lokale og turister adgang til et naturområde, og samtidig vil stien kunne trække turisterne væk fra det koncentrerede turistområde ved kysten til glæde for gårdbutikker og andre aktiviteter i baglandet. Ideen opstod i 2002 i samspil mellem en lodsejer og Arne Vedel (nuværende formand for DN's lokalkomite), som på det tidspunkt var menigt medlem af DN's lokalkomite. Der har tidligere været tanker om etablering af en sti langs den nordlige del af noret. Kommunen var initiativtager, men disse planer blev hurtigt skrinlagt, da der viste sig nogen modstand blandt lodsejerne.

Arne Vedel har en umiddelbar interesse i at kunne gå i området, da det ligger meget nær hans egen bolig og samtidig er et interessant naturområde. I hans arbejde med projektet har den ene snak taget den anden, og nu hvor 5 ud af 6 lodsejere umiddelbart er positive, har han svært ved at slippe ideen, selvom sagen virker lidt håbløs i øjeblikket. Han har forsøgt at involvere amtet, idet han forestiller sig, at de måske kunne stå for den konkrete etablering af stien og også forhandle en eventuel kompensation med den sidste lodsejer. Henvendelserne til amtet har dog hidtil ikke givet nogle konkrete resultater. Kommunen har Arne ikke meget tiltro til, og den er ikke selv udfarende. Handelsstandsforeningen i Christiansfeld har for nyligt nedsat et udvalg for at skabe flere stier, og Arne er medlem af dette udvalg i sin egenskab af formand for DN's lokalkomite. Der har indtil nu været et enkelt møde i udvalget, men Arne ønsker ikke at involvere udvalget i stiprojektet omkring Hejlsminde Nor, idet han formoder, at sagen vil blive mere forplumret, hvis flere interesser bliver involveret.

Jens Hansen er lodsejer og fuldtidslandmand. I det nuværende forslag til stiforløb løber stien 300 meter langs et markskel på hans ejendom. Jens og hans kone sætter begge stor pris på at vandre og holder ofte vandreferier i udlandet. De ville selv nyde godt af en sti omkring noret og ser i øvrigt en vis forpligtelse til at give andre mulighed for at gå ture i naturen. Jens argumenterer med, at det er så lidt udbytte, man mister ved at afgive en sti på en meters bredde, og arealet vil desuden ligge i markskel, hvor der under alle omstændigheder ofte er mindre udbytte end andre steder på marken. Det er dog vigtigt for ham, at en eventuel sti reelt kan anvendes året rundt, og han mener derfor, der bør etableres en plankesti over de mest sumpede områder. Desuden ligger det Jens meget på sinde, at stien holdes ren for affald. Han henviser til egne erfaringer fra stier i Tyskland, hvor man er meget striks med, at folk tager affaldet med sig. Han er i tvivl om, hvorvidt brugerne på denne sti vil være flinke til at holde stien ren. Derfor er det vigtigt for ham, at der er en offentlig myndighed, der vil involvere sig i projektet og stå som den ansvarlige, hvis der opstår problemer.

Jens beskriver sig selv som en af de mere positive blandt lodsejerne. Han tror ikke, at de øvrige lodsejere har nogle umiddelbare interesser i at få en sti etab-

Stien om Noret kan gå langs markskel, så det giver mindst muligt gene for lodsejerne.

leret, men de vil samtidig ikke modsætte sig det, hvis det betyder meget for folkene i DN's lokalkomite og andre lokale, og stien samtidig ikke bliver til gene for dem selv.

Niels O. Julsgaard er biolog og ansat i amtets naturafdeling. Han hørte første gang om ideerne til en sti i 2002. Siden har Arne Vedel henvendt sig flere gange – telefonisk og skriftligt. Niels mener, at amtet har en forpligtelse over for friluftslivet, og her er stiforløb en vigtig faktor. Amtet er positive over for projektet og vil gerne indgå i et samarbejde med DN, lodsejerne og kommunen om etablering af stien. Niels lægger vægt på, at det forarbejde, som Arne Vedel og andre har lavet, er meget vigtigt, da 'jorden så er gødet på forhånd'. Men det er nødvendigt, at kommunen involverer sig i projektet, da amtet ikke ønsker at påtage sig kontinuerlige driftsomkostninger ved vedligeholdelse af stien. Hvis stien bliver en realitet, vil amtet fortrinsvis give tilskud til etablering af stien, skiltning og udarbejdelse af en folder. Niels erkender, at sagen er blevet syltet lidt fra amtets side. Han begrundet det med, at stiforløb generelt er 'kan-sager' (dvs. ikke en lovbunden opgave), og amtet har på grund af besparelser været nødt til at koncentrere sig om 'skal-sager' – altså opgaver, der skal udføres ifølge lovene. Ikke desto mindre ser Niels dette stiprojekt som et vigtigt projekt. Han håber, at sagen vil komme videre inden for en relativt kort tidshorisont og er ved at etablere uformelle kontakter til kommunen om emnet. Vores interview med kommunen gav dog det indtryk, at de er presset på tid og midler og derfor – ligesom amtet – fortrinsvis prioriterer 'skal-opgaver'.

4.4.3 Arbejdet og resultaterne

Arne Vedel er midt i 60'erne og primus motor på projektet, mens resten af DN's lokalkomite har været med på sidelinien. Det er således Arne, der har drevet projektet fremad ved direkte henvendelser til lodsejerne og uformelle snakke, når lejlighed har budt sig i forbindelse med forskellige sammenkomster i lokalområdet. Desuden har Arne gået flere ture sammen med lodsejerne og

medlemmer af lokalkomiteen for at finde det mest hensigtsmæssige forløb af stien. Han har skønnet, at det er bedst ikke at involvere for mange interesser, da det i forvejen er svært at få alle lodsejere med på ideen.

Samarbejdet med lodsejerne har været præget af en del knaster, men efter mange uformelle 'forhandlinger' er alle, bortset fra én, endt med at ville tillade stien på deres arealer gratis. Lodsejernes samtykke er dog ikke endelig og er kun givet under forudsætning af, at der kommer klare linier omkring ansvar og rettigheder – herunder ansvar for etablering og vedligeholdelse af stien og rettigheder for lodsejerne til at sige fra efter en aftalt årrække, hvis der bliver problemer med de folk, der benytter stien.

Ifølge de interviewede er der flere grunde til, at forslaget til stiforløb har været længe undervejs og kan blive svært at gennemføre. Det er grunde, der har udgangspunkt i selve projektet, men nok så meget i gamle 'konflikter' i lokalområdet. Blandt andet går en lodsejer for at være en særling og rigeligt dominerende. Det kan skræmme nogle lodsejere væk fra projektet. Desuden er der opstået mislyde blandt de lokale lodsejere på grund af jordhandler, idet der er stor efterspørgsel på jorden i området. Endelig har der på et tidspunkt været nogle ødelæggende kontroverser i DN's lokalkomite, hvorfor komiteen i en periode havde lav troværdighed i lokalområdet.

Et andet problem i processen er, at samarbejdet med kommunen og amtet har været præget af træghed. Både amt og kommune giver udtryk for, at de har nok at gøre med at overholde og udføre de lovbundne opgaver. Stiforløbet betegner de som 'kan-opgaver', som har tendens til at komme nederst i bunken. Arne fortæller, at det kan være svært at holde gejsten oppe hos sig selv og lodsejerne, når sagen på denne måde trækkes i langdrag. Desuden risikerer den manglende opbakning fra offentlige instanser at falde tilbage på DN, der kommer til at fremstå som en utroværdig forhandlingspartner.

4.4.4 Fremtiden

Projektet står i øjeblikket i stampe. Formanden for DN's lokalkomite er ved at køre træet, og lodsejerne venter på klare linier og en ansvarlig offentlig myndighed, før de vil gå videre. Den lange sagsgang og manglende opbakning fra myndighederne kan medvirke til, at sagen bliver skrinlagt, selvom de fleste lodsejere har givet tilsagn om at deltage. Kun den amtslige medarbejder er umiddelbart optimistisk, når han bliver spurgt om projektets fremtid.

Konkret i forhold til projektet er de største udfordringer, hvem der skal beko- ste etablering af stien og tage ansvaret for vedligeholdelse (herunder renholdelse). I den sammenhæng er det vigtigt for lodsejerne at have en troværdig 'ansvarshavende' at spille op imod. DN's lokalkomite ses her ikke umiddelbart som helt tilfredsstillende, dels fordi der har været en del tumult og uenigheder i lokalkomiteen, og dels fordi lodsejerne mener, det er svært at stille en for- ening til ansvar, hvis bestyrelsen udskiftes osv. Der kan således være problemer med kontinuitet i forhold til fortløbende opgaver. Endelig giver en lodsejer udtryk for, at lokalkomiteen ikke helt har forståelse for, at lodsejerne har brug for klare linier, og at man – pga. det nærtliggende turistområde - ikke skal undervurdere det antal mennesker, der vil benytte en eventuel sti.

Projektets gennemførelse kan således komme til at stå og falde med, om kommunen eller amtet går ind i projektet som garanter. Hverken kommunen eller amtet har indtil nu meldt klart ud, at de er villige til at træde ind i projektet, udgiften og ansvaret. Desuden skal der tages stilling til, hvordan en eventuel aftale med lodsejerne skal være, og hvor lang tid de skal binde sig for, hvis amtet og kommunen skal bruge midler på etablering og vedligeholdelse af en plankesti. Der har været overvejelser om en løsning uden etablering af en plankesti, men det ville betyde, at stien ikke ville kunne benyttes i perioder med høj vandstand i engene.

En lodsejer nævner, at man eventuelt kunne involvere den lokale turistforening, handelsstandsforeningen eller sammenslutning af sommerhusudlejere og bede dem bidrage med midler. De kunne have en vis økonomisk interesse i projektet, idet et stiforløb omkring Hejlsminde Nor ville gøre området (endnu mere) attraktivt for turister.

4.4.5 Konklusioner relateret til frivilligt arbejde i naturforvaltning

Christiansfeld-casen viser et eksempel, hvor det er en frivillig, der tager initiativ og er primus motor i organiseringen, dog med opbakning fra DN's lokalkomite. Det er også den ene frivillige, der er kernen i 'udførelsen', idet der ikke er tale om konkret naturpleje eller anlægsarbejde, men udførelse af en proces frem mod en mulig anlæggelse af en sti. Også her er DN's lokalkomite med som organisation, bl.a. gennem deltagelse i overvejelser og besigtigelser af eventuelle stiforløb. Lodsejerne lægger jord til, men ellers begrænser deres involvering sig til lejlighedsvis samtaler og besigtigelser af mulige stiforløb. Det, at det er en person fra en frivillig organisation, der henvender sig til lodsejerne betyder, at det er nemmere at tage uformelle snakke om mulighederne.

Casen viser desuden betydningen af, at lodsejerne oplever en situation, hvor der er usikkerhed omkring forudsætningerne, hvorunder man forpligter sig. Den usikkerhed der er omkring ansvar og rettigheder, er en bremseklods for processen. For lodsejerne er det essentielt, at der kan findes en troværdig samarbejdspartner, der kan sikre kontinuitet i vedligeholdelse og garanti for, at eventuelle problemer med dem, der anvender en kommende sti, bliver løst (f.eks. affaldsproblemer eller skader på afgrøder). For at komme videre er der behov for støtte udefra – i form af midler og garantier – fra en offentlig myndighed eller evt. en troværdig privat organisation.

Som i de tidligere casestudier er netværk, fleksibilitet, tillid og fælles historie faktorer der spiller ind på mulighederne for at etablere et samarbejde. Personlige relationer driver processen fremad og tidligere konflikter virker hæmmende. Også tiden spiller en rolle. For den frivillige og til dels for lodsejerne er tidsfaktoren et problem. Sagen trækker i langdrag og dermed tabes momentum. Selvom DN's lokalkomite som organisation er vant til at arbejde med sager, der strækker sig over lang tid, risikerer initiativet at gå i sig selv, hvis ikke der udefra støttes op om projektet inden for en overskuelig fremtid.

Ønsket om en sti udspringer af en umiddelbar egeninteresse (mulighed for adgang til en smuk og interessant vandretur i lokalområdet), men for såvel lokalkomiteen som (for mindst) en af lodsejerne drejer det sig også om princippet i, at der bør skaffes adgang for offentligheden til et sådant naturområde.

4.5 Holeby Kommune

I nord grænser Holeby Kommune op til Maribosøerne, som er et stort naturområde, der forvaltes af de to kommuner i samarbejde. Mod syd er havet, og her findes Hyllekrog, der er et stort fredet område. Området er en central rasteplass for trækkende rovfugle og rastende vadefugle, gæs og ænder. Arealet inkluderer vandområder, en lang smal sandtange og et inddiget landområde. Hyllekrog har været vildtreservat siden 1996 og er desuden udpeget som fuglebeskyttelsesområde og EU-habitatområde.

Kommunens øvrige områder er præget af intensivt dyrket landbrugsland med store ejendomme og vidt udsyn på de flade arealer. I syd er der et stort inddiget område. I dette område har der været planer om at foretage naturgenopretning, men dette er endnu ikke på plads.

Gennem opringninger til kommunen, amtet, statskovdistriktet og naturorganisationer blev vi gjort opmærksom på følgende eksempler på frivilligt arbejde inden for naturforvaltning i kommunen:

- Hyllekrog. Mere herom nedenfor
- Adopter en planteart – amtet Gitte Olsen/Lis Raunkær
- Maribosøerne – arbejdsgruppe mellem flere kommuner
- Botanikere laver ture
- Vedligeholdelse af branddamme i tre landsbyer

4.5.1 Case: Pleje, overvågning og formidling af Fugleværnsfondens arealer ved Hyllekrog–Saksfjed

Landtangen Hyllekrog og de nærliggende engområder (Saksfjed) er et af Østdanmarks vigtigste områder for trækkende og rastende fugle og bliver flittigt benyttet af fugleinteresserede. Siden 1995 har Fugleværnsfonden ejet Hyllekrog og dele af Saksfjed, og der er etableret en arbejdsgruppe på ca. 20 frivillige. De frivillige står for pleje, overvågning og formidling af den vilde fauna og flora – særligt med fokus på fuglelivet. Gruppen blev etableret kort efter, at Fugleværnsfonden erhvervede arealerne. Før denne tid har nogle frivillige registreret fuglelivet i området, men arbejdsgruppen har betydet, at der er kommet flere personer til, og arbejdsfeltet er udvidet med praktisk naturpleje. En af de interviewede beskriver således, at han over en årrække gerne ville have gjort noget konkret for at forbedre forholdene for fuglene i området, men det var ikke muligt før Fugleværnsfonden blev ejer af arealet.

I dag varetager arbejdsgruppen en bred vifte af opgaver – fra konkret rydning af krat og opvækst på engarealer og opsætning af fuglekasser til overvågning af fugle og flora/fauna og ledelse af ture i området. Desuden er arbejdsgruppen en aktiv medspiller for Fugleværnsfondens bestyrelse, når fremtidige pleje- og formidlingsaktiviteter på arealerne planlægges. Arbejdsgruppen har en høj grad af indflydelse på, hvordan arealerne skal drives, og hvilke aktiviteter de vil prioritere. Eksterne konsulenter har udarbejdet en overordnet driftsplan for området, men det mere detaljerede indhold diskuteres jævnligt internt i gruppen og med administratoren for Fugleværnsfonden. Aktiviteterne bakkes økonomisk op af fonden, i det omfang der f.eks. er behov for indkøb af maskiner el. lign.

For at belyse denne case har vi talt med:

- Rasmus Romme, medlem af arbejdsgruppen
- Uffe B. Nielsen, medlem af arbejdsgruppen
- Karen Jakobsen, medlemmer af arbejdsgruppen
- Leif Clausen, lokal repræsentant i bestyrelsen for Fugleværnsfonden, medlem af arbejdsgruppen
- Elise Frydensberg, administrator for Fugleværnsfonden og kontakt til arbejdsgrupper
- Pernille Fog, Holeby kommune, teknisk forvaltning

Boks 6: Alt for fuglene – og så lidt træ til brændeovnen

”Ja - det her er vi så lige blevet færdige med at rydde”. Fårene går og græsser mellem træstubbe og bunker af kvas. ”Det er hårdt arbejde, men det er OK, når vi er nogle stykker om at gøre det”. Uffe forklarer, at Elise fra Fugleværnsfonden flere gange har foreslået, at de skulle hyre en maskine til at klare arbejdet, men det synes de ikke er en god ide. Maskinerne er hårde ved arealerne, og det er også rart at kunne få del i træet. Det er der ikke så meget af på egnen. Vi slutter turen af med et besøg i Rasmus’ paradis – hans ejendom. Kontrasten er stor til det omkringliggende flade og intensivt dyrkede landbrugsland. Rasmus viser rundt. Ind gennem den lille skov, hvor der hænger fuglekasser til alt fra ugler til småfugle. Og her henne en lille sø og bunker af kvas - til pindsvinene. ”Det er godt, at Rita – min kone – også interesserer sig for naturen. Ellers var det nok svært at bruge så meget tid på det...”, siger Rasmus.

4.5.2 Ideens opståen og aktørernes motivation

Arbejdsgruppen er opstået på initiativ fra Fugleværnsfonden, som købte Hyllekrog og dele af Saksfjed Inddæmning i 1995. Elise Frydensberg, der er administrator for fonden, pointerer, at arbejdsgruppens frivillige arbejde er uundværligt for driften af Fugleværnsfondens arealer. Dels er arbejdsløn meget dyr, og samtidig er det vigtigt, at der er nogle lokale til at holde øje med og interessere sig for arealerne. Hun beskriver arbejdsgruppen ved Hyllekrog-Saksfjed som en meget aktiv og velfungerende arbejdsgruppe, der hygger sig med hinanden og deres aktiviteter. Arbejdsgruppen har en kerne af fugleinteresserede, der brugte Hyllekrog flittigt før Fugleværnsfonden købte arealet. Efter købet inviterede Fugleværnsfonden alle lokale Dansk Ornitologisk Forenings (DOF) medlemmer til et møde, for at fortælle om det nyerhvervede område og samle folk til at oprette en arbejdsgruppe. Gruppen består i dag af ca. 20 medlemmer.

Rasmus Romme er midt i 50erne og pedel på den lokale skole og har været interesseret i fugle og natur gennem lang tid. At være i naturen giver ham ro og glæde. Han beskriver blandt andet, hvordan han kan føle sig helt genfødt efter en lang tur alene ude på Hyllekrogen. Desuden glæder han sig over at kunne gøre noget aktivt og konkret for at forbedre forholdene for faunaen og floraen i lokalområdet. Han har således brugt meget tid og mange kræfter på at skabe gode forhold for naturen i sin egen have (gravet vandhul, sat fuglekasser op, plantet til, efterladt kvas til pindsvinene osv.). Det har pint ham, at engene ved Hyllekrog/Saksfjed groede til og at det ikke var muligt at gøre noget ved det. Nu hvor Fugleværnsfonden har købt arealer, går han ind i sagen med stor entusiasme. Hans kone Rita er ligeledes med i arbejdsgruppen. For Rasmus er det vigtigt, at de kan dele interessen for natur, da han bruger meget af sin fritid på det. Desuden betyder det noget for ham, at gruppen har et godt sammenhold og har det sjovt sammen – ’det er halvdelen af det’.

Uffe B. Nielsen er naturvejleder ved Maribosøerne og uddannet folkeskolelærer. Han er midt i 50'erne og har gennem mere end 20 år registreret fugle, men han interesserer sig bredt for natur og deltager blandt andet i det landsdækkende projekt om registrering af flora (Atlas Flora Danica). Ud over at registrere flora og fauna kan han lide at formidle naturen, og han står som turleder på flere ture i lokalområdet. Uffe har længe været medlem af DOF og har mange ideer om, hvordan Fugleværnsfondens areal bør drives for at skabe de bedste betingelser for flora og fauna – særligt fuglelivet. Som medlem af arbejdsgruppen har han mulighed for at få stor indflydelse på dette. Desuden ser han det frivillige arbejde som en naturlig del af det at være fugleinteresseret og medlem af DOF.

Karen og hendes mand lægger stor vægt på det sociale og særligt Karen går op i restaurering af det lille hus "Ninas hus". Hun interesserer sig for husets historie og for at huset kan være centrum for sociale aktiviteter. Karen og hendes mand er kommet med i arbejdsgruppen, fordi de kendte Leif Clausen, og han opfordrede dem til at blive del af gruppen.

Leif er meget naturinteresseret og har været aktiv i DOF gennem mange år. Han er medlem af Fugleværnsfondens bestyrelse, og ser det som en vigtig opgave at motivere lokale til at tage del i forvaltningen af Fugleværnsfondens områder.

4.5.3 Arbejdet og resultaterne

Medlemmerne i arbejdsgruppen har hver deres styrker og interesser. Den lokale repræsentant for Fugleværnsfondens bestyrelse (Leif Clausen) er primus motor for at sammenkalde arbejdsgruppen til møder og plejeaktiviteter. Han står også for forhandlinger med samarbejdspartnere. Andre medlemmer af arbejdsgruppen lægger stor vægt på de praktiske opgaver som overvågning, konkret pleje af arealer eller restaurering af Ninas hus.

Aktiviteterne har udvidet sig fra overvågning til naturpleje. Som Rasmus beskriver det: "vi har længe gået og tænkt, at det kunne være godt at rydde engene, og nu har vi så muligheden for det. Det er rart, selvom det er hårdt arbejde". Undervejs har der været en del diskussioner internt i arbejdsgruppen og med bestyrelsen for Fugleværnsfonden om, hvilke aktiviteter og hvordan de skulle gennemføres. F.eks. foreslog fondens bestyrelse, at et bevokset areal skulle ryddes af Hedeselskabet en gang for alle, mens arbejdsgruppen ønskede at gøre det i mindre ryk og ved at lokale selvskovere sankede træet. Deres begrundelse er dels, at det er godt at lokale involveres og får glæde af træet, dels at Hedeselskabets maskiner er hårde ved arealerne, og endelig kan arbejdsgruppen ikke overkomme at passe for store engarealer efterfølgende (holde opvækst i ave mv.) Arbejdsgruppen har indtil videre fået sin vilje.

Resultaterne er til at tage og føle på. Arbejdsgruppen har ryddet 5 ha eng for opvækst og egentlig skov. Der er efterfølgende lavet aftale med en lokal landmand, der bruger arealerne til afgræsning med kreaturer og heste. Der er dog fortsat problemer med opvækst på nogle arealer. Kreaturerne ikke kan holde det nede, og der er derfor fortsat brug for manuel pleje. På et andet areal har arbejdsgruppen arrangeret, at lokale selvskovere kan skove ellekrat gratis, mod at selvskoverne skover alt – ikke blot de gode stammer. Arbejdsgruppen sørger

Det er hårdt arbejde at holde opvæksten nede – selv med hjælp fra fårene.

efterfølgende for afbrænding af risene, som selvskoverne ikke ønsker at bruge. Efter skovningen bruges arealet til afgræsning med får, som en lokal landmand sætter ud. At kunne selvskove ses som et privilegium, da der er mange på egnen, der gerne vil have træ. Arbejdsgruppen har således noget værdifuldt, den kan dele med lokalsamfundet, samtidig med at dens medlemmer også selv har adgang til at være selvskovere – Rasmus Romme benytter sig af denne mulighed.

Ud over den praktiske naturpleje står arbejdsgruppens medlemmer for kontinuerlige optællinger og indrapporteringer af fuglebestanden og anden fauna/flora til DOF's database. Desuden opsætter de fuglekasser og arrangerer ture, hvor alle er velkomne til at deltage. Endelig er arbejdsgruppen ved at istandsætte det gamle hus 'Ninas hus', som ligger på landtangen Hyllekrogen. Huset er ikke helt færdigt, men arbejdsgruppen bruger det allerede til forskellige arrangementer.

Der har været lidt kontroverser med kommunen. Kernen i diskussionen var arbejdsgruppens ønske om at opsætte et fugletårn på arealet. Dette har kommunen ikke villet give tilladelse til og begrundet det med landskabelige hensyn. Sagen er været behandlet i naturklagenævnet, og der er blevet bevilliget en tilladelse. Arbejdsgruppen og Fugleværnsfonden er dog blevet enige om ikke at bruge tilladelsen for ikke at puste til kontroversen. I stedet har amtet opsat en bänk, så stedet kan anvendes som samlingssted for ture mv.

Det daglige opsyn med arealerne varetages af en lille kerne af arbejdsgruppens medlemmer. Selve afgræsningen af arealerne sikres via græsningsaftaler med lokale landmænd. Når der skal gennemføres større tiltag – f.eks. rydning af opvækst eller restaurering af hus – deltager flere af gruppens medlemmer. Desuden har gruppen løbende forhandlinger med digelauguet, fordi arbejdsgruppen ønsker at få hævet vandstanden på nogle arealer. Digelauguet ejer diget og de nærliggende arealer, og det er disse arealer, der er lavest og derfor først vil blive oversvømmet ved en vandstandshævning. En del af den lokale organisering

foregår desuden ved at 'nogen snakker med nogen', f.eks. for at finde folk til at skove.

Leif, der er medlem af Fugleværnsfondens bestyrelse, fungerer som kontakt mellem gruppen og fonden. Desuden har arbejdsgruppen kontakt til Fugleværnsfondens administration via Elise Frydensberg. Fondens støtter arbejdsgruppen økonomisk f.eks. med motorsavskurser eller indkøb af udstyr og sætter desuden de overordnede rammer for arealernes brug. Men ellers har arbejdsgruppen temmeligt frie tøjler. Driften og plejen af arealerne diskuteres ivrigt i arbejdsgruppen. F.eks. om de 'nye' engarealer skal afgræsses med kreaturer, heste, får eller geder. Leif hælder til kreaturer, mens Rasmus mener, at får eller geder ville være bedre i en overgang, indtil opvæksten er kommet under kontrol. Formelt er det Fugleværnsfondens bestyrelse (her repræsenteret ved Leif) der har det sidste ord, men flere af folkene i den lokale arbejdsgruppe er gamle i gårde og har meget erfaring, så de får ofte ret. Desuden er der en del af folkene i arbejdsgruppen, der blander sig lidt uden om de faglige diskussioner. De vil gerne deltage i arbejdet, men mener at det er OK, at andre der har mere viden/erfaringer bestemmer, hvad der konkret skal udføres.

4.5.4 Fremtiden

Arbejdsgruppen fungerer godt i øjeblikket. De har forskelligartede aktiviteter og kredsen er udvidet fra at bestå af folk med nær tilknytning til DOF til også at inkludere andre. Men der er et potentielt problem i, at gennemsnitsalderen er temmelig høj, da det er svært at rekruttere unge. Det kan dels være et problem for gruppens regenerering på langt sigt, men også fordi de umiddelbare opgaver er krævende. Arbejdsgruppen har således flere projekter på bedding. Der skal ryddes lidt mere skov, det ene af de ryddede engarealer skal genryddes for opvækst, og arbejdsgruppen vil gerne have hævet vandstanden på nogle arealer. Sagen om fugletårnet er desuden ikke helt lagt på is, da arbejdsgruppen fortsat mener, at det ville være en god ide med et tårn på stedet. Der kan dog spores en vis træthed i gruppen. Der er meget arbejde at gøre med genrydning af opvækst og afbrænding af ris, så der er pt. ikke energi til at begynde på nye projekter.

4.5.5 Konklusioner relateret til frivilligt arbejde i naturforvaltning

Casen fra Holeby er et eksempel på en 'klassisk' situation, hvor det frivillige arbejde udføres i kontekst af en landsdækkende organisation. Den lokale gruppe er relativt autonom, har et begrænset antal medlemmer med en relativt høj gennemsnitsalder, og de har alle forpligtet sig til at yde en længerevarende indsats. Som i mange andre frivillige organisationer er der problemer med rekrutteringen. Der er en kerne af medlemmer, der står for planlægning og den faglige ekspertise, mens de øvrige fortrinsvis deltager i de praktiske aktiviteter.

Gruppen står for en bred vifte af aktiviteter, hvilket passer godt til, at gruppens medlemmer repræsenterer forskellige interesser og giver udtryk for en række forskelligartede motivationsfaktorer. Som gruppe betragtet er autonomien og muligheden for at tilrettelægge og forvalte sin indsats efter eget ønske en vigtig faktor. Anerkendelsen og støtten fra hovedorganisationen er ligeledes af stor betydning. På individniveau nævnes, ud over muligheden for at kunne dyrke sin interesse, det at kunne færdes i naturen og nyde roen og stilheden, at være aktiv, at gøre noget for naturen, at have det sjovt og sammenholdet som moti-

vationsfaktorer. I et enkelt tilfælde er udbyttet meget konkret i form af brænde fra selvskovning. Deltagerne oplever også, at der er plads til alle, både til 'eksperter' og 'ikke-eksperter'.

4.6 Høje-Taastrup Kommune

Høje-Taastrup Kommune er præget af flere byområder (herunder Høje Taastrup, Hedehusene og Sengeløse), men samtidig findes der også værdifulde naturområder. Porsemosen i den nordlige del af kommunen og de nærtliggende engarealer langs Sengeløse Å er fredet. Engarealerne ved Sengeløse Å er desuden udpeget som EU-habitatområde. Den sydvestlige del af kommunen er del af Hedeland, som er et stort graveområde for grus. Efterhånden som gruset bliver afgravet omdannes området til rekreative arealer, hvor der også er nogen vægt på naturværdier.

Idet kommunen er præget af byområder, er det ikke tilfældigt, at de traditionelle naturorganisationer ikke har megen aktivitet i kommunen. I stedet findes et aktivt miljø omkring byøkologi, genbrug mv., hvor aktiviteterne koordineres gennem Miljø- og Energikontoret i Høje Taastrup.

Gennem opringninger til naturorganisationer, kommunens Agenda 21-medarbejder, samt Miljø- og Energikontoret blev vi gjort opmærksom på følgende eksempler på frivilligt arbejde inden for naturforvaltning i kommunen:

- Kogræsserlaug på Præstegårdsengen ved Sengeløse. Mere herom nedenfor
- Kogræsserlaug ved Vejleå (ved grænsen til Albertslund Kommune)
- Blinde tilbydes ture på tandemcykel i naturen

4.6.1 Case: Kogræsser- og naturplejeforening ved Sengeløse

Siden 1991 har ca. 30 familier i fællesskab haft kvæg til at græsse sommeren over på Præstegårdens engareal. Den 3,5 ha store eng er fredet (status quo fredning fra 1950'erne), men der havde gennem flere år været problemer med at finde kvæg til at afgræsse arealet. DN's lokalkomite tog handsken op. De underskrev en lejekontrakt og ved mund-til-mund metoden fik man hurtigt samlet 12 familier i en forening. Samtidig blev amtet kontaktet og indvilligede i at etablere indhegningen.

Foreningen var det første kogræsserlaug i Danmark og har det dobbelte formål at pleje engen ved afgræsning og producere kød på en økologisk forsvarlig måde. Tanken er, at foreningen hvert forår indkøber op til 8 stk. ungdyr (alt efter medlemmernes behov det givne år), som græsser på arealet sommeren over og slagtes hen på efteråret. På denne vis undgår foreningen at skulle have bygninger, foder mv. til overvintring af dyrene. I græsningsperioden skiftes foreningens medlemmer til at tilse dyr og hegn efter en fast vagtplan.

I dag består medlemmerne af godt 30 familier, der hver i gennemsnit aftager kød fra minimum ¼ dyr. Medlemmerne er en blanding af pionererne og nye familier, der er kommet til. Det har indtil nu ikke været noget problem at skaffe nye medlemmer, og der står ofte nogle stykker på venteliste. Medlemmernes motivation for at deltage spænder fra naturpleje (bevarelse af engen som lyså-

ben biotop) over dyreetiske overvejelser til glæden ved at have kontakt til dyr og følge madvarernes vej fra jord til bord.

For at belyse denne case har vi talt med:

- Carsten Vestergaard - initiativtager til foreningen, afgået som formand i 2004 (desuden formand for den lokale afdeling af DN gennem mange år)
- Knud Anker Iversen - initiativtager til foreningen, leder af Energi- og Miljøcentret i Høje-Taastrup
- Niels Peter Riising - medlem siden 1999 og bestyrelsesmedlem siden 2003
- Kurt Søborg – forhenværende medlem af foreningen. Nuværende medlem af menighedsrådet og kontakt mellem menighedsrådet (lodsejer) og foreningen
- Erik Green-Møller - menighedsrådets kasser

Boks 7: At være landmand – sådan en gang i mellem

Engstykket ligger nærmest i præstegårdens baghave. Vi går ind på engen, hvor kvæget ligger og tygger drøv i solen. De lader sig ikke mærke med bilerne og bussen, der kører forbi på vejen lige ved siden af. Max 40 km står der på skiltet, men det er på grund af de nærtliggende huse. "Bordet her kan bruges, når nogen er her for at kigge til kvæget" siger Carsten. "I begyndelsen blev det brugt meget ved vores arbejdsdage og foredrag om flora og fauna, men de seneste år har det være mere småt med det. Vi har bygget det, der skal bygges, og der er også kommet andre folk til ... De har vist nogle andre interesser". Senere møder jeg Niels - en af 'de nye'. Han har familie med små børn og glæder sig meget over at kunne vise ungerne, hvordan en ko ser ud. "De dage, hvor vi skal passe, går vi tit her hen og kigger til dyrene. Det er sjovt sådan at være lidt landmand...". Det er i al fald ikke på grund af prisen på kødet, at Niels og familien er med i lauget, da supermarkederne bugner af billigt kød på det tidspunkt, hvor de slagter, fortæller Niels. Men han synes, at det er rart at vide, hvor kødet kommer fra, og at dyrene har haft det godt. Niels forklarer, at det er ret nemt at have dyrene. De skal ikke opstaldes, fordi de bliver købt om foråret og slagtet igen om efteråret. Det største problem er faktisk at finde nogle dyr at købe. Sidste år endte de med at få dem kørt helt fra Salling i Midtjylland.

4.6.2 Ideens opståen og aktørernes motivation

Foreningen var den første af sin slags i Danmark. Der findes ikke et samlet register over lignende foreninger, men Københavns Amt har for nylig opgjort antallet af 'græsningslauget' i amtet til 10. Carsten Vestergaard var initiativtager til græsningslauget på Præstegårdssengen og har desuden fungeret som fødsels-hjælper for en del græsningslauget andre steder i landet. Han kender således til foreninger bl.a. på Fyn og i Frederiksborgs Amt.

Udgangspunktet for foreningen var en henvendelse næstformanden i DN's lokalkomite fik i 1989. En kvinde havde et fredet engareal, hun ønskede at pleje gennem afgræsning, men hun havde ikke selv dyr og kendte ikke til nogen, der havde interesse i at leje engen til afgræsning. DN's lokalkomite meldte hus forbi – med Carstens ord: "Det kunne vi godt nok ikke, fordi vi var sådan lidt mere papirussere og naturnydere". Carsten var på dette tidspunkt næstformand og følte en vis forpligtelse og ærgrelse over ikke at kunne gøre noget ved sagen. Næste år fik han endnu en henvendelse – denne gang angående Præstegårdssengen. Henvendelsen kom via et medlem af DN, der også var medlem af menighedsrådet. Arealet havde ligget hen uden afgræsning et par år, og indhegningen bestod af et gammelt forfaldent pigtrådshegn. Carsten og et andet

medlem i DN's lokalkomite tog handsken op og underskrev en lejeaftale med menighedsrådet. Aftalen lød på 2.000 kr. i årlig leje for et engareal på ca. 3,5 ha. De fik efter kort tid samlet 12 familier og etableret en forening, der fik det dobbelte formål at sørge for naturpleje af Præstegårdsengen – gennem afgræsning – og at producere kød på en økologisk forsvarlig måde til distribution blandt medlemmerne.

Første år skulle der etableres et nyt hegn, idet det eksisterende hegn var forfaldent. Foreningen tog derfor kontakt til amtet, som indvilligede i at etablere et blivende hegn ved brug af amtets naturforvaltningsmidler. Foreningen var et af de første eksempler på, at amtet gav den slags tilskud til private.

Foreningen består fortsat, og eneste krav for optagelse/medlemskab er, at medlemmerne skal være bosiddende i Høje-Taastrup Kommune ved indmeldelsen, være villige til at aftage kød fra dyrene og indgå i arbejdet med pasning. Generelt er medlemmerne byfolk, der ikke på forhånd har kendskab til landbrug og kvæg. DN har som forening ikke mere med kogræsserlauget at gøre, selvom nogle af lokalkomiteens medlemmer fortsat er med i lauget. DN har blot været fødselshjælper ved etableringen af lauget.

I begyndelsen var der ingen medlemmer fra det nære lokalområde Sengeløse. Carsten beskriver, at de helt lokale ikke ville deltage, før de viste sig, om ideen kunne bære. Man ønskede ikke at blive til grin i sit lokalområde. I dag består foreningen af i alt 32 familier, hvoraf 5 bor i Sengeløse. De øvrige er bosiddende i Taastrup/Høje Taastrup, bortset fra en familie der er flyttet til Stenlille, men har fået dispensation til at fortsætte i lauget indtil videre. Halvdelen af de familier, der var med fra begyndelsen, er fortsat i foreningen. De nye familier, der kommer til, er typisk familier med hjemmeboende børn.

Ifølge Carsten er det godt, at der i dag er nogle medlemmer, der bor i umiddelbar nærhed af engen. De kan træde til, hvis der opstår akutte problemer. Andre

Kvæget soler sig på Præstegårdsengen. Afgræsning til glæde for naturen og fryseren.

beboerne i Sengeløse er dog generelt gode til at henvende sig, hvis der er nogle uregelmæssigheder. F.eks. en opringning om, at et af dyrene står midt på marken og bare bu'er. Det viste sig, at der ikke var noget galt, men foreningen er glade for, at folk holder øje med dyrene.

Motivationen hos medlemmerne spænder vidt, hvad også foreningens formål indikerer. Det er fortsat vigtigt for medlemmerne at medvirke til naturpleje ved hjælp af græssende dyr, så engarealet ikke gror til. Med afgræsningen bevarer/etableres den specifikke flora og fauna, der hører til lysåbne områder. Det er dog ifølge Carsten mest de medlemmer, der har været med fra begyndelsen, samt de medlemmer der bor tæt ved området, der lægger stor vægt på dette aspekt. Fra begyndelsen var det sociale aspekt også vigtigt, idet mange af de første medlemmer kendte hinanden godt og gerne ville lave aktiviteter sammen.

Dette bekræftes af Niels Peter Riising, som er et af de nyere medlemmer (fra 1999). For ham og familien er der andre elementer, som er mindst lige så vigtige. Han nævner dyreetiske forhold – dvs. at man ved, at det kød man spiser, kommer fra dyr, der har haft det godt. Desuden er det vigtigt for ham at kunne følge dyrenes udvikling sommeren igennem og efterfølgende vide, at kødet kommer fra disse dyr. Niels Peter mener, at det måske særligt er børnefamilierne, der ser det som vigtigt at give deres børn denne oplevelse og forståelse af madens vej fra jord til bord. Endelig nævner han også glæden ved at 'være landmand' – at have kontakt til dyr og jord. Omvendt er prisen på kødet ikke så vigtig, idet supermarkederne bugner af billigt kød på det tidspunkt, hvor dyrene slagtes.

Der er et loft på 8 dyr på engen. Ifølge Carsten er medlemmerne generelt glade for at være med i foreningen. Det viser sig dels ved at der ikke er stor udskiftning og dels ved, at der for det meste står folk på venteliste for at blive optaget i foreningen. Når nogen træder ud af foreningen, er det typisk fordi de flytter fra området, eller fordi de på grund af alder ikke har så meget energi eller ikke længere har brug for kødet.

Carsten beskriver at det til forskel fra en del andet frivilligt arbejde han er med i, ikke er så svært at få unge med i denne forening. Han har flere eksempler på, at de voksne børn er trådt ind, når forældrene ikke ønsker at være med længere. Det handler bl.a. om, at medlemmerne får et meget konkret resultat – 'godt kød'. Han tror ikke, at folk ville deltage, hvis de ikke fik kød ud af det – heller ikke selvom de ikke skulle betale noget.

Menighedsrådet lægger vægt på, at området bliver afgræsset og dermed bevares som eng. Mange omliggende engarealer er ved at gro til. Indtægten fra jordlejen er af mere symbolsk betydning (2.000 kr. årligt). For menighedsrådet er det dog ikke vigtigt, hvem der står for afgræsningen – en landmand eller en forening.

Amtet har interesse i, at engen bliver plejet og bevaret åben – særligt fordi området er del af et større fredet område, der desuden er blevet udpeget som EU-habitatområde. Da der er mangel på dyr til afgræsning i området, ser amtet græsningslaugene som en god mulighed for at sikre afgræsningen på engarealerne.

4.6.3 Arbejdet og resultaterne

Lauget fungerer som en selvstændig forening, der er knyttet til afgræsningen af det specifikke område Præstegårdsejden i Sengeløse. Hver deltagende familie skal forudbetale ca. 1.800 kr. for et ¼ dyr. Man forpligter sig til at tilse dyrene én dag hver 4. uge i den tid, dyrene er på græs (maj til oktober). Tilsynet, som omfatter at kigge hegnet efter, sørge for vand og se om dyrene er fuldtallige og har det godt, kan klares på under en ½ time, men ofte bruger folk længere tid på at hilse på dyrene mv.

Foreningsåret begynder i foråret med en generalforsamling og indkøb af dyr. Dyrene vejer ca. 250 kg, når de købes i april/maj måned. Sommeren igennem lever dyrene af græsset på engen suppleret med en mineralsten og hø i meget tørre somre. Normalt er der dog græs nok, da engarealet har både tørre og fugtige områder, og der således altid er et sted, der er passende tørt/fugtigt til at dyrene kan græsse. På arealerne er der desuden en del træer, så dyrene har mulighed for at få læ og skygge, så de kan langt hen ad vej passe sig selv. Omkring oktober – alt efter vejret – indfanges dyrene til slagtning, og kødet fordeles efterfølgende mellem medlemmerne.

Foreningens medlemmer sørger selv for en løbende supplerings af medlemmer, efterhånden som nogen træder ud af foreningen. Der har dog ikke været stor udskiftning siden starten, idet omkring halvdelen af dem, der oprindeligt stiftede foreningen, fortsat er medlemmer. Der er dannet fire arbejdsgrupper, der hver får tildelt specifikke uger, de skal tilse dyrene. Arbejdsgrupperne fordeler selv internt dagene i de uger, de har fået tildelt. Grupperne er sammensat, så gruppernes personer bor tæt på hinanden og kender hinanden godt, og pasningen af dyrene fungerer derfor gnidningsfrit.

I de første år blev der afholdt fælles arbejdsdage - f.eks. for at etablere en fangstfold for at lette indfangningen af dyrene om efteråret eller bekæmpelse af bjørneklo. Desuden har der været afholdt mere sociale/faglige arrangementer som høstfest og foredrag om betydningen af afgræsning for engens flora. I de senere år har der dog ikke været brug for arbejdsdage ud over udsætning og indfangning af dyr, og de øvrige fællesarrangementer er ebbet lidt ud. Man kan måske tale om, at pionerånden er ved at forsvinde. Nogle af de gamle medlemmer er trådt ud, og nye er kommet til. De nye er til dels børnefamilier, som ikke har meget tid tilovers. Desuden er foreningens aktiviteter kommet ind i en rutine, og de 'store byggearbejder' er færdige. Der er derfor ikke brug for fælles arbejdsdage, og nødvendigheden af at mødes er derfor mindsket.

Der har været lidt lavvande i aktiviteterne de sidste år, og formanden har haft tendens til at gøre meget arbejde selv udover den egentlige pasning af dyrene – og glemme at få uddelegeret opgaverne og involveret andre. Niels Peter, der er relativt nyt medlem, mener således, at der er behov for at sætte informationen til medlemmerne mere i system, f.eks. gennem brug af en hjemmeside, og at foreningen generelt har brug for at sætte de administrative opgaver og planlægningen i lidt mere faste rammer. Selve pasningen af dyrene gennem sommeren fungerer godt, mens aftaler om køb og slagtning af dyr mangler lidt. F.eks. havde de problemer med at skaffe dyr i 2004, og de kom derfor lidt sent på græs. Græsset blev således rigeligt højt og tørt inden afgræsningen begyndte. Det er både et problem for floraen og for dyrene, der ikke når at vokse så meget inden slagtning.

4.6.4 Fremtiden

De interviewede er generelt godt tilfredse med den måde aktiviteterne fungerer på i dag. Det har fundet en god gænge. Lejekontakten er fortløbende, og der er ingen årlige forhandlinger blot et girokort. Der vil i fremtiden måske blive udviklet en hjemmeside, hvor information til medlemmerne kan lægges ud. Det er dog et problem, at maksimalt halvdelen af medlemmerne har adgang til Internettet. Samtidig er der ikke energi til at fortsætte den nuværende praksis, hvor information skal distribueres personligt eller pr. brev. Derfor bliver oplysningerne efterhånden for sparsomme i det samlede græsningslaug. Information flyder godt internt i arbejdsgrupperne, bl.a. fordi det er 6-8 personer, der kender hinanden godt og også mødes i andre sammenhænge. Det kunne derfor være en ide at genoplive 'høstfesten' og andre sammenkomster, så medlemmerne mødes mere på tværs af arbejdsgrupperne. Endelig kunne det være interessant at skaffe dyrene mere lokalt.

Foreningens medlemskreds er ved at skifte karakter, og fokus flytter sig fra vægt på natur og naturpleje til dyrene og kødet, dvs. over på dyreetik og madens vej fra jord til bord. En af de interviewede udtrykker således, at det ikke har den store betydning, om dyrene går på en fredet eng eller et andet græsareal. Bare de har det godt, og familien kan være med i arbejdet og følge dyrene sommeren igennem.

4.6.5 Konklusioner relateret til frivilligt arbejde i naturforvaltning

Casen fra Høje-Taastrup er et eksempel på, hvordan en organisation som DN kan fungere som fødselshjælper i forbindelse med organisering af et lokalt naturforvaltningsinitiativ. Samtidig viser casen, at naturforvaltningselementet kan udvikle sig til et sekundært formål. Fra at kødet var en behagelig sidegevinst, er naturplejen blevet en nyttig sidegevinst ved indsatsen – i al fald for nogle medlemmer. Grundlæggende kan man naturligvis diskutere, om det er problematisk eller ej, men naturresultatet bliver ikke ringere af den grund, og egennyttigheden kan være en bedre og mere sikker drivkraft på langt sigt. En ulempe er dog, at de øvrige 'natursidegevinster' nedtones. F.eks. foredragene om betydningen af afgræsning for den vilde flora og fauna og turene til andre naturområder.

Eksemplet viser, at det er muligt at engagere unge mennesker og børnefamilier i aktiviteterne, måske netop fordi der er et meget konkret udbytte og et relativt begrænset krav om deltagelse. Ydermere giver deltagelsen i kogræsserlauget mulighed for at forene en generel etisk stillingtagen til dyrevelfærd med en konkret indsats for naturen.

5. Centrale temaer i frivilligt arbejde i naturforvaltning

Formålet med dette kapitel er at identificere de overordnede temaer i fænomenet 'frivilligt arbejde i naturforvaltning'. Som input trækker vi på danske og udenlandske erfaringer inden for naturforvaltning, herunder de fem casestudier præsenteret i det foregående kapitel, samt et litteraturstudie af andre danske erfaringer med frivilligt arbejde, hovedsageligt inden for socialsektoren.

5.1 Aktørsystemet

De fem casestudier illustrerede, at en lang række aktører⁸ er involverede i forskellige aspekter af naturforvaltningen: landmænd og andre privatpersoner, nationale interesseorganisationer som Danmarks Naturfredningsforening og Danmarks Sportsfiskerforbund samt deres lokale medlemmer og ikke mindst kommuner, amter og stat. Disse aktører og deres indbyrdes relationer udgør et aktørsystem, hvori det frivillige arbejde udspiller sig.

Hovedbudskaber – aktørsystemet

- Naturforvaltning foregår i et samspil mellem lodsejere, myndigheder, frivillige og frivillige organisationer.
  - Disse aktører interagerer på forskellig vis, idet de i varierende grad optræder som initiativtager, organisator, udfører og facilitator af naturforvaltningstiltag.
-

Traditionelt set har dansk naturforvaltning været et mellemværende mellem myndighederne, kommunale, regionale eller statslige, og lodsejeren. Lodsejeren er den privatperson, fond, ikke-statslig organisation eller forening, eller offentlig myndighed, som ejer det areal, der er genstand for forvaltningen. I de tilfælde, hvor naturforvaltningen sker på offentligt ejede arealer, er der naturligvis sammenfald mellem lodsejer og myndighedsrollen, selv om der kan være tale om forskellige myndigheder, f.eks. hhv. Forsvarsministeriet og Skov- og Naturstyrelsen. Hvor naturforvaltning udføres på private arealer, er det ofte med udgangspunkt i offentlig støtte, f.eks. gennem tilskudsordninger eller projektstøtte eller i form af større statslige projekter, f.eks. Skjern Ådal-projektet. Disse projekter udføres normalt ved hjælp af professionelle eksperter og lønnet arbejdskraft. Større projekter gennemføres ofte delvis vha. offentlige jordopkøb, jordfordeling eller om nødvendigt ekspropriering.

I stigende grad er naturinteresserede ikke-statslige organisationer og foreninger dog begyndt at spille en ny rolle, som organisatorer af fysisk naturforvaltning (f.eks. naturgenopretning og naturpleje) på egne eller andres arealer, og ofte ved hjælp af frivillig arbejdskraft. Som eksempler herpå kan nævnes Fugleværnfondens plejetiltag på opkøbte arealer, Dansk Sportsfiskerforbunds vandløbsrestaurering og Danmarks Naturfredningsforenings projektpulje til

---

⁸ Rapportens brug af aktørbegrebet refererer til den gængse brug af begrebet i relation til aktøranalyse inden for f.eks. strategi- og planlægningslitteraturen, svarende til det engelske begreb 'stakeholder'.

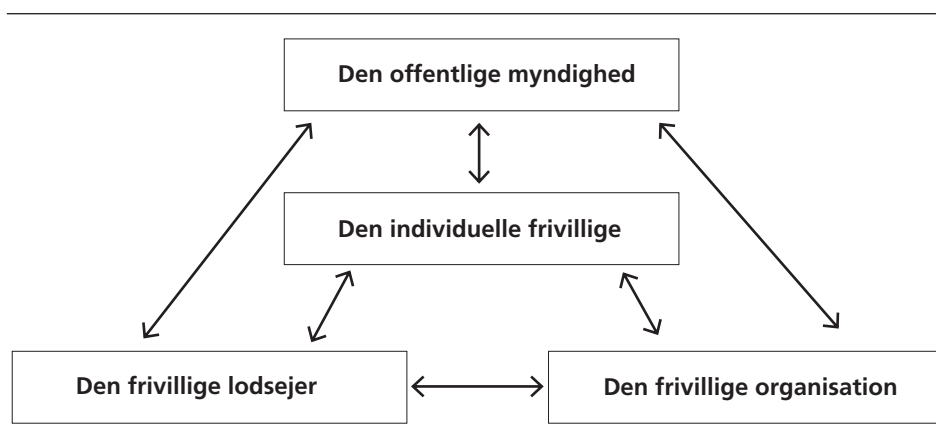
medlemsinitierede projekter.

Den frivillige er en person eller en midlertidigt sammensat gruppe af personer, som udfører den praktiske naturforvaltningsopgave. Som eksempler kan nævnes landmanden, der deltager i bygningen af et fugletårn og er turguide på nat-tergaleture på sin ejendom, medlemmet af Danmarks Naturfredningsforening der arbejder på at få opbakning til et stiprojekt, lystfiskerne der restaurerer den lokale å, eller familien, der ser til deres køer i græsningslaugeten gang om måneden.

En smule forenklet kan man således sige, at naturforvaltning med deltagelse af frivillige udspiller sig i et netværk bestående af følgende aktører:

- Den private lodsejer
- Den frivillige organisation (ikke-statslige organisationer og foreninger)
- Den offentlige myndighed
- Den individuelle frivillige

Figur 2 illustrerer dette aktørsystem og de mulige relationer mellem de fire aktørkategorier.

Figur 2. Aktørsystemet illustreret som et netværk mellem de fire aktørkategorier: frivillige, ikke-statslige organisationer, myndigheder og lodsejere.

Naturforvaltning baseret på frivilligt arbejde omfatter en række aktiviteter og opgaver, som på forskellige vis varetages af de involverede aktører. I de fem casestudier så vi en række eksempler på personer og organisationer, der tog initiativ til, organiserede, deltog i eller understøttede det frivillige arbejde. Med udgangspunkt i disse aktiviteter kan vi identificere fire overordnede roller:

- Initiativtager
- Opgaveorganisator
- Udfører
- Procesfacilitator

Initiativtager er den, der tager initiativ til, definerer og udbyder den konkrete opgave til de frivillige. Initiativtageren vil også typisk være den, der vurderer opgaveløsningens kvalitet. Fiskerne i Videbæk, landmanden i Sindal og Fugleværnsfonden i Holeby er sådanne initiativtagere. Opgaveorganisator er den,

der planlægger, leder gennemførelsen og kontrollerer den konkrete arbejdsopgave. De frivillige i Holeby og fiskerne i Videbæk er gode eksempler på grupper af frivillige, der selv organiserer deres arbejde. Udfører er den frivillige ikke-lønnede arbejdskraft der, evt. i samarbejde med ansatte professionelle, udfører den konkrete naturforvaltningsopgave. Procesfacilitator er den, der fremmer udførelsen af naturforvaltning baseret på frivilligt arbejde gennem forskellige former for støtte til initiativtageren, opgaveorganisatoren og de frivillige. Støtten kan være materiel eller symbolsk og ske i form af organisatorisk, finansiel eller politisk opbakning. I casene fra Sindal og Videbæk bidrager kommunen f.eks. med materialer, mens Danmarks Sportsfiskerforbund støtter lystfiskerne med knowhow og træning ligesom Fugleværnsfonden støtter økonomisk i Holeby casen. Figur 3 viser en række delopgaver, der varetages af de fire rollerhavere.

Initiativtager

- Idé-generator og inspirator
- Behovsdefinition
- Opgavedesign
- Udbud af konkrete opgaver til frivillige/frivillige organisationer
- Evaluering af opgaveløsning
- Fundraising

Opgaveorganisator

- Opgavedesign
- Planlægning af opgaveløsning
- Formidling af muligheder for frivilligt arbejde og kontakt til deltagere
- Ledelse af opgaveløsning
- Kontrol af det opnåede resultat

Udfører

- Den praktiske udførelse af opgaven

Procesfacilitator

- Formidling af kontakt mellem initiativtager, opgaveorganisator og de udførende
  - Kapacitetsopbygning og støtte til initiativtager, organisator og udfører
  - Koordinering mellem udbydere af frivilligt arbejde inden for eller mellem forskellige sektorer
  - Udvikling og forskning i relation til frivilligt arbejde
  - Finansiering af udvikling, forskning og kapacitetsopbygning af frivillighedssektoren
  - Finansiering af projekter baseret på frivilligt arbejde
-

Figur 3. De fire overordnede roller i forbindelse med naturforvaltningstiltag og eksempler på deres funktioner.

I princippet vil der i mange tilfælde være en sammenblanding af aktørtyper og roller. For eksempel vil planlægningen af en naturforvaltningsopgave kunne finde sted på flere forskellige beslutningsniveauer og ofte inddrage flere af aktørerne. En offentlig myndighed kan f.eks. både være initiativtager, opgaveorganisator og selv finansiere et projekt. I mange projekter vil de frivillige identificere behovet, være direkte inddraget i planlægningen af en opgave og således både optræde som initiativtager, opgaveorganisator og udfører. Et eksempel er Videbæk casen, hvor lystfiskerne selv tager kontakt med lodsejerne og efterfølgende organiserer og udfører arbejdet med materialer leveret af kommunen.

I det følgende afsnit vil vi se nærmere på forhold, det er særligt vigtigt at være opmærksom på i forhold til hver af de fire aktørtyper: frivillige, organisationer, myndigheder og lodsejere.

5.2 Den individuelle frivillige

Frivilligt arbejde kan forekomme i mange forskellige kontekster. Man kan arbejde gennem en frivillig organisation eller forening, eller man kan deltage i frivilligt arbejde for en myndighed. Endelig kan man bare gøre det helt på eget initiativ og uden en formel ramme. Koch-Nielsen og Michaelsen (2003) fremhæver som det særlige ved frivilligt (socialt) arbejde, at det er en indsats præget af selvstændig organisering, autonomi og uformelle relationer forenet med, at den frivillige er motiveret af sin egen livssituation, sin samvittighed, social indignation eller interesse for den konkrete opgave. Denne karakteristik forekommer også særdeles relevant i relation til frivillig deltagelse i naturforvaltning.

Hovedbudskaber – den individuelle frivillige

- Frivillig deltagelse i naturforvaltning begrundes i et bredt spektrum af motiver (motivmix), og aktiviteterne muliggør tilfredsstillelse af mange forskellige typer behov.
  - Frivilligt arbejde tiltrækker en bred vifte af personlighedstyper, og deltagelse skal organiseres, så der tages højde for denne variation blandt deltagerne.
  - I andre lande udgør aktiv deltagelse i naturforvaltning en praktisk platform for andre, f.eks. sociale eller sundhedsmæssige, dagsordener.
  - Næsten al frivillig deltagelse i naturforvaltning foregår i foreningsregi, men befolkningens foreningsdeltagelse ændre karakter, og der er behov for at udvikle nye deltagelsesformer, der lever op til de frivilliges forventninger om fleksibilitet og et konkret udbytte.
  - De frivillige kan løse mange typer opgaver inden for naturpleje og naturgenopretning.
-

De fleste generelle definitioner på frivilligt arbejde har et altruistisk udgangspunkt – frivilligt arbejde udføres til glæde for et andet menneske og er dermed en uselvsk handling⁹. For eksempel pointerer Wilson (2000), at frivillighed kan ses som en udvidelse af mellem menneskelige relationer i den private adfærd (at hjælpe hinanden i familien) ind i offentlighedssfæren¹⁰. Definitionen udelukker ikke, at den frivillige selv får udbytte af sit arbejde, men hovedformålet er at yde noget, som andre har udbytte af. Et andet meget vigtigt aspekt er, at arbejdet i sin grund er frivilligt. Ibsen (1992) definerer således frivilligt arbejde som: "... en handling eller en aktivitet, der er frivillig, dvs. den udføres uden fysisk, retligt eller økonomisk pres". Den frivillige kan således uden konsekvenser, ud over eventuelle moralske, frit trække sig tilbage fra deltagelsen. Ibsens definition afgrænser ikke frivilligheden til den altruistiske kontekst og er derfor interessant i forhold til frivilligt arbejde i naturforvaltning, hvor det er nødvendigt med en definition, der også dækker frivillig handling i forhold til noget materielt – naturen. Vi har derfor valgt følgende definition på frivilligt arbejde:

---

⁹ Se f.eks. Habermann (2001) og Henriksen (1995a).

¹⁰ Wilson (2000:215) benytter følgende definition på frivillighed: "any activity in which time is given freely to benefit another person, group or organization".

Frivilligt arbejde i naturforvaltning er en organiseret, ulønnet aktivitet eller handling, der udføres uden fysisk, retsligt eller økonomisk pres, og som sigter på at gavne eller formidle naturen.

Dette udelukker dog ikke, at det også kan være vigtigt, at den frivillige selv får udbytte af aktiviteten.

5.2.1 Hvem er de frivillige?

Det frivillige arbejde tiltrækker en bred vifte af personlighedstyper, strækkende sig fra projekt- og hverdagsmagere¹¹, over engangsdeltagere, som shopper mellem tilbudene, til mere traditionel deltagelse forankret i en foreningsbaggrund. De fem casestudier i kapitel 4 illustrerer denne mangfoldighed. I Sindal-casen realiserer lodsejeren et 'projekt', som er med til at skabe identitet og fortælle historien om ham og hans værdier. I Videbæk-casen støttes initiativtagerne af andre lystfiskere hvis engagement har karakter af engangsdeltagelse. I Holeby-casen er Fugleværnsfondens gruppe forankret i foreningen og indstillet på at tage et langt træk. Hvem der deltager afhænger bl.a. af tilbudets tilgængelighed, karakter, og hvordan løsningen af opgaven er tilrettelagt.

I de seneste år er det gennem det såkaldte John Hopkins projekt (Frivillighedsundersøgelsen 2004) blevet kortlagt, hvem der deltager i det frivillige arbejde. Resultatet har vist, at 32 % af Danmarks kvinder og 38 % af den mandlige befolkning (16-85 år) udfører frivilligt arbejde. Andelen af personer, der udfører frivilligt arbejde stiger med alderen og toppe i aldersgruppen 30-49årige med 41 %. I aldersgruppen over 66 år udfører 23 % frivilligt arbejde. Andelen, der udfører frivilligt arbejde, stiger med længden af uddannelse. Om man bor i hovedstaden eller provinsen eller i byen eller i landdistriktet har iflg. John Hopkins undersøgelsen ikke stor indflydelse på befolkningens deltagelsesgrad. Emnemæssigt toppe idræt (11 %), bolig og lokalsamfund (6 %) og fritid (5 %), mens miljø indtager sidstepladsen med mindre end 1 % deltagelse (Koch-Nielsen et al. 2005).

Det er tydeligt, at natur og miljø ikke fylder meget i frivilliglandskabet. Men der foreligger ingen undersøgelser, der kan give en mere detaljeret beskrivelse af omfanget og karakteristik af deltagerne i naturforvaltningen. Der er således ikke videnskabeligt belæg for at udtale sig om forskelle eller ligheder i forhold til det generelle billede af, hvem der deltager i frivilligt arbejde i Danmark. Den umiddelbare vurdering baseret på de fem casestudier er dog, at aldersgennemsnittet er relativt højt sammenlignet med niveauet for frivilligt arbejde generelt.

At kende profilen af de potentielle frivillige er afgørende for den, der tager initiativ til og planlægger frivilligt arbejde. Man må være bevidst om, hvem man henvender sig til, hvem der er målgruppen. I nogle tilfælde er målgruppen det primære udgangspunkt, f.eks. hvor naturforvaltning understøtter socialt arbejde med marginaliserede grupper, unge med problemer, medarbejderteams, eller ældre med motionsbehov (se boks 2 side 28). Hvor naturforvaltningen er det centrale, kan målgruppen stadig være defineret af andre hensyn, f.eks. i

¹¹ En hverdagsmager er en person, der med udgangspunkt i individuelle identiteter forfølger egne forestillinger om livsprojekter, og som motiveres til handling og deltagelse herudfra (Bang & Sørensen 1999).

tilfælde hvor lokal deltagelse er særligt ønsket. Her vil målgruppen være geografisk defineret, mens den i andre tilfælde vil være demografisk defineret. Handler det primært om at få opgaven udført, vil det centrale spørgsmål være at identificere en potentielt interesseret målgruppe og afdække dennes karakteristika med henblik på at designe et relevant tilbud netop til denne målgruppe.

En initiativtager og organisator kan også vælge en strategi, hvor et bredt udbud af aktiviteter bidrager til at tiltrække forskellige grupper. I Holeby-casen er der mulighed for deltagelse i opsætning af fuglekasser (ad hoc-aktivitet en enkelt dag), kratrydning (fysisk arbejde over nogle uger), fugletællinger (kontinuerlig indsats) samt restaurering af klubhuset (en emnemæssigt helt anderledes aktivitet, hvor arbejdet er koncentreret i nogle intensive perioder). Generelt kan man sige, at kendskab til målgruppen bidrager til at forudse udfordringer med hensyn til at hverve og fastholde frivillige, designe opgaver og træningsprogrammer, arbejdsplanlægge og vælge anerkendelsesformer (McClintock 2004). I relation til målgruppen er overvejelser om motivation og krav til deltagelse afgørende for organiseringen af det frivillige arbejde. I det følgende stilles skarpt på disse to emner.

5.2.2 Motiver for deltagelse i frivilligt arbejde

Den enkelte kan have mange forskellige bevæggrunde for at deltage i frivilligt arbejde, lige som der kan være mange forskellige individuelle grunde til, at folk deltager i den samme aktivitet (Arai 2000). Alligevel er det muligt at opstille forskellige overordnede motivationsfaktorer. Habermann (2001:36) skelner mellem 'anledning' og 'motiv'. Anledningen er "den aktuelle situation eller ydre bevæggrund, som leder til, at man påtager sig at gå ind i frivilligt arbejde". For landmanden i Sindal var anledningen til at etablere et fugletårn, at han kunne købe nogle højspændingsmaster billigt. Motivationen for at bygge fugletårnet og arrangere fugleture beskriver han derimod som et ønske om at dele de naturværdier, han er blevet sat til at 'forvalte' med andre mennesker. I en landsdækkende undersøgelse angiver 56 %, at de deltager i frivilligt arbejde fordi de 'er blevet opfordret/valgt', eller at deres deltagelse udsprang af 'egen interesse eller pårørendes situation' (53 %). 'Udsprang af medlemskab' (17 %), 'det var nødvendigt, nogen måtte gøre det' (15 %), og 'ønske om socialt fællesskab' (12 %) følger efter som andre betydende begrundelser (Koch-Nielsen et al. 2005).

Motivation kan anskues på forskellig vis. I litteraturen behandles begrebet 'motivation' ofte inden for to traditioner: den sociologiske og den psykologiske. I den amerikanske forskning har man primært haft en humanistisk/psykologisk tilgang med fokus på altruismen og egennyttens. I modsætning hertil har den nordiske forskning tradition for en sociologisk/politologisk tilgang til motivation med udgangspunkt i den frivilliges livssituation og med fokus på strukturelle og samfundsrelaterede forklaringer (Habermann 2001). Den sociologiske tradition skelner mellem tre overordnede motivationskategorier:

- Normative motiver
- Instrumentelle motiver
- Strukturelle motiver

De normative motiver har udgangspunkt i et socialt engagement og ønsket om

at gøre noget godt for andre. I Holeby-casen giver deltagerne udtryk for at "naturen skal jo passes", og at de gerne vil bidrage til at "skabe de bedste betingelser for flora og fauna". En af landmændene i Christiansfeld-casen føler "en vis forpligtigelse til at give andre mulighed for at opleve naturen". På tilsvarende vis ser landmanden i Sindal-casen det som sin opgave "at dele naturværdierne på den ejendom han 'forvalter' med andre". De normative motiver vil ofte komme til udtryk gennem "man bør...!". Det er handlingen, der er i fokus. Et sådant motiv har sit udgangspunkt i et personligt værdisæt, en etik, der ofte er meget dybt forankret i personen.

De instrumentelle motiver har udgangspunkt i et ønske om større nytte eller om at opnå en belønning, f.eks. i form af anerkendelse fra omgivelserne, nye sociale relationer, øget velvære eller større tilfredshed. Lystfiskernes ønske om at kunne fange fisk, ønsket om at have tilgang til godt kød via græsningslauget eller ornitologens ønske om at kunne se sjældne fugle falder inden for denne kategori. Fokus flyttes fra effekten af handlingen til selve belønningen. De strukturelle motiver er kulturelt og historisk betingede eller tager udgangspunkt i den aktuelle sociale, politiske eller samfundsmæssige situation. Det strukturelle aspekt afspejles f.eks. i, at det frivillige arbejde bliver noget man gør, fordi man altid har gjort det. Den oprindelige grund kan være glemt, og det strukturelle motiv har således ikke baggrund i en bevidst refleksion. Da frivilligt arbejde i praktisk naturforvaltning i Danmark er relativt nyt, vil det sjældent være strukturelle motiver, der præger aktiviteterne. Det er de færreste, der udelukkende handler på baggrund af én type motiver. Oftest er der tale om en blanding af de tre typer af motiver – et "motivmix" (Clary et al. 1998, Habermann 2001), hvilket også ses af beskrivelsen i de fem casestudier i kapitel 4.

Den funktionalistiske psykologi repræsenterer et alternativt syn på motivation. Mennesket motiveres til at foretage en handling ud fra en oplevelse af, at denne handling vil føre til et bestemt udbytte (Silverberg et al. 2000). Clary et al. (1998) fremhæver seks overordnede faktorer, der motiverer til frivilligt arbejde:

- Værdier – den idemæssige baggrund for aktiviteten (f.eks. medmenneskelighed, altruisme og respekt for naturen)
- Læring og indsigt – mulighed for at tilegne sig ny viden og færdigheder
- Personlig udvikling – mulighed for at udvikle en mere helstøbt personlighed
- Karriere – mulighed for at få en karriererelevant erfaring
- Kammeratskab og venskaber – mulighed for at opnå og styrke sociale relationer
- Beskyttelse – mulighed for at reducere negative følelser, f.eks. skyld, gennem frivilligt engagement

De psykologiske funktioner kan ses som en detaljering af de tre motivyper fra den sociologiske teori på individniveau, idet de seks kategorier i varierende grad relaterer sig til de normative og instrumentelle motiver. Værdier er i høj grad normative, mens f.eks. personlig udvikling og karriere i høj grad er instrumentelle motiver.

Caissie og Halpenny (2003) identificerede følgende motivationsfaktorer og

fordele relateret til frivilligt arbejde i forbindelse med naturforvaltning i Canada:

- Interaktion med naturen
- Adgang til unikke landskaber og særlige naturtyper
- Bidrag til at bevare naturen
- Adgang til nye biotoper
- Tilknytning/loyalitet til et bestemt sted

I en analyse af amerikanske restoration volunteers motiver til deltagelse identificerer Schroeder (2000) bl.a. følgende årsager:

- At kunne gøre en forskel
- Personligt udbytte
- Den sociale dimension
- Følelser over for naturen

De frivillige føler, at de gør en forskel gennem at kunne udføre arbejde i lokalsamfundet, ved at være del af en større indsats, ved at være med til at skabe fremtidens naturoplevelser og ved at sikre naturen for fremtidige generationer. På det personlige plan motiveres de frivillige af at kunne gøre en konkret indsats, af at se resultatet af egen indsats, af at lære noget nyt og dele viden med andre, af at nyde at opholde sig i naturen, af at blive overrasket over uventede naturoplevelser, af spændingen, f.eks. i forbindelse med kontrolleret afbrænding, og af at have det sjov sammen. Som motivationsfaktorer relateret til den sociale dimension nævnes det at få nye venner og tage del i en social aktivitet, at opleve en følelse af fællesskab, at føle sig som del af en gruppe og at beundre og respektere personer, der leder aktiviteterne. I relation til de frivilliges følelser for naturen giver de udtryk for tilfredsstillelse ved de æstetiske oplevelser, de opnår ved at færdes i naturen, ved at opleve en følelse af særlig tilknytning – en slags venskab med naturen, ved at de føler en særlig tilknytning til det sted, hvor de har arbejdet og en følelse af, at arbejdet er vigtigt for at undgå et truende tab af naturværdier (Schroeder 2000).

Foreningernes faldende medlemstal op gennem 1990'erne i Danmark er blevet udlagt som konsekvens af en tiltagende forbrugeradfærd i forhold til medlemmernes foreningsengagement (Keaveney et al. 1991, Nielsen et al. 2004), og generelt kan man sige, at det organiserede frivillige arbejde i stigende grad er blevet fokuseret på at opfylde foreningsmedlemmernes ønsker og behov (Henriksen & Ibsen 2001). Medlemmerne vælger i stigende grad efter konkrete aktiviteter, og de frivillige er meget bevidste om, hvilket udbytte, de ønsker af deres deltagelse (Hustinx & Lammertyn 2003). 'Sagen' og den idé-baserede indsats (normative motiver) er til en vis grad blevet afløst af en form for 'egoisme' eller selvbevidsthed (instrumentelle motiver). Foreningerne har tilsvarende bevæget sig i en mere deltagerorienteret retning, hvor man i højere grad fokuserer på at få opfyldt medlemmernes personlige behov. De instrumentelle motiver, og dermed muligheden for at 'få noget med hjem' er således formodentligt ret afgørende, hvis man ønsker at udbrede den frivillige deltagelse i f.eks. naturforvaltningen. Som organisator af frivilligt arbejde må man derfor forsøge at forstå, hvad det er der gør, 'at arbejdet bærer lønnen i sig selv', og være bevidst om, at det kan være meget forskelligt for forskellige mennesker, afhængigt af den

enkelt livssituation og sociale kontekst (Habermann 2001).

Både de danske og de udenlandske erfaringer med frivillig naturforvaltning viser, at det normative formål og de personlige behov ikke behøver at være i konflikt. Som tidligere omtalt kan naturforvaltningen også være et virkemiddel i såvel en social, en sundheds eller økonomisk dagsorden. British Trust for Conservation Volunteers (BTCV) arbejde med social integration og rehabilitering, Green Gym og udbud af teambuildingkurser til virksomheder er eksempler herpå. Erfaringerne med f.eks. Employee Volunteering Programme (se boks 11 side 83) viser, at en lang række personlige behov udmærket kan opfyldes med naturen som medium, mens det lokalsamfund, der nyder godt af indsatsen og for eksempel får bygget et fugletårn, kan se dette som det primære og virksomhedens behov for teambuilding som noget sekundært. Et andet eksempel er Cydcoed-projektet, hvor naturbevarelse og naturgenopretning ses som et middel til økonomisk udvikling af marginalområder (boks 8). I Sindal-casen skaber fugletårnprojektet et konkret indhold i et kommunalt aktiveringsprojekt for udviklingshæmmede. Høje-Taastrup casen kombineres kogræsserlaugets medlemmers ønske om sundt kød med et bredere samfundsmæssigt ønske om naturpleje.

Boks 8: Regionaludvikling baseret på frivillig indsats

Det waliske Cydcoed Project er et egnsudviklingsprojekt, som finansieres af den britiske stat og EU. Gennem den britiske Skov- og Naturstyrelse – Forestry Commission – støttes og finansieres projekter, hvor lokale borgergrupper ønsker at bruge skov og natur som løftestang for lokaludvikling gennem jobskabelse, økonomisk vækst, bevaring eller rekreation. Der kan f.eks. være tale om plantning og naturrestaurering samt etablering af nye stisystemer, rekreative faciliteter, skovbaserede virksomheder eller naturskoler. Målet er at gøre skoven til et værdifuldt element i det lokale samfundsliv. Projektet finansierer direkte arbejds løn, men projekterne skal administreres af frivillige organiseret i lokale borgergrupper.

Kilde: Forestry Commission 2004.

Motivationen er central i forhold til frivilliges deltagelse i naturforvaltning. Afslutningsvis vil vi fremhæve Schroeders (2000) pointering af den selvforstærkende effekt på deltagernes motivation, som resulterer af samspillet mellem tre centrale faktorer: følelsen af at udføre noget vigtigt for at undgå tab af naturværdier, oplevelsen af at ens indsats gør en reel forskel, samt at der er mulighed for at se et konkret resultat af sin indsats på kort sigt. Dette ses tydeligt i casen fra Videbæk.

5.2.3 Den moderne frivilliges krav til deltagelse

Frivillige har forskellige krav til deres deltagelse. For at sikre succes er det vigtigt at kende til målgruppernes typiske krav og forventninger.

I en britisk undersøgelse, af hvad unge mellem 18 og 24 lægger vægt på i forbindelse med deltagelse i frivilligt arbejde, peger de unge på, at følgende faktorer er vigtige (Institute for Volunteering Research 2004):

- Fleksibilitet (i forhold til opgaven og tiden)
- Legitimitet (samfundsmæssig accept af det værdifulde ved at deltage)
- Tilgængelighed (skal være let at komme i gang med)

- Erfaringer (opnå færdigheder, blive udfordret, prøve forskellige jobtyper og opnå jobberfaring)
- Incitament (synlige beviser på deltagelse og opnåede kvalifikationer)
- Variation (i opgaver, områder og strukturer)
- Organisation (effektiv, men samtidig uformel, anerkendende og støttende, snarere end kontrollerede)
- Socialt samvær (det sociale element er vigtigt, det skal være sjovt at deltage)

Disse elementer er dog ikke nødvendigvis udelukkende relateret til unge. Generelt er det vigtigt, at frivilligt arbejde er fleksibelt og kan passes ind i hverdagen. Det er kendetegnende for det moderne menneske, at valget af fritidsinteresser er en integreret del af vores liv og dermed den individuelle selvrealisering og det livsprojekt, som vi hver især er i gang med (Hustinx & Lammertyn 2003). For børnefamilier er fleksibilitet altafgørende. Muligheder for 'episodisk' eller individualiseret deltagelse kan være en forudsætning for, at frivilligt arbejde kan passes ind i en travl hverdag. Casen fra Høje-Taastrup viser et eksempel på en individualiseret deltagelse, hvor den enkelte families indsats er forudsigelig og nøje planlagt og hermed kan passes ind i hverdagen. McClintock (2004) omtaler forskellige nye former for frivilligt arbejde, f.eks. 'drop-in' tilbud eller 'lyn'-aktioner, hvor en stor gruppe mennesker på kort tid udfører en opgave (f.eks. én-dags strandrensning). Et andet eksempel er medarbejdergrupper, som udfører frivilligt arbejde med arbejdsgiverens støtte, i eller uden for arbejdstiden. Endelig kan arrangementer, som henvender sig til hele familien, være en måde, hvorigennem børnefamiliers deltagelse muliggøres. Flexibilitet i form af mulighed for at 'skrue op og ned' for sit engagement kan være et vigtigt aspekt i forbindelse med at undgå udbrændthed (burnout) hos de frivillige. Udbrændthed vil ofte optræde, når deltagelsens omfang og mængden af opgaver overvælder den frivillige, som derfor mister engagementet eller dropper helt ud.

Betydningen af social legitimitet er tydeligt blevet illustreret gennem udviklingen på det sociale område i Danmark. Fra at være et meget kontroversielt tema i 1970-80'erne er det frivillige sociale arbejde i dag anerkendt og relativt udbredt. Med hensyn til frivillig deltagelse i naturforvaltning på offentlige arealer kan situationen opfattes som parallel til udviklingen på det sociale område. Offentlig naturforvaltning har historisk set været et anliggende for professionelle eksperter, enten det offentlige ansatte eller private entreprenører, finansieret over skatteindtægter. Der er stort set ingen tradition for folkelig deltagelse i løsningen af de praktiske aspekter af offentlig naturforvaltning i Danmark. Men det er ved at ændre sig. Til sammenligning er den amerikanske naturforvaltning et eksempel, hvor direkte folkelig deltagelse i det offentlige naturforvaltning er en integreret del af myndighedernes opgaveløsning (se boks 1, side 27).

En anden dimension, hvor legitimitetsproblematikken aktualiseres, er i mødet mellem den private lodsejer og de frivillige. I Danmark har vi ingen tradition for, at frivillige deltager i naturforvaltning på andres private ejendom. Ser vi til udlandet, er miljøkooperativerne i Holland et eksempel, hvor frivillige og lods ejere i fællesskab udvikler aktiviteter til gavn for miljøet (se boks 18 side 103). Denne rapport har ikke forsøgt at afdække holdninger til en øget frivillig del-

tagelse i offentlig og privat naturforvaltning, men spørgsmålet om hvorvidt det vil blive opfattet som socialt legitimt eller ej er særdeles afgørende og må være centralt i tilrettelæggelse af fremtidige initiativer inden for området.

På det sociale område understøttes tilgængeligheden af, at der igennem en år-række har været frivilligbutikker, frivilligcentre og andre strukturer, som faciliterer kontakten mellem udbydere af opgaver og de frivillige. I 2005 blev den første egentlige Internetportal for udbud af frivilligt socialt arbejde i Danmark (www.frivillig.dk) etableret. I USA, Canada og Storbritannien har der i længere tid været statslige eller NGO-baserede Internetportaler, som gør det muligt for den, der er interesseret i naturforvaltning, at finde frem til tilbud i det lokalområde, hvor man bor (se boks 15 side 100). Et lettilgængeligt og overskueligt udbud af opgaver er formodentlig en afgørende forudsætning for, at såvel foreningsbaseret som ikke-foreningsbaseret frivilligt arbejde i naturforvaltning kan få succes.

Erfaringer fra frivilligt organisationsarbejde kan fremme ens karriere- og uddannelsesmuligheder, og mange unge ser deltagelse i frivilligt arbejde som en del af deres karriere (Christensen & Isen 2001). I f.eks. USA og Storbritannien bruges deltagelse i frivilligt arbejde direkte som et politisk middel til at forbedre unges muligheder på arbejdsmarkedet (se boks 9).

Boks 9: Forbedring af unges jobmuligheder

Der findes en række forskellige programmer, som fokuserer på at give deltagerne bedre muligheder for at starte eller genindtræde på arbejdsmarkedet. Gennem det frivillige arbejde opnår deltagerne nye erfaringer og færdigheder, som forbedrer deres muligheder for at finde et job.

De amerikanske naturforvaltningsmyndigheder har organiseret The Touch America Project (TAP), som fokuserer på de 14-17-årige. TAP bygger på en partnerskabsmodel, som omfatter community groups og NGO'er, der organiserer opgaverne, private virksomheder der støtter og sponsorerer, naturforvaltningsmyndigheder, der leverer konkrete opgaver og faglig ekspertise, samt de unge, der bidrager med deres arbejdskraft. TAP ses om et middel til at opnå arbejds erfaring og samtidig styrke miljøbevidstheden hos de unge.

I den britiske satsning Millennium Volunteers har man på tværs af flere sektorer ønsket at engagere unge mellem 16 og 24 i frivilligt arbejde. Her spiller forbedrede personlige muligheder også en stor rolle. Som incitament til at deltage peger man på, at det frivillige arbejde hjælper til at opbygge selvtillid og selvværd, forbedre mulighederne for at få et job og udvikle nye færdigheder.

Kilder: TAP (2004) og Millennium Volunteers (2004).

I de fem casestudier i kapitel 4 er karriere- og uddannelsesmuligheder ikke et særligt fremherskende element blandt de frivillige, hvilket muligvis hænger sammen med alderssammensætningen. Men glæden ved at opnå erfaringer og lære noget nyt kommer tydeligt til udtryk i f.eks. Videbæk-casen. Organiseringen af arbejdet kan understøtte udviklingen af viden og økologisk indsigt ved f.eks. at opfordre de frivillige til at sammenligne deres erfaringer med naturforvaltning på forskellige lokaliteter (Grese et al. 2000).

Som det fremgik af forrige afsnit om de frivilliges motivation, kan der være tale mange forskellige incitamenter for at deltage i frivilligt arbejde. I en del af

de udenlandske eksempler optræder incitamenter i form af tilbud om undervisning og træning i relevante færdigheder. Et andet eksempel er muligheden for at kombinere rekreative naturoplevelser og frivilligt arbejde. Caissie og Halpenny et al. (2003) illustrer et sådan eksempel på 'volunteer tourism' fra Canada, hvor Nature Conservancy organiserer ture for frivillige, hvor de kan deltage i praktisk naturrestaurering og samtidig holde ferie i et naturreservat af ornitologisk interesse. Deltagelsen bliver således adgangsbilletten til unikke naturområder. Dette aspekt nævnes også som et incitament hos de frivillige i Holeby-casen.

Flere af deltagerne i de danske casestudier fremhæver betydningen af variation i opgaver, områder og strukturer. I Holeby-casen ses et bredt spektrum af aktiviteter, og desuden fremhæver en af deltagerne muligheden for at arbejde alene, nyde ensomheden og få fred til refleksion. Grese et al. (2000) nævner ligeledes, at mange restaureringsopgaver udføres i grupper, og at det er vigtigt at huske at sikre, at de frivillige også har mulighed for at arbejde alene og selvstændigt i deres eget tempo.

Måden, aktiviteterne organiseres på, er også væsentlig. I dag foregår stort set alt frivilligt arbejde i relation til naturforvaltning i foreningsregi. For den, der ikke er medlem af en forening, er aktiviteter inden for feltet ikke særligt tilgængelige – bortset fra endags-/ad hoc-aktiviteter som f.eks. strandrensning. Men den generelle udvikling går i retning af, at det er blevet sværere at engagere specielt de unge i foreninger og organisationer. De er kritiske over for de traditionelle foreningsstrukturer, de deltager mindre i foreninger, organisationsloyaliteten falder, og det er af mindre betydning, om man har medbestemmelse på det organisatoriske niveau. De unge frivillige foretrækker tilknytning til mindre enheder og tidsbegrænsede projekter med direkte indflydelse på organiseringen af opgaven. Det er aktiviteterne der trækker, ikke organisationsformen, og man går efter det, man finder udbytterigt. Samtidig er tilbudene med mulighed for at engagere sig vokset gennem de seneste årtier, og mange er i dag tilbøjelige til at vælge løsninger, der er mindre tidskrævende (Christensen & Isen 2001, Henriksen & Ibsen 2001, Nielsen et al. 2004).

Betydningen af det sociale samvær fremgår af flere af de danske casestudier. Men generelt er 'ønsket om at indgå i et socialt fællesskab' ikke et tungt vejende argument for at engagere sig i frivilligt arbejde. I Frivillighedsundersøgelsen angiver 12 % denne årsag som anledning til, at de kom i gang med frivilligt arbejde (Boje et al. 2006). Grese et al. (2000) peger på, at det sociale element ser ud til at spille en større rolle i den gruppe frivillige, som deltager mere sporadisk. I USA har 'the Single Scene' således vist sig at være et deltagersegment, hvor det sociale element går hånd i hånd med naturbevaringsindsatsen.

De frivilliges motivation og forventninger til det frivillige arbejde er centrale emner for forståelsen af hvilke muligheder, der ligger i frivilligt arbejde i naturforvaltning. I denne forbindelse er det vigtigt at sikre, at der er et fornuftigt match mellem de frivilliges forventninger til form og indhold og den organisering af arbejdet, de præsenteres for. Baseret på erfaringerne fra andre frivillighedsområder, synes det af afgørende betydning at sikre autonomi og frihed til at tilrettelægge egen indsats, samtidig med at den frivillige mødes af en professionelt støttende organisation.

5.2.4 Hvilke opgaver løser de frivillige?

Opgaverne i praktisk naturforvaltning kan inddeles i følgende kategorier:

- Naturbevarelse (etablering, restaurering, pleje og beskyttelse)
- Monitering
- Formidling

I Danmark har der traditionelt været fokus på de sidste to kategorier. Ornitologer, biologer og entomologer monitorer og registrerer en lang række arter i det danske landskab. Et andet eksempel er Danmarks Miljøundersøgelsesplan om at etablere et landsdækkende frivilligprogram til monitering af blågrønalger langs de danske strande (Danmarks Radio 2006). En lang række frivillige er engageret i formidlingsopgaver f.eks. i forbindelse med fugleture (se Sindal-casen i kapitel 4). Men der er også eksempler på konkret etablering, restaurering og pleje, som også beskrivelserne i kap 3 og 4 viser. I forhold til de fire overordnede roller, der blev introduceret i figur 3 side 67, finder vi de frivillige i alle processens led: som initiativtager, opgaveorganisator, udfører og procesfacilitator.

I casematerialet i kapitel 4 optræder der ikke eksempler på frivillige, der faciliterer andre frivilliges praktiske arbejde. Men fra socialsektoren er der en række eksempler på frivillige, der fungerer som procesfacilitatorer gennem deres arbejde med formidling af og støtte til frivilligt arbejde via frivillighedscentre. I de udenlandske eksempler optræder ligeledes organisationer eller offentlige myndigheder, der ved hjælp af frivillig arbejdskraft faciliterer frivilliges indsats.

I forhold til opgaveudførelsen er det en generel erfaring, at udbyttet af det frivillige arbejde afhænger af, at den frivillige klart får defineret sin rolle, tidsrammen og hvilke ressourcer, der er til rådighed for at løse opgaven, samt at den frivillige forstår sin rolle og føler sig kompetent til at kunne løse opgaven (McClintock 2004). Det er samtidig vigtigt, at de frivillige får det udbytte, de giver udtryk for, at de ønsker, f.eks. løser den type opgaver de har lyst til (Grese et al. 2000). Som organisator af frivilligt arbejde er det derfor afgørende at kende målgruppens krav og forventninger til deltagelse og tage udgangspunkt heri ved design og planlægning af den konkrete opgave. F.eks. er det relevant at forholde sig til om den enkelte deltager er projektmaker og igangsætter eller bedst kan lide at tage det lange træk på det organisatoriske plan.

5.3 Den frivillige organisation

I de senere år har flere organisationer fokuseret på deltagelse i praktisk naturbeskyttelse og naturbevaring. Sportsfiskerforbundets indsats i forbindelse med vandløbspleje og -restaurering er et eksempel, et andet er Danmarks Naturfredningsforenings tilbud om støtte, såvel økonomisk som praktisk, til medlemmer, der ønsker at igangsætte projekter med aktiv naturforvaltning som indhold (Leyssac 2005). I det følgende ser vi på de særlige forhold der knytter sig til organisationernes rolle i relation til frivilligt arbejde i naturforvaltning.

Hovedbudskaber – den frivillige organisation

- I Danmark spiller de frivillige organisationer en afgørende rolle i mobiliseringen af frivillig arbejdskraft i naturforvaltning.
  - Ideer til frivillig naturforvaltning opstår oftest i lokale netværk eller foreninger. Men disse er ofte organisatorisk set ret sårbare.
  - De nationale organisationer kan sikre kontinuitet, interessevaretagelse og facilitering af de lokalt opståede aktiviteter.
  - Opbakningen til den traditionelle organisationskultur mindskes og afløses af et ønske om fleksibel og projektbaseret deltagelse med fokus på det personlige udbytte.
  - Med faldende interesse for foreningsaktiviteter kan organisering gennem ikke-medlemsbaserede professionelle organisationer være et fleksibelt alternativ.
  - Øget professionalisering af det frivillige arbejde indebærer en risiko for udhulning af det demokratiske potentiale og dermed den sociale legitimitet.
  - Den ledelsesmæssige udfordringen til den frivillige organisation består i at samordne de forskellige sociale interaktionsformer organisationen indgår i i forhold til marked, stat og civilsamfund.
-

5.3.1 Hvornår er en organisation en frivillig organisation?

Socialministeriet (2006a) definerer en frivillig organisation som en organisation, der bygger på et frivilligt grundlag. Den frivillige organisation kan når som helst opstå eller nedlægge sig selv, og dens opgaver og formål er defineret af organisationen selv. Desuden er frivillige organisationer ikke profitorienterede. Organisationens formål er altså ikke at skabe økonomisk overskud, og et eventuelt overskud skal bruges i overensstemmelse med organisationens formål. Organisationen er ydermere baseret på frivillig, ulønnet arbejdskraft, enten i bestyrelsen og/eller i organisationens konkrete aktiviteter. Frivillige organisationer har dog ofte ansatte, og i enkelte tilfælde er det kun bestyrelsen, der udgøres af frivillig arbejdskraft, mens de øvrige aktiviteter i organisationen udelukkende udføres af lønnede medarbejdere. Endelig er organisationen kendetegnet ved, at medlemskabet er frivilligt. Man deltager således i organisationens aktiviteter af egen fri vilje. Da vi her primært tager udgangspunkt i den enkelte frivillige, har vi i dette afsnit valgt at fokusere på medlemsbaserede organisationer, fordi det er der, vi finder de frivillige, men også fordi det er langt den mest almindelige form i Danmark. Men derudover trækker vi på erfaringer fra ikke-medlemsbaserede organisationer, når det er relevant i forhold til erfaringer med naturforvaltning.

5.3.2 Selvførståelse, formål og interesse

Sammenlignet med de øvrige europæiske lande og Nordamerika er et særligt træk ved den nordiske frivilligsektor, at befolkningen har et højt gennemsnitligt antal foreningsmedlemskaber, at de allerfleste frivillige indsatser finder sted inden for en (medlems-)organisation, og at der kun er svag tradition for frivillig indsats direkte i den offentlige sektor eller udenfor medlemskabssammenhæng (Habermann 2001).

Foreningens selvførståelse, ikke mindst hvad den opfatter som sit formål og sine interesser, spiller en central rolle i forhold til dens organisering af det frivillige arbejde. Selvførståelsen retter sig dels imod det omgivende system, dels kommer den til udtryk i foreningens interne organisationskultur. Groft opdelt kan man skelne mellem foreninger, der ser sig selv som værdibaserede, og foreninger der er overvejende interessebaserede.

De interessebaserede foreninger er fokuseret på at varetage en afgrænset medlemsskares konkrete behov og interesser. Inden for naturforvaltning er Dansk Jægerforbund og Dansk Ornitologisk Forening klassiske eksempler. Sådanne foreninger kan spille en væsentlig rolle som professionel medspiller til de offentlige myndigheders opgavevaretagelse.

Værdibaserede foreninger ses som vigtige på grund af deres mobilisering af borgere til en fælles ubetalt indsats for et bedre samfund og som bærere af fællesskabsværdier. Man kan se foreningerne som en medierende struktur mellem individ og samfund, mellem det lokale og det nationale niveau. Gennem foreningen har medlemmerne mulighed for at påvirke og blive inddraget i udviklingen på lokalt og nationalt niveau. I denne optik er demokratisk læring og opbygning af social kapital centrale¹² temaer. Mange af de gamle foreninger er startet som værdibaserede organisationer funderet på demokrati og med folkelig forankring. Danmarks Naturfredningsforening er et godt eksempel på en sådan demokratisk funderet værdibaseret organisation.

De gængse borgerinddragelsesformer begrundes typisk med denne samfundsintegrerende funktion. Interesseorganisationernes deltagelse i statskovvæsenets brugerråd er et eksempel på et lokalt forankret forsøg på at understøtte integration mellem synspunkterne hos skovens naboer, skovens brugere og de offentlige myndigheder. Nogle forskere ser dog denne samfundsintegrerende funktion som udtryk for en urealistisk romantisering (Gundelach 1996).

De frivillige organisationer har spillet en aktiv rolle i opbygningen af det skandinaviske samfundsmodel gennem det, som den norske forsker Håkon Lorent (i Rasmussen & Koch-Nielsen 1996) kalder 'pådriverrollen'. Ved at artikulere og pege på fremvoksende behov i samfundet, har foreningerne defineret en række opgaver, som staten siden hen har overtaget ansvaret for at løse. Foreningerne har således en vigtig rolle som aktør i formuleringen af samfundets politikker. Selv om staten tidligt har påtaget sig den afgørende rolle i dansk naturforvaltning, har der løbende været en parallel kritik og nytænkning fra private foreninger. Nepenthes, WWF og Dansk Naturfredningsforening er foreninger der har påtaget sig en pådriverrolle i forhold til formulering af dansk naturpolitik, f.eks. ved at indgå i en dialog med Skov- og Naturstyrelsen omkring omlægning til naturnær skovdrift i statskovene¹³.

Foreningslivet kan også opfattes som en basis for kritik af statens forvaltning. Foreningerne ses i denne optik som en slags 'vagthund', der holder øje med staten. Danmarks Naturfredningsforening spiller denne rolle i forbindelse med udmøntningen af den offentlige naturforvaltning og råber vagt i gevær, når noget ikke er i overensstemmelse med lovgivningen. Ydermere er Danmarks Naturfredningsforening direkte involveret i implementeringen af den danske naturfredningslovgivning, idet foreningen har en særlig status med rettighed til at rejse fredningssager på linie med de offentlige myndigheder.

I ovenstående forestillinger om foreningens formål er de sociale og demokrati-

¹² Social kapital kan forstås som "egenskaber og kvaliteter ved vores sociale relationer" (Henriksen & Ibsen 2001:14).

¹³ Naturnær skovdrift har til formål at styrke produktionsgrundlaget gennem valg af lokalt tilpassede træarter og anvendelse af driftsformer, der udnytter skovens naturlige processer (Larsen 2005).

ske aspekter de centrale. I en anden hovedforestilling, det velfærdspluralistiske perspektiv¹⁴, ses foreningerne som et middel f.eks. til at opnå lavere offentlige udgifter eller større fleksibilitet i udbuddet af tilbud til borgeren. Spørgsmålet er, hvordan man opnår den bedste løsning af velfærdssamfundets opgaver gennem et optimalt mix af offentlig, privat og frivillig indsats. Den frivillige sektor ses som en aktør, der med sine særlige styrker og svagheder, og i samarbejde med det offentlige og de private virksomheder, deltager i produktionen af det rette velfærdsmix. I dette perspektiv spiller frivillige organisationer en vigtig rolle for implementeringen af statens politikker, som f.eks. når selvejende institutioner på kontraktbasis løser en lang række opgaver i forbindelse med børnepasning, uddannelse, fritidstilbud og omsorg. Denne organiseringsform giver desuden staten mulighed for at udnytte det eksperimentelle rum, som de frivillige organisationer kan tilbyde. I disse organisationer kan innovative og anderledes løsningsmodeller afprøves i mindre skala. I casen fra Videbæk er det tydeligt, at netop den selvstændige opgaveløsning, som byder på muligheder for at eksperimentere og afprøve nye veje, dels er en væsentlig motivationsfaktor for de frivillige og dels betyder, at opgaveløsningens kvalitet højnes i forhold til, hvad der er muligt for kommunen. På det nationale plan afspejles det velfærdspluralistiske perspektiv og den øgede integration mellem den frivillige og den statslige sektor f.eks. i DOF's samarbejde med Miljøministeriet omkring myndighedernes brug af foreningens fugletællinger og økonomisk støtte til foreningen (Dansk Ornitologisk Forening 2006).

5.3.3 Foreningsformer

Eksisterende foreninger har ofte en oprindelse med et særligt formål defineret i en speciel historisk og kulturel kontekst. Denne historie præger foreningens organisationsform og dens muligheder for at agere på nye udfordringer. Samtidig afspejler udviklingen af foreningernes organisationsformer udviklingen i samfundet. Inden for de sociale bevægelser i Danmark er der f.eks. sket en udvikling af organisationsformer fra den repræsentative demokratiske organisation, over græsrodsorganisationen til zapper-organisationen og den virtuelle organisation med udgangspunkt i den moderne informationsteknologi (Gundelach 1988, Christensen & Isen 2001).

Frivillige foreninger udviser en mangfoldighed af organiseringsformer, men den nationale, demokratisk styrede medlemsforening er fortsat den typiske organisationsform i Danmark. Danmarks Naturfredningsforening er et eksempel på dette inden for naturforvaltning. Generelt er de fleste nationale medlemsforeninger organiseret med lokalforeninger. Det er ofte, det arbejde, der udføres lokalt, der har interesse, snarere end foreningens overordnede mål og politiske ramme (Nielsen et al. 2004). I sagens natur er naturforvaltning et fysisk og geografisk specifikt fænomen, og det lokale tilhørsforhold bliver derfor essentielt for deltagelsen, hvilket tydeligt er illustreret i de fem casestudier i kapitel 4. På naturområdet er der dog samtidig en tradition for markante nationale foreninger, som spiller en vigtig rolle i interessevaretagelsen på det politiske niveau. I relation til medlemskab af foreninger kan man typisk tale om to forskellige former: Støttemedlemmerne, der ønsker at støtte foreningens idegrundlag og det nationale arbejde, og mere lokalt aktive medlemmer, som deltager i og lægger størst vægt på de lokale afdelingers aktiviteter.

¹⁴ Velfærdspluralisme dækker over den opfattelse, at statens primære rolle er at finansiere velfærdsproduktion, som udføres af andre (Lorentzen 1994).

Lokal organisering kan finde sted på mange måder. Den klassiske medlemsbaserede lokalforening udfordres i dag af lokale selvorganiserede grupper, aktionsgrupper el.lign. De fem casestudier viser, at initiativet ikke kommer oven eller udefra. Ideerne og visionerne opstår lokalt og bliver udviklet og søsat gennem lokale netværk og kontakter. BTCV's community groups er et udenlandsk eksempel på lokale selvorganiserede grupper. I dette tilfælde er der dog tale om en meget målrettet støtteindsats fra den nationale organisation, men den lokale forankring spiller en væsentlig rolle for ejerskab og engagement.

Nielsen et al. (2004) peger på en række særlige forhold omkring de unges deltagelse i foreningsliv og den udfordring, deres forventninger til og perspektiv med deltagelse udgør for de traditionelle foreningsformer. Som en konsekvens af forandringer i deres levevilkår er de unge i dag langt mere mobile end tidligere. De opleves som mindre stabile, de vandrer ind og ud af foreningerne, de engagerer sig på nye måder, og de er i højere grad end tidligere utilbøjelige til at påtage sig mere forpligtende og længerevarende opgaver. Som casene fra Videbæk og Holeby illustrerede, har det etablerede foreningsliv vanskeligt ved at appellere til den yngre generation. Nielsen et al. (2004) påpeger, at foreningerne må udvikle nye former for foreningsliv for at kunne tiltrække og fastholde de unge. Man må forholde sig til den tiltagende individualisering og kravet om at opnå et konkret udbytte. De unge kommer med meget forskellige ønsker og forventninger, og opgaven for foreningerne er at skabe et fleksibelt foreningsliv med individuelle løsninger, god kommunikation, støtte og opbakning, reel medindflydelse og medansvar samt gode udviklingsmuligheder for den enkelte. Hermed stilles der i dag langt større krav til en differentiering af organiseringsformer og målrettet tilpasning til medlemmernes forventninger. Selv om dette billede af frivilliges relation til organisationen er baseret på unges forventninger og livssituation, adskiller det sig formodentligt ikke meget fra de krav der generelt stilles af de fleste foreningsmedlemmer i dag. Dette kunne pege på, at professionelle nationale ikke-medlemsbaserede organisationer kunne være relevante også inden for naturforvaltning.

Professionelle nationale ikke-medlemsbaserede organisationer, som f.eks. BTCV, er en type organisering, som ikke er særligt fremtrædende i det danske foreningslandskab. Men i England spiller BTCV en vigtig rolle som initiativtager til naturforvaltningstiltag. Men her, hvor det ikke er deltagerne selv, der definerer opgaven og løsningsformen, er det tydeligt, at der skal noget til for at lokke folk ud – de skal have noget til gengæld. Ydermere må man søge hen, hvor man kan møde de potentielle deltagere. Projekter som Green Gym og EfAll (se boks 2 side 28 og boks 10 side 82) er udtryk for en bevidst strategi hos BTCV. Man har i de senere år ønsket at bevæge sig hen, hvor folk er – og de er i byerne.

Andre eksempler på nye former for organisering er f.eks. virtuelle fællesskaber, hvor fysisk fællesskab ikke er afgørende. Virtuelle fællesskaber knyttes sammen af en fælles sag og understøttes af den hastige udvikling inden for informationsteknologien. For eksempel er deltagelse i Dansk Ornitologisk Forenings artsregistrering ikke afhængig af fysisk fællesskab. Den enkelte observatør kan via Internettet indberette sine data til en central database. Andre former for fællesskaber bygger ikke på egentlig interaktion, men opstår nærmest som et 'skæbnefællesskab', hvor man bindes sammen alene af handlinger, der har symbolsk

værdi (Gundelach 1996). Selv om 'den grønne forbrugers' spisevaner ikke har direkte indflydelse på praktisk naturforvaltning, viser casen fra Høje-Taastrup, at der relativt enkelt kan skabes en konkret forbindelse via forbrugerens deltagelse i et græsningslaug.

Boks 10: Naturpleje som sidegevinst

Gennem sit Green-Gym projekt støtter BTCV Green Gym community-grupper. Formålet er at udføre naturbevarelse og samtidig styrke helbredet. Det kan f.eks. handle om plantning af læbælter, etablering og vedligeholdelse af grønne områder i byerne eller vedligeholdelse af stisystemer. BTCV tilbyder træning af lokale initiativtagere, etablering af grupper og løbende støtte gennem deres Community Network. Green Gym er et tilbud om regelmæssige deltagelse i naturbevaringsaktiviteter. Aktiviteterne omfatter træning og undervisning i naturbevarelse samt sundheds- og sikkerhedsforhold. Man kan deltage en time eller mere én gang om ugen eller hver anden uge, under kyndig vejledning, hvor man kan bidrage afhængigt af ens egen kapacitet. Folk i alle aldre kan deltage. BTCV samarbejder med det etablerede sundhedssystem, som støtter op om projektet ved at foreslå det til borgere, når det er relevant.

Kilde: Greengym (2004).

5.3.4 Hvilke roller spiller foreningerne?

I relation til naturforvaltning dækker danske foreninger hele spektret af roller fra initiativtager og organisator til procesfacilitator. I Videbæk er den lokale sportsfiskerforening den udfarende kraft mht. at definere, hvor og hvordan der skal foretages vandløbsrestaurering. Fugleværnsfonden har opkøbt arealerne i Holeby og hermed muliggjort naturplejen. Foreninger organiserer og faciliterer opgaveløsningen med forskellig grad af arbejdsdeling mellem den lokale og den nationale organisation.

De professionelt organiserede nationale foreninger indtager i stigende grad en faciliterende rolle i forhold til lokale initiativer. Sportsfiskerforbundets rejsekonsulent og kursusvirksomhed mht. vandløbsrestaurering og -pleje er et eksempel. Danmarks Naturfredningsforenings projektpulje til lokale initiativer og foreningens projekt Græsrodde med gennemslagskraft er et andet. I Græsrodde-projektet satser foreningen på at skabe større gennemslagskraft ved at kvalificere de frivillige og skabe nye måder at være frivillig på. Projektet omfatter teambuilding, lederuddannelse og faglige kurser. Ydermere tilbyder foreningen administrativ og faglig støtte med henblik på at gennemføre konkrete projekter og danne regionale arbejdsgrupper og netværk (Danmarks Naturfredningsforening 2004).

Med den øgede globalisering og forskydning af beslutningsprocesser til internationale fora må nationale naturforvaltningsorganisationer udvikle nye strategier for at kunne påvirke udviklingen. BTCV er et eksempel på en organisation, der forsøger at bruge sin internationale udbredelse til at øve indflydelse på EUs miljøpolitiske udvikling, men også til at organisere muligheder for deltagelse i praktisk naturforvaltning forskellige steder i verden. En række Internetsites tilbyder ligeledes sådanne muligheder, f.eks. GoAbord.com (Goabroad, 2004), som formidler frivilligt arbejde inden for kategorier som 'miljø', 'naturbeskyttelse', 'naturressourcer', 'skovrejsning', 'træplantning' og 'vand'.

Foreningssamarbejder udgør et andet element i udviklingen af det frivillige ar-

bejde. Et sådant samarbejde kan finde sted på mange niveauer og med forskellige formål. Der kan være tale om alliancedannelse mht. at styrke den politiske indflydelse, eller det kan handle om medarbejderudvikling, som i eksemplet med EVP-samarbejdet, hvor medarbejderudveksling giver frivillige lejlighed til at videreudvikle deres personlige færdigheder og tilføre organisationerne nye tanker (se boks 11).

Boks 11: Medarbejderudvikling i frivillige organisationer

The Wildlife Trusts, The National Trust, BTCV og Royal Society for the Protection of Birds samarbejder om Employee Volunteering Programme (EVP). EVP imødekommer et øget ønske hos private virksomheder og organisationer i den offentlige sektor om at kunne engagere sig i lokalsamfundet. Virksomhederne bidrager til det lokale miljø gennem udførelse af praktiske naturbevaringsopgaver, samtidig med at deres medarbejdere får tilbudt personlige udviklingsmuligheder. EVP kombinerer samfundsmæssige, sociale og personlige værdier. I en evaluering af projektet nævner de deltagende frivillige følgende aspekter som vigtige:

- Effektiv teambuilding (specielt for nye og splittede grupper)
- Lederskabsudvikling (gennem organisering af opgaveløsningen)
- Gruppeudvikling (uden for sin vante sammenhæng kan der opstå ny og anderledes dynamik i gruppen, som kan være med til at ændre den daglige arbejdsituation)
- Sociale oplevelser (at have det sjovt og slappe af, at gøre noget anderledes og være ude i naturen sammen)
- Opbygge selvværd gennem at have nået et synligt og godt resultat
- Nye udfordringer og mulighed for at udvikle nye færdigheder

I den første fase af projektet (2001-2004) har EVP involveret 3.550 frivillige, der tilsammen har bidraget med 21.300 timer til en samlet værdi af over 2 mio. kr. Projektet er fortsat under opstart, men erfaringerne er gode. Den anden fase af projektet løber frem til 2007 og vil blive brugt på at udvikle partnerskabstilgangen, udvide mulighederne for personaleudveksling mellem NGO'erne i samarbejdet, udvikle målrettede tilbud om frivilligt arbejde, der tager udgangspunkt i specifikke behov hos deltagerne, forbedre formidlingen af projektet og udvikle en marketingstrategi. EVP er et godt eksempel på målrettet markedsføring og produktudvikling inden for naturbeskyttelsessektoren.

Kilde: National Trust (2004).

5.3.5 Organisationskultur og -udvikling

En forenings organisationskultur kommer til udtryk gennem de værdier, normer, sædvaner og skikke, der kendetegner organisationen. Kulturen er formet af den historiske og samfundsmæssige kontekst og af foreningens egen udviklingsproces. Frostholm og Majgaard (2002) opstiller en model for udviklingsfasen hos sociale organisationer og identificerer de dilemmaer, der hører til hver fase. En organisations udvikling vil gennemgå følgende faser: Formalisering, autonomikampen og professionalisering. Formaliseringsfasen er kendetegnet ved, at der sker en udvikling fra en aktivistisk gruppe af mennesker, ofte ledet af en karismatisk grundlægger, hen imod dannelsen af en demokratisk forening med formaliserede beslutningsstrukturer. I autonomikampfasen opbygger organisationen troværdighed og tillid samt tilpasser sig de krav der stilles af eventuelle sponsorer, samtidig med at man opretholder et selvstændigt handlerum. I professionaliseringsfasen etableres foreningen med lønnet personale, og der udvikles en mere professionel opgaveløsning, hvorved foreningens karakter ændres.

Ud over organisationens udviklingsmæssige stadi spiller niveauet af integration med andre samfundssektorer en rolle. I analyser af de frivilliges og den frivillige sektors rolle i samfundet anvendes ofte en sektormodel, der opdeler samfundet i tre overordnede sektorer: Staten, markedet og civilsamfundet (se f.eks. Pestoff 1996, Henriksen 1995a). Hver af disse sektorer har sit idealtypiske princip for den sociale interaktion, hvormed sektoren bidrager til opbygning af samfundet. For statens vedkommende er det idealtypiske princip bureaukrati, kendetegnet ved hierarkisk kontrol, retslig regulering og professionelle normer. For markedet er det styrende princip udveksling af varer og tjenesteydelser gennem konkurrence, og for civilsamfundet er det styrende princip for de sociale relationer mellem borgere gensidighed, værdimæssig orientering og fællesskab. Da de frivillige organisationer indgår i relationer i forhold til alle tre sektorer, må organisationerne kunne agere og være troværdige i forhold alle tre principper og dominerende logikker (Frostholm & Majgaard 2002). I mange frivillige foreninger vil det være den værdimæssige og demokratiske orientering, der er fremherskende. Men den klassiske organisationskultur er under pres, dels på grund af det indbyggede effektivitetskrav i det velfærdspluralistiske perspektiv og dels fra generelle forandringer i de frivilliges holdning til deltagelse.

I relation til samspillet mellem frivillige og ansatte i organisationer, der er afhængige af offentlig støtte, påpeger Lorentzen (1994), at kravet om effektivitet, som ofte følger med offentlig støtte, risikerer at fortrænge en organisations oprindelige fællesskabs- og sociale kultur. Der er en fare for, at frivillige fortrænges af aflønnet arbejdskraft, som medbringer deres professionelle og faglige arbejdsmåder. Dette gør sig også gældende i forhold til ledelsen. Effektivitetskravet kan føre til, at en professionel leder ansættes efter andre kriterier end tilslutning til værdigrundlaget, og dermed risikerer man at introducere en ledelseskultur, som ikke er i tråd med medlemmernes værdigrundlag (Lorentzen 1994). Tidens krav til organisationerne kan således medføre omstillingskrav i relation til problemforståelse, kultur og arbejdsgange. Grese et al. (2000) påpeger endvidere risikoen for, at ønsket om at strømline og effektivisere de frivilliges indsats for at opnå størst muligt udbytte, kan modvirke de frivilliges muligheder for at opleve og udforske naturen såvel som de mere sociale sider af det frivillige arbejde og dermed mindske motivationen.

Forandringer i de frivilliges holdninger til deltagelse udgør en parallel kulturel udfordring. De klassiske organisationsformer slår ikke til i forhold til den moderne frivillige, som har et mere instrumentelt og individualiseret syn på frivillig indsats end tidligere. Individualiseringen har betydet, at relationer mellem frivillige og foreninger er gået fra at være tætte til løse, permanente til midlertidige og gennemgribende til overfladiske (Gundelach 1996). Samtidig falder foreningsloyaliteten, og man er ikke så interesseret i at have indflydelse på organisationen, men i høj grad på de aktiviteter man deltager i – aktiviteten trækker – ikke organisationsformen. Projektdeltagelse er populært, mens langvarigt engagement i organisatorisk arbejde ikke frister. Sportsfiskerne i Videbæk-casen illustrer dette, når de giver udtryk for, at det er nemt at få folk til at være med til at flytte sten og grus en enkelt dag, men langt sværere at finde folk til det lange træk med organisering og efterfølgende pleje og overvågning.

De frivillige foreningers organisationskultur er funderet i deres historiske ud-

vikling, men samtidig er den i permanent forandring i et samspil med det øvrige samfund. Den stigende professionalisering af det frivillige arbejde og de ledelsesmæssige udfordringer, denne samfundsmæssige udvikling fører til, berøres i det følgende.

5.3.6 Professionalisering og kommercialisering af det frivillige arbejde

Både i udlandet og i Danmark er der sket en betydelig professionalisering af den frivillige sektor. Et besøg på socialministeriets hjemmeside giver et godt indtryk af udviklingen i Danmark. Den engelske stats satsning inden for frivilligsektoren, Volunteer England (Volunteering England 2004), er et andet eksempel.

Den stigende professionalisering og organisering ses tydeligt på udbudssiden, hvor de frivillige har fået lettere adgang til opgaver via jobportaler på Internettet og i lokale frivilligcentre. På opgaveløsningsniveauet er professionalisering et ofte debatteret tema. I takt med etableringen af det pluralistiske velfærdssyn, har staten i stigende grad valgt at finansiere løsning af velfærdsopgaver gennem frivillige organisationer – f.eks. selvejende institutioner inden for socialektoren. Denne udvikling har ført til et stigende krav om effektivitet, standardisering af opgaveløsning og kvalitetssikring og dermed et behov for en øget professionalisering. Denne professionalisering kan omfatte træning og certificering af udøveren, hvilket også kan være et væsentligt incitament for den enkeltes deltagelse. Men krav om specifikke standarder kan også føre til en ensretning af opgaveløsningen og mindre råderum for lokale alternative løsninger og herigennem virke som en barriere for engagement og deltagelse og dermed mindske det demokratiske potentiale i det frivillige arbejde (Light 2000). Omvendt kan certificering, f.eks. i relation til deltagelse i naturforvaltning på offentlige arealer, være med til at sikre kvaliteten af indsatsen og dermed give en sådan deltagelse en højere grad af social legitimitet.

I mødet mellem organisationen og f.eks. en myndighed, der yder projektstøtte, er der en risiko for, at en organisation, der ikke har sin egen arbejdsideologi, lader sig tilpasse til eksterne problemforståelser og tænkemåder (Lorentzen 1994). Det problematiske i mødet mellem 'professionelle' og 'ikke-professionelle' er ikke udelukkende relevant i forhold til forholdet mellem stat og organisation, men også inden for den frivillige organisations egne rækker. I en evalueringsrapport fra Nepenthes fremhæves det, at det er svært for ikke-biologer at være med i en forening, hvor fokus er meget disciplinfagligt (Nepenthes 2001). Det afgørende er, om specifik faglig viden er eller (måske ubevidst) gøres til en forudsætning for selve arbejdet. Light (2000) fremhæver, med baggrund i 'the Chicago restoration controversy' (se boks 12 side 86), faren for at et bestemt perspektiv på naturrestaurering opnår ekspertstatus og dermed bruges til at ekskludere andre former for viden og erfaringer fra beslutningsprocessen.

Professionalisering, i form af en professionelt støttende organisation, som f.eks. i tilfældet med BTCVs støtte til lokale community groups i Efall-programmet, kan på den anden side netop give det nødvendige fundament og overskud, der muliggør en øget bevidstgørelse og demokratisk organisering af en mindre privilegeret samfundsgruppe.

En anden dimension af professionaliseringen inden for frivillighedssektoren finder vi i relation til etableringen af organisationer, som har til formål at støtte sektoren generelt. Her er koordinering, kapacitetsopbygning og finansiering centralt. En sådan støtte kan antage forskellige former, f.eks. i form af et koordineret udbud af opgaver, formidling af viden om finansieringskilder, etablering af platforme for vidensdeling og rådgivning eller udvikling af 'best practices' og nationale standarder for frivilligt arbejde. Sådanne opgaver kan løses af offentlige, private firmaer og NGO'er, og oftest er der en glidende overgang mellem de forskellige organisationsformer.

Kommerialisering er et andet tema i de senere års forskning på frivilligheds-

Boks 12: De frivillige i konfliktens centrum

Ligesom frivillig deltagelse er præget af den enkeltes værdigrundlag og holdninger, er vores forståelse af naturbevarelse og naturgenopretning også præget af holdninger og værdier. Man kan sige, at vores forhold til naturen i høj grad er en social konstruktion, der præges af den enkeltes tilegnede viden om naturen og ikke mindst af vores personlige oplevelser med naturen. Derfor er vores forståelse af, hvad natur er eller bør være meget forskellig, og vores forståelse af hvad, der er 'rigtig' naturforvaltning er også forskellig. Ofte er der kun ringe hjælp at hente hos eksperterne, som også præges af forskellige holdninger og værdier og derfor sjældent byder på entydige svar.

Som frivillig i naturforvaltning indtager man derfor en rolle i et potentielt konfliktfyldt felt. Udføres naturforvaltningen på offentlig ejendom, kan man som frivillig uforvarende blive deltager i et politisk og symbolsk spil om den 'rigtige' forvaltning af naturen. Dette skete for de frivillige i det, der er blevet kaldt the Chicago restoration controversy. Denne konflikt udspillede sig i Chicagos opland i slutningen af 1990'erne, med The Nature Conservancy (TNC), frivillige arbejdsgrupper, pressen, miljøorganisationer, dyreværnsgrupper, berørte naboer, US Forest Service og andre myndigheder som aktører. TNC havde lanceret en plan – the Chicago Wilderness Project – som skulle bringe bynære skovområder, med ikke-hjemmehørende træarter indført efter europæernes ankomst, tilbage i deres naturlige prærievegetation – en truet og sjælden naturtype. Denne naturgenopretning betød, at der skulle fældes skov og krat af ikke-hjemmehørende arter, bruges sprøjtemidler og kontrolleret afbrænding til at begrænse opvækst og afskydes hjortevildt for at begrænse græsningstrykket, alt sammen i bynære områder.

Konflikten, der udviklede sig mellem prærie-tilhængere på den ene side og andre natur- og dyre- og rekreative interesser på den anden, illustrerer en række forskellige værdier og holdninger for eller imod naturgenopretning. Det handlede om funktionelle, økonomiske, rekreative, æstetiske og symbolske aspekter. Ud over at man var uenige om, hvad der er det rigtige (hvad der skulle/ikke skulle gøres), viste konflikten sig også at indeholde en række kontroverser relateret til processen (hvordan det skulle gribes an) og konteksten (hvor det skulle gøres). Det handlede bl.a. om informationsmangel, manglende inddragelse i beslutningsprocessen, utilstrækkelig planlægning og tvivl om, hvorvidt de frivillige, der arbejdede på offentlig ejendom, modtog tilstrækkelig træning og vejledning.

The Chicago restoration controversy er interessant, fordi eksemplet viser, at man som deltager i eller planlægger af frivilligt arbejde i naturforvaltning er nødt til at forholde sig til og kunne agere i potentielle konflikter, som kan opstå som følge af interessemodsætninger eller værdikonflikter omkring naturen. I planlægningen af frivilligt arbejde er det vigtigt at sikre en inkluderende 'forhandlingsproces', hvor der tages højde for de involverede interessers mulighed for at påvirke design og implementering af løsninger.

Kilde: Gobster & Hull (2000).

området. Kommercialiseringen af det frivillige arbejde ses som værende med til at udhule det demokratiske og integrerende potentiale i de frivillige organisationer (Henriksen & Ibsen 2001). Ændrede støtteformer, hvor vægten er gået fra grundstøtte til projektstøtte, kan tvinge foreninger til at 'sælge' projekter for at opretholde et økonomisk grundlag for organisationen. Denne udvikling kan betyde en svækkelse af det idébaserede hos organisationerne og dermed bidrage til at udhule deres legitimitet i samfundet (Rasmussen & Koch-Nielsen 1996). Et andet aspekt af kommercialiseringen er, at deltagerne i stigende grad opfatter sig selv som forbrugere, der er med 'fordi man får noget ud af det'.

5.3.7 Frivilligledelse

At lede frivillige er noget særligt. Forsøg på at overføre ledelsesformer fra det private eller offentlige arbejdsmarked til frivillige organisationer er ofte slået fejl (Ulstein 1998 i Frostholt og Majgaard 2002). Frostholt og Majgaard (2002) peger på de specielle vilkår for frivilligt arbejde. På det formelle plan er det kendetegnende, at der ikke er tale om et lønarbejde, at det sjældent er kontraktliggjort, at der er få formelle sanktioner, og at ledelsen typisk foregår inden for en demokratisk organiseret foreningsramme. På det institutionelle plan er foreningernes særtræk, at det frivillige arbejde udøves i grænselandet mellem stat, marked, og civilsamfund, at der sjældent styres efter målbare output-kriterier, at mere brede mål og værdier legitimerer og sikrer overlevelse, og at de i medlemsdemokratiet funderede mål (som legitimerer foreningen) må suppleres med mere output-orienterede målsætninger i praksis (Christensen 1995 i Frostholt & Majgaard 2002).

Disse vilkår stiller foreningerne over for en stor udfordring mht. til at hverve, fastholde og lede frivillige. Hensigtsmæssigt valg af opgaveområde, opgaveløsning og måden, man organiserer sig på, samt en effektiv kommunikationsstrategi er derfor altafgørende for at kunne nå de frivillige. I det følgende vil vi fremhæve nogle ledelsesaspekter, der har indflydelse på den overordnede diskussion af frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning. Formålet med denne fremstilling er ikke at give en praktisk indføring i ledelse af frivillige organisationer, men at identificere centrale elementer i en analyse¹⁵.

Ulstein (1998) identificerer tre overordnede områder i frivilligledelse:

- Forvaltning af organisationens bærende idé
- Forvaltning af alle menneskelige ressourcer
- Forvaltning af penge og materielle værdier

Forvaltning af den bærende idé er centralt for den frivillige organisation som en identitets- og legitimitetsskabende proces. Ledelsens opgave er at understøtte en fortløbende diskussion af, hvad idéen betyder i konkrete situationer. I relation til forvaltning af de menneskelige ressourcer er det ledelsens opgave at opbygge et 'organisatorisk læringsmiljø' præget af en udforskende og anerkendende indstilling. Grese et al. (2000) understreger vigtigheden af til stadighed at demonstrere, at de frivillige 'gør en forskel'. En måde til at understøtte de frivilliges kendskab til de bærende ideer og deres egen rolle og bidrag er at udvikle monitoringsystemer, som involverer de frivillige selv. Forvaltning af

¹⁵ For en mere dybdegående indføring i ledelsesmæssige aspekter se f.eks. Christensen (1995), Ulstein (1998), Frostholt (2001) og Frostholt & Majgaard (2002).

penge og materielle værdier stiller krav til ledelsen om at afveje behovet for og ressourceforbruget ved økonomistyring og administration mod de internt og eksternt definerede behov i organisationen (Frostholt & Majgaard 2002). Måden disse ledelsesmæssige aspekter forvaltes på vil have betydning for den frivilliges oplevelse af den organisatoriske kontekst.

Boks 13: Frivillighedspolitikken – et værktøj i frivilligledelse

Uddrag af Kræftens Bekæmpelses frivillighedspolitik:

Værdigrundlag

Det frivillige arbejde i Kræftens Bekæmpelse hviler på værdierne fællesskab, troværdighed, demokrati, ansvar, åbenhed og glæde. Den enkelte frivillige tillægges selvstændighed, kompetence og ansvar.

I Kræftens Bekæmpelses frivillige arbejde er der plads til forskellighed, og gennem debat og dialog styrkes arbejdet under hensyntagen til mangfoldigheden i opgaverne. Der er plads til alle, der vil yde en indsats for Kræftens Bekæmpelse. Visse aktiviteter kræver dog særlige kvalifikationer.

Kræftens Bekæmpelses frivillige løser store opgaver, hvor mange mennesker er deltagere. Det stiller krav om at løse opgaverne under hensyntagen til de mennesker, vi kommer i kontakt med. Alle, der deltager i Kræftens Bekæmpelses arrangementer og tilbud eller handler i foreningens butikker, er velkomne. Enhver vil blive mødt med åbenhed og respekt. Der lægges vægt på at tilbyde en tryk atmosfære, hvor alle kan komme til orde. Kræftens Bekæmpelses frivillige har tavshedspligt.

...

Uddrag af Rødovre Kommunes frivillighedspolitik:

Fælles holdninger og værdier

I erkendelse af at den offentlige og den frivillige sektor er gensidigt afhængige af hinanden, bør samarbejdet mellem kommunen og de frivillige sociale foreninger bygge på ligeværdighed, dialog og respekt for hinandens styrker og svagheder.

Det er vigtigt åbent og ærligt at kunne drøfte barrierer og udviklingsmuligheder for såvel den professionelle som den frivillige indsats med udgangspunkt i den enkelte brugers behov.

Det er ligeledes et fælles mål at gøre den frivillige sociale indsats bredt accepteret i lokalsamfundet, så det er naturligt for borgerne at deltage i frivilligt socialt arbejde.

....

Kilder: Kræftens Bekæmpelse (2004) og Rødovre Kommune (2006).

På det praktiske plan vil en frivillighedspolitik være et godt ledelsesværktøj i relation til at definere en organisations medlemshåndtering. En sådan politik afdækker motivation og udstikker rammer for de frivilliges virke. Center for frivilligt arbejde (2004) fremhæver nytten af en frivillighedspolitik som et hjælpemiddel til at fremme både organisationens og de frivilliges udvikling. Med udgangspunkt i værdigrundlag, holdninger og menneskesyn kan en frivillighedspolitik bidrage til at håndtere vanskelige situationer og bevidstgøre organisationen og de frivillige om gensidige grænser og prioriteringer. En frivillighedspolitik kan omfatte strategiske overvejelser, overordnede handleplaner og konkrete fremgangsmåder i relation til hvervning, fastholdelse, udvikling og afsked med den frivillige (Center for frivilligt arbejde 2004)¹⁶. Et eksempel er

¹⁶ For en mere udførlig gennemgang af frivilligpolitikken elementer og virkemidler henvises til Frostholt (2001), Frostholt & Majgaard (2002) og Center for frivilligt arbejde (2004).

Kræftens Bekæmpelses frivillighedspolitik (se uddrag i boks 13), hvor foreningens værdigrundlag, uddannelse og træning, opgaver og råderum, relation til ansatte og informationspolitik i relation til frivilligt arbejde er defineret.

5.4 Den offentlige myndighed

På det sociale og på fritidsområdet har man en lang tradition for et lovfæstet samarbejde mellem de frivillige organisationer og det offentlige (Habermann & Ibsen 1997). Herigennem inddrages den frivillige sektor direkte i politikimplementeringen, hvilket kun sker i meget begrænset omfang inden for naturforvaltningen. Her er de lokale, regionale, statslige myndigheder og private lodsejere hovedaktørerne. Nationale myndigheder, som f.eks. Skov- og Naturstyrelsen, udformer og implementerer grundlaget for nationale og internationale naturforvaltningstiltag i samarbejde med regioner og kommuner. Som illustreret i de fem casestudier i kapitel 4 spiller offentlige myndigheder ligeledes en direkte eller indirekte rolle i forbindelse med mange frivillige initiativer.

Hovedbudskaber – den offentlige myndighed

- Gennem samarbejdet med de frivillige kan myndighederne opnå en kvalitativt bedre og mere varieret naturforvaltning – de frivillige skaber adgang, har specialviden og er ikke begrænset af et (løn-)budget.
  - Samarbejde med de frivillige er ikke omkostningsfrit, men kræver ressourcer og engagement fra myndighedens side.
  - Kommunal frivillighed (frivilligt arbejde uden ophæng i en frivillig organisation) indebærer et kulturmøde, der byder på en ledelsesmæssig udfordring mht. at sikre de særlige kvaliteter forbundet med det frivillige arbejde.
  - Partnerskaber har tiltrukket sig stigende interesse gennem de seneste år og udgør en interessant samarbejdsform. Partnerskaber tilbyder en række fordele, herunder vidensdeling, kompetenceudvikling og kvalitativt bedre opgaveløsning.
  - Gode partnerskaber opstår ikke af sig selv. Det dynamiske partnerskab kræver vilje til refleksion, prioritering af nødvendige ressourcer, økonomisk råderum, klare aftaler og gensidig respekt og tillid.
-

Et systemtræk ved den skandinaviske samfundsmodel er, at den offentlige og den frivillige sektor er tæt sammenvævede, samtidig med at de begge besidder en høj grad af autonomi. Denne udvikling er sket på baggrund af tillid snarere end kontrol (Selle 1996). Forholdet mellem de to sektorer er præget af harmoni og arbejdsdeling, frem for konflikt og konkurrence, hvilket er i kontrast til amerikanske og engelske forhold, hvor forskning typisk fremhæver modsætninger og konflikter mellem de to sektorer og statens kolonisering af den frivillige sektor (Rasmussen & Koch-Nielsen 1996). I dansk naturforvaltning ser vi en stigende interesse fra myndighedernes side for at etablere samarbejder med og kanalisere projekstøtte gennem de frivillige organisationer.

5.4.1 Myndighedernes formål og interesse

De frivillige har spillet en underordnet rolle i dansk naturforvaltning, og man kan spørge, hvorfor det offentlige skulle være interesseret i at udvikle den frivillige indsats inden for området yderligere? I socialsektoren peger Rasmussen og Koch-Nielsen (1996) på følgende tre årsager til, at staten ønsker at fremme frivilligt arbejde:

- De frivillige indgår som politikimplementerende organer/instrumenter (gennem projektstøtte og partnerskaber)
- De frivillige fungerer som serviceorgan for det offentlige
- De frivillige fungerer som kritisk medspiller i den fælles opgaveløsning

En anden faktor er økonomien. Selv om skiftende socialministre¹⁷, uanset politisk observans, har fremhævet, at ønsket om større inddragelse af de frivillige i socialt arbejde ikke handler om, at det offentlige kan spare penge, viser de praktiske erfaringer, at økonomi spiller en afgørende rolle som motivationsfaktor for kommunerne (se f.eks. Koch-Nielsen & Michaelsen 2003). Ofte handler det om at få løst opgaver, som ellers ikke ville blive løst tilfredsstillende, eller om at skabe mulighed for nye servicetilbud, som ellers ikke er til rådighed for borgerne. I Skov- og Naturstyrelsens (2006d) partnerskabshandlingsplan nævnes samarbejdet som en mulighed for at:

- Give mulighed for vidensdeling og kompetenceudvikling
- Sikre en mere effektiv implementering (overholdelse af tids- og budgetrammen)
- Sikre en bedre kvalitet i den offentlige service

Offentlige myndigheder kan ligeledes være interesseret i at videreudvikle gængse former for borgerinddragelse, f.eks. høringer og deltagelse i brugerråd, til også at omfatte aktiv deltagelse for herigennem at skabe mere tillid til myndighedens forvaltning og ejerskab til de implementerede tiltag. Praktisk involvering kan desuden bidrage til at afdække særlige brugergrupperes behov og forbedre kommunikationen med lokalsamfundet.

Casematerialet i kapitel 4 viser, at kommunale myndigheder kan være mere eller mindre interesserede, og at der i praksis eksisterer forskellige barrierer og fremmede faktorer for samarbejdet. I casen fra Christiansfeld ser kommunen og amtet sig ikke i stand til at gå særligt aktivt ind i sagen om en natursti. 'Skal'-opgaverne fylder tiden ud, og dette udefrakommende initiativ prioriteres ikke særlig højt. I Videbæk-casen bidrager lystfiskerne til politikimplementering ved at initiere nogle af de opgaver kommunen under alle omstændigheder gerne ville have løst. Kommunens engagement er naturligt nok højere her, og man støtter op om initiativet. Til gengæld fungerer de frivillige som kritiske medspillere for den kommunale service ved at demonstrere, at vandløbsplejen kan gøres bedre, end det er muligt inden for kommunens rammer. Det overordnede resultat er, at samarbejdet fører til en bedre opgaveløsning og implementering af det offentliges målsætninger. Dette bekræftes af erfaringer fra Canada, hvor Grese et al. (2000) nævner, at metoder til økologisk restaurering ofte er af eksperimentel natur, og at erfaringsopsamling kan styrkes gennem inddragelse af frivillige i testning og evaluering af teknikkerne. I casen fra Sindal har kommunen gennem samarbejdet med lodsejeren mulighed for at udvide friluftstilbudene til sine borgere. Ydermere indeholdt projektet en mulighed for at integrere et arbejdsprojekt for udviklingshæmmede, hvilket er et eksempel på, at naturforvaltningens praktiske element kan udgøre mediet for helt andre, f.eks. erhvervspolitiske, pædagogiske eller sociale dagsordner.

¹⁷ Se f.eks. Socialminister Eva Kjer Hansens tale på socialpolitisk årsmøde den 6. september 2004 (Socialministeriet 2004).

Med hensyn til hvilke opgavetyper frivillige kan løse i kommunalt regi adskiller den sociale sektor sig væsentligt fra naturforvaltningen, og det kan være vanskeligt at relatere de to sektorer. I socialektoren handler diskussionen bl.a. om, i hvilken udstrækning de frivillige bør inddrages i pleje-, omsorgs- og rådgivningsopgaver. Pleje og rådgivning er problematiske pga. krav om professionel, up-to-date, ensartet og socialt retfærdig opgaveløsning. De frivilliges ret til at sige fra medfører også, at det kan være uhensigtsmæssigt, at de inddrages i disse opgaver.

En tilsvarende diskussion om opgavetyper er dog også relevant i naturforvaltning, idet der også her kan være brug for faglig viden omkring f.eks. økologi og botanik. Et eksempel, hvor faglig viden kombineres med frivilligt arbejde er Forestry Commissions (Storbritanniens statslige skovforvaltning) rekruttering af frivillige under overskriften "Your trees need you" til monitorering af sundhedstilstanden hos by- og parktræer i London. Deltagerne modtager litteratur, billedmateriale, nyhedsbreve, skriftlig instruktion og indberetningskemaer samt tilbud om deltagelse i træningskursus. Sådanne projekter, der giver lejlighed til at holde en videnskabelig interesse ved lige og møde mennesker med samme interesse, kan evt. kræve visse forkundskaber.

Det er også nærliggende f.eks. at skelne mellem opgaver, der kræver anvendelse af maskiner, og opgaver, der kan løses manuelt eller med håndredskaber. Større opgaver vil typisk være omkostningskrævende og forbundet med visse risici, og hermed egne sig mindre til frivilligt arbejde. Et andet aspekt er forholdet til tredjemand, når f.eks. frivillige deltager i kommunalt organiseret arbejde på privat jord. Her kan forsikrings spørgsmål komme på tale f.eks. i forbindelse med uheld. På offentlige arealer vil myndighederne have et erstatningsansvar i forhold til den fremtidige brug, f.eks. af et rekreativt anlæg. Dette ansvar medfører, at en myndighed må være opmærksom på at afsætte ressourcer til den fornødne opfølgning på sikkerhedsaspekter i relation til de frivilliges arbejde.

5.4.2 Myndigheden som rammesætter

Inden for rammerne af den danske samfundsmodel spiller det offentlige en helt central rolle for udviklingen af det frivillige arbejde. Staten kan påvirke omfanget af frivillig deltagelse gennem dens politiske målsætninger og prioriteringer, regulering af ansvar, rettigheder og arbejdsforhold og gennem positive og negative incitamenter, som f.eks. skattebegunstigelse og tilskudsordninger, regulering af hvornår og hvordan man må arbejde som frivillig, eller anerkendelse af at opnået erfaring med frivilligt arbejde f.eks. kan være kvalificerende til en videregående uddannelse. For eksempel er der regler om, at arbejdsløshedsdagpengemodtagere og folk på efterløn må udføre frivilligt socialt arbejde i organisationer med et socialt, humanitært, kirkeligt, kulturelt, sportsligt sigte og i forbindelse med selvorganiseret arbejde, men at frivilligt arbejde i private erhvervsvirksomheder, stat, amt, kommune eller institutioner herunder medfører fratræk i dagpenge eller efterløn.

De fem casestudier illustrerer, hvorledes de offentlige myndigheder i deres samspil med de frivillige er med til at skabe rammerne for disses virke. I Videbæk-casen støtter kommunen op om de frivillige med grus, sten og materiel. I Sindal støttede kommunen projektet med materialer, arbejdskraft og skiltning. I Holeby føler ornitologerne, at kommunen har lagt hindringer i vejen for for-

eningens ønske om et fugletårn. I Christiansfeld er projektet afhængigt af amt og kommunes velvilje og aktive deltagelse. På forskellig vis er kommunale og regionale myndigheder, som nogle af de helt centrale aktører i naturforvaltningen, involveret i de frivilliges aktiviteter.

Staten spiller en afgørende rolle via direkte finansiering af projekter og organisationer eller køb af tjenesteydelser, der involverer frivilligt arbejde. Den finansielle støtte er i stigende omfang blevet set som et styringsværktøj for staten. Typisk støtter staten frivilligsektoren gennem følgende virkemidler:

- Grundstøtte (ubunden til drift og administration)
- Projektstøtte (bundne midler)
- Udlicitering
- Kontraktstyring
- Partnerskab eller netværk
- Institutionsstøtte (typisk i form af driftsoverenskomst)
- Subsidiering (lån af lokaler, materialer, udstyr)

I relation til ovenstående støtteformer er der i de fem casestudier primært tale om subsidiering. Men det offentlige støtter andre dele af frivillighedssektoren på mere direkte vis. På det sociale område findes f.eks. den såkaldte § 115 i Lov om social service fra 1998. Loven fastslår, at ”kommunen og amtskommunen samarbejder med frivillige sociale organisationer og foreninger”, at ”kommunen og amtskommunen årligt afsætter et beløb til støtte af frivilligt socialt arbejde” og at ”rammerne for samarbejdet fastlægges i den enkelte kommune og amtskommune”. Kommuner og amter har i 2006 modtaget 130 mio. kr. i bloktilskud til udmøntning af § 115-samarbejdet. Midlerne bruges typisk på at koordinere samarbejdet gennem frivilligcentre og netværk eller som drifts- eller projektstøtte til de frivilliges organisationer. De årlige § 115-evalueringer

Offentlige myndigheder kan facilitere det frivillige arbejde med tilskud, materialer (f.eks. hegning) eller mere symbolsk opbakning.

bidrager til at uddybe kendskabet til, hvordan dette arbejde bedst organiseres og er en god kilde til erfaringer med en kommunalt ledet indsats på området (se f.eks. Socialministeriet 2006b).

På naturforvaltningsområdet er den amtslige projektstøtte gennem de såkaldte 'tredjemandsprojekter' (Naturbeskyttelsesloven § 55) en delvis parallel til § 115-midlerne. Amter og kommuner kan desuden vælge at støtte de frivillige organisationer over deres driftsbevillinger. Brugen af fisketegnsmidler til vandløbsrestaurering er et andet eksempel på statslig projektstøtte. En anden finansieringskilde er Friluftsrådets projektstøtte til "miljøundervisning, naturformidling og bevidstgørelse samt nye og igangsættende initiativer". Denne støtte finansieres ved hjælp af tips- og lottomidler. Indgåelsen af partnerskabsaftaler mellem offentlige myndigheder og frivillige organisationer er en anden aktuel støtteform (se omtalen under Partnerskaber i næste afsnit).

Et af de centrale temaer i frivillighedsdebatten op gennem 90'erne har været omlægning af støtten til de frivillige (sociale) organisationer fra generel grundstøtte til mere målrettet projektstøtte. Dette er blevet set som et middel til at fremme bestemte politiske målsætninger og opnå øget styring med de frivilliges indsats. En endnu strammere styring opnås gennem udlicitering og kontraktstyring, idet det offentlige her udbyder konkrete og veldefinerede opgaver. Disse virkemidler er centrale redskaber i den velfærdspluralistiske filosofi, der har præget udviklingen i den offentlige forvaltning de seneste årtier. Et af de centrale elementer har været at 'konkurrenceudsætte' offentlige driftsopgaver gennem udbud for herigennem at opnå øget produktivitet og effektivitet i det offentliges opgaveløsning. I en dansk sammenhæng er der endnu ingen eksempler på, at frivillige naturorganisationer har set det som deres opgave at tilbyde opgaveløsning for det offentlige under disse vilkår, hvorimod dette er almindeligt inden for den sociale sektor, hvor ca. 25 % af landets sociale institutioner er selvejende med frivillige i bestyrelsen og ofte med baggrund i en frivillig organisation (Socialministeriet 2001). I nogle tilfælde, f.eks. hos Nepenthes og DOF, har man udnyttet foreningens erfaring til at udvikle konsulentvirksomhed, der på markedsvilkår nyttiggør deres ekspertviden. Erfaringerne viser, at det kan være problematisk at sammenblende den folkelige forening og kommercielle interesser, f.eks. i relation til samarbejdsituationer med offentlige myndigheder, hvor der kan opstå tvivl om, hvem man repræsenterer, foreningens medlemmer eller den kommercielle virksomhed.

En del forskere ser velfærdspluralismen som en udfordring for de frivillige organisationer. Man peger på, at den nyliberale bølge og den økonomisk dominerede tankegang vil gøre, at samspillet mellem organisation og myndighed i højere grad bliver præget af konkurrence end af gensidig påvirkning (Lorentzen 1996, Rasmussen & Koch-Nielsen 1996). Mere kontraktstyring og udlicitering vil føre til brud med konsensustraditionen og øge konkurrencen og den offentlige omklamring, men også fremme organisationernes kritiske rolle (Klausen 1996). Det modsatte kan også ske, så organisationerne i højere grad tilpasser sig og nedtoner det kritiske element (Henriksen 1996). Generelt er der en frygt for, at afhængighed af offentlige tilskud gennem projektstøtte (i modsætning til grundstøtte) vil føre til professionalisering gennem krav om effektivitet og ensretning og hermed modvirke ønsket om større decentralisering og individualisering af opgaveløsningen (Henriksen 1996).

5.4.3 Samarbejdsformer mellem myndigheder og frivillige

Det frivillige arbejde inden for de offentlige myndigheders virkefelt kan kategoriseres efter tre principielt forskellige principper (Majgaard 2004): Hierarki, marked og netværk. Det hierarkiske samarbejde er kendetegnet ved, at de frivillige er underordnet kommunens eget system – såkaldt kommunal frivillighed. Der er typisk tale om samarbejde gennem en driftsoverenskomst eller situationer, hvor kommunen vælger selv at organisere de frivillige uden om organisationer. Markedsbaserede samarbejdsformer omfatter klassisk udbud, mere bløde udbudsordninger baseret på etablering af partnerskaber eller ordninger, hvor en serviceudbyder er godkendt af kommunen og efterfølgende kan modtage betaling for visiterede brugere. Endelig kan et samarbejde baseres på netværk mellem de frivilliges organisationer og myndighederne, hvor partnerne indgår uformelle, autonome og tillidsprægede relationer. I det følgende vil vi fokusere på kommunal frivillighed og partnerskabsmodellen.

Kommunal frivillighed

Kommunal frivillighed kan defineres som ”kommunalt initieret og organiseret frivillighed uden ophæng på en foreningsdannelse” (Koch-Nielsen & Michaelsen 2003:7). I Danmark har vi ringe tradition for, at myndigheder selv tager initiativ til og organiserer frivilligt arbejde. Inden for naturforvaltningsområdet er vi kun bekendt med ganske få eksempler på kommunal frivillighed. Sønderjyllands Amts søovervågningsprogram og DMU’s blågrønalgemonitoring er sådanne eksempler. På socialområdet er kommunal frivillighed mere udbredt¹⁸.

Frivillighedsforskningen har påpeget en række problemstillinger i relation til kommunal frivillighed:

- Manglende tilstedeværelse af en frivillig organisation kan føre til udvanding af de værdier, det frivillige arbejde står for
- De frivilliges rolle som vagthund vanskeliggøres
- Når de frivillige integreres i det offentlige system, kan det være vanskeligt at fastholde deres autonomi og ret til selv at vælge
- De frivillige kan ufrivilligt ende midt i en konflikt mellem de offentlige myndigheder og andre samfundsinteresser
- Uheldig implementering kan uforskyldt påvirke det frivillige arbejdes omdømme

Når fraværet af den frivillige organisation ses som et problem ved kommunal frivillighed, er det fordi, den ses som en vigtig bærer af og garant for de værdier, der kendetegner den frivillige indsats. Organisationen kan fungere som ’buffer’ mellem kommune og de frivillige og understøtte de frivilliges krav og sætte grænser for kommunens virke (Koch-Nielsen & Michaelsen 2003). Dette aspekt knytter an til rationalet bag brugen af frivilligt arbejde. Hvis de frivillige primært bliver inddraget ud fra et instrumentelt perspektiv, opstår der en risiko for, at frivilligt arbejde mister sin bredde og sociale legitimitet. Kontaktudvalget for frivilligt socialt arbejde (2004) fremhæver således samarbejdet med en lokal organisation, som den bedste måde til at sikre et symmetrisk og lige-

¹⁸ En international undersøgelse fra 1995 viser, at inden for socialt arbejde foregår 84 % i frivillige organisationer, 11 % i offentlige organisationer og 1 % i kommercielle organisationer (Hansen & Habermann 1996).

værdigt samarbejde mellem det offentlige og de frivillige. Koch-Nielsen og Michaelsen (2003) påpeger ligeledes faren for 'kooptering', når de frivillige mister deres selvstændighed, fordi kommunen bestemmer opgave og løsningsform.

Kommunalt initieret og organiseret frivillighed kan desuden vanskeliggøre de frivilliges rolle som 'vagthund' over for det offentlige. Oftest er det den professionelle frivillige organisation snarere end den enkelte frivillige, der varetager denne rolle, og hvis organisationerne er væk, mindskes dette aspekt (Koch-Nielsen og Michaelsen 2003).

Desto mere den frivillige er integreret i kommunens traditionelle system, desto sværere kan det være at fastholde sin autonomi og retten til selv at vælge. Det er netop kendetegnende for den frivillige sektor, at man kan være selektiv og vælge, hvem man 'vil være til for', mens den offentlige sektor skal sikre en ensartet service til alle borgere. I relation til naturforvaltning kan man forestille sig et tilsvarende problem, hvis f.eks. vandløbsrestaurering var helt overladt til de frivilliges initiativ, men inden for rammerne af en officiel aftale med kommunen. Interesserede lodsejere, som ikke bliver kontaktet, vil kunne stille spørgsmål ved kriterierne for udvælgelse og prioriteringen mellem forskellige vandløbsstrækninger.

I 'Chicago conservation controversy' casen (se boks 12 side 86) befandt de frivillige sig pludselig midt i et konfliktfelt, da der opstod uenighed mellem forskellige lokale interessegrupper om, hvad og hvordan det skulle gøres. I en sådan situation risikerer de frivillige at blive taget til indtægt for andres synspunkter, hvis de ikke har en platform, f.eks. i form af en organisation, hvorfra de kan komme til orde i den offentlige debat.

Når de frivillige indgår i kommunens opgaveløsning, kan det være med til at påvirke, det frivillige arbejdes omdømme. Hvor succeshistorier vil styrke frivilligheden, vil fiaskoer kunne bidrage til at mindske interessen og være med til at give de frivillige (og deres organisationer) et dårligt image. Der kan ligge et problem i, at et projekt der mislykkes pga. fejlagtig kommunal brug af de frivillige, let kommer til at fremstå som en fiasko forårsaget af de frivillige (Koch-Nielsen & Michaelsen 2003). Den såkaldte 'Chicago conservation controversy' er et eksempel, hvor de frivillige pludselige befandt sig i en situation, hvor der blev sat spørgsmålstegn ved deres troværdighed. Tab af godt omdømme er naturligvis ikke begrænset til kommunal frivillighed, men vil lige såvel kunne forekomme i relation til et samarbejde med f.eks. en privat lodsejer.

En måde til at imødegå nogle af ovenstående problemstillinger er at formulere en frivillighedspolitik. Uddraget fra Rødovre Kommunes frivillighedspolitik (se boks 13 side 88) viser kommunens grundlag for at indgå i samarbejde med frivillige og de frivilliges organisationer. Fælles udarbejdelse af en frivillighedspolitik kan fungere som platform for overvejelser om samarbejdets form. Erfaringerne inden for socialektoren viser, at der ikke er én 'rigtig' måde at samarbejde på. Samarbejde skal udformes efter, hvordan man lokalt tror, at samarbejdet bedst kan organiseres (Socialministeriet 2006b).

Et af de få eksempler på kommunal (regional) frivillighed er, at lokale lodsejere, skoler og lystfiskere deltager i Sønderjyllands Amts søovervågningspro-

gram. De frivillige hjælper her med at måle sigtddybde i 18 søer. Amtet stiller udstyr til rådighed og modtager til gengæld regelmæssigt information om søernes miljøtilstand (Sønderjyllands Amt 2006). Der er tale om en lavteknologisk indsats, som let kan læres af deltagerne. Amtets motivation er delvis at spare tid, men ikke mindst ses indsatsen som en måde til at bevidstgøre borgerne om miljøtilstanden. Amtet understreger, at programmet skal ses, som et supplement til dets egen professionelle miljøovervågning (Hansen 2006).

Partnerskaber

I de sidste årtier har idealet for, hvordan det offentlige skal styre, ændret sig fra hierarkisk styring til netværksstyring, hvor offentlige, frivillige og private arbejder sammen og udvikler politikker og strategier i partnerskaber. Offentlige-private partnerskaber (OPP), der er mere forpligtende samarbejder mellem private firmaer eller organisationer og den offentlige sektor, ses som et middel til at minimere den offentlige sektor og samtidig forbedre opgaveløsningen (Regeringen 2004).

Et partnerskab kan defineres som: "... et struktureret, forpligtende, gensidigt fordelagtigt og dialogbaseret frivilligt samarbejde mellem organisationer fra forskellige sektorer, der ved at kombinere deres ressourcer og kompetencer arbejder sammen for at udvikle nye ... aktiviteter" (Hjære 2003:3). Samarbejdsformen bygger således på gensidig tillid og respekt, og typisk arbejdes der med kontrakter med lang løbetid, ligelig fordeling af risiko og gevinst og løbende krav om, at ydelserne skal være innovative og udviklingsorienterede (Ising 2004).

Der er kun få eksempler på, at der er indgået formelle partnerskabsaftaler mellem det offentlige og frivillige organisationer på naturområdet¹⁹. Skov- og Naturstyrelsen har udarbejdet en handlingsplan for udvikling af partnerskaber der understøtter styrelsens naturpleje og indsats for friluftslivet gennem samarbejder om konkrete tiltag. Som et eksempel på et potentielt udviklingsforslag nævner handlingsplanen "udvikling af et koncept for frivillig arbejdsindsats i forbindelse med naturpleje" (Skov- og Naturstyrelsen 2006d:13).

På socialområdet foreligger der en række forskellige erfaringer med OPPs. Hjære (2005) har fulgt udviklingen i tre partnerskaber mellem offentlige og veletablerede frivillige sociale organisationer og konkluderer, at det er vanskeligt at generalisere om, hvad der er forudsætningen for et vellykket samarbejde. Overordnet set kan forudsætningerne dog opdeles i tre kategorier: Værdimæssige, organisatoriske og processuelle forudsætninger. De centrale temaer omfatter:

- Vilje til samarbejde og en kritisk refleksion over ens egen organisations formåen og omstillingsparathed
- Fastholdelse af identitet og autonomi

¹⁹ Et etableret eksempel er en samarbejdsaftale mellem Jægersborg Skovdistrikt og Danmarks Naturfredningsforenings lokalkomite i Lyngby-Tårnbæk om naturpleje i Ordrup Eng indgået i 2002 (Danmarks Naturfredningsforening 2006d). Et andet eksempel er en aftale mellem Kommunernes Landsforening, Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet og Miljøministeriet om lokale grønne partnerskaber. Aftalen træder i kraft 1. januar 2007 og løber frem til 2009. Partnerskabet har til formål at udbrede og understøtte mulighederne i frivillige lokalt forankrede friluftslivs- og naturprojekter med den hensigt at skabe lokalt engagement og ansvar for naturen. Miljøministeriet bidrager med en årlig finansiering på 10-15 mio. kr. For andre eksempler se bl.a. Skov- og Naturstyrelsen (2006d).

- Gensidig respekt og tillid
- Nødvendige ressourcer, stabilitet og faste strukturer
- Økonomisk råderum og uafhængighed
- Et godt aftalegrundlag
- Gode personlige relationer og netværk
- God kommunikation
- Nødvendig tid til rådighed

Hjære (2005) fremhæver, at partnerskabet adskiller sig fra andre samarbejdsformer ved at være baseret på principper om dialog, ligeværd og synergi. Etableringen af partnerskabet er tidskrævende og afhængig af personlige relationer. Gennem partnerskabet har man lejlighed til at udbygge sin viden og opnå indsigt i hinandens arbejdsområder og organisationer. Partnerskaberne bidrager også til at gøre de involverede organisationer mere synlige i offentligheden. Majgaard (2004) fremhæver, at styrken ved det netværksbaserede partnerskab er dets dynamik, mens risikoen er, at netværket er selektivt, ekskluderende og uigennemskueligt for udenforstående.

5.4.4 Organisationskultur

Med understregningen af den betydning, som kommunikation, konfliktløsning og ledelse spiller i samarbejdsformer som kommunal frivillighed og partnerskaber, er det tydeligt, at organisationskulturen hos den offentlige myndighed spiller en rolle for samarbejdets forløb. Kontaktudvalget for frivilligt socialt arbejde (2004) fremhæver, at mødet mellem kommunalt ansatte og de frivillige er et møde mellem to forskellige kulturer og kræver bevidst håndtering, for at der kan opnås synergieffekt. Etablering af et godt samarbejde mellem professionelle og frivillige afhænger af en klar forståelse af de gensidige roller. Hansen og Habermann (1996) har analyseret værdier og arbejdsmetoders betydning for samspillet mellem professionelle ansatte og frivillige i offentlige og frivillige organisationer. Forskellige organisationsformer og -kulturer spiller ind på opfattelser af målsætning, arbejdsmetoder, samarbejdsrelationer og gensidige forventninger, hvorfor det kan være vanskeligt at generalisere. Men megen modvilje bundet i uvidenhed om forskellige 'faglige' traditioner, manglende kendskab til hinandens styrker og fordomme om modparten (Hansen & Habermann 1996). Opgaverne skal være klart definerede på forhånd, og medarbejderne bør inddrages i planlægningen af samarbejdet med frivillige for at sikre opbakning omkring de frivilliges tilstedeværelse og indsats (Koch-Nielsen & Michaelsen 2003).

I situationer, hvor frivillige løser opgaver, som tidligere er blevet løst af ansatte, eller på områder præget af høj arbejdsløshed, kan de ansatte og deres faglige organisationer let opfatte de frivillige som en trussel imod deres arbejde. Frivilligt arbejde kan derfor ses som et forsøg på at sløre behovet for flere lønnede stillinger. Et andet aspekt kan være frygt for, at de frivillige hugger 'den sjove del af arbejdet'. Fra den frivilliges perspektiv kan der være frygt for at blive styret og tvunget ind i professionalismens arbejdsform. På plussiden kan den anderledes indsats, de frivillige leverer, være en inspirationskilde for de ansatte (Hansen & Habermann 1996).

Boks 14 viser et eksempel på at en offentlig organisationskultur præget af faglighed og professionalismisme udmærket kan spille sammen med en lang række andre

organisationer og individuelle frivillige om den relativt vanskelige opgave at udføre en videnskabelig valid miljømonitoring. Eksemplet viser US Environmental Protection Agency's vandkvalitetsmonitoreringsprogram, hvor myndighedens professionelle tilgang og dermed datakvalitet sikres gennem træning af de frivillige i dataindsamling, -analyse og -registrering. Her må de frivillige delvist indordne sig et eksisterende system, for at deres indsats skal være meningsfuld.

Boks 14: Frivilligt arbejde som supplement

Et felt, hvor frivillige spiller en stor rolle er monitorering. Hos US Environmental Protection Agency (USEPA) er frivilliges monitorering et vigtigt supplement til myndighedernes egne registreringer. Monitoreringen udgør en basis for den løbende screening af vandløb og søer for potentielle miljøproblemer, den bidrager til at monitorere områder, der ellers ikke ville blive monitoreret, og den bidrager til at evaluere effekten af udførte naturforvaltningstiltag. Fordelen ved de frivillige er, at de løbende kan gentage målinger på steder, hvor de bor eller i øvrigt færdes i naturen og hermed være med til at nedsætte myndighedernes reaktionstid. Hos ressourcetsvage myndigheder muliggør de frivilliges indsats samtidige målinger på flere forskellige lokaliteter. Af hensyn til sikring af kvaliteten af de indsamlede data baseres de frivilliges indsats på en Quality Assurance Project Plan. Denne plan redegør for den nødvendige træning af de frivillige, beskriver dataindsamlings- og analysemetoder, og definerer hvordan den indsamlede information skal struktureres og opbevares. Deltagelse i sådanne programmer kræver formel træning, og at man forpligtiger sig til et længerevarende engagement. Monitoreringen kan være organiseret gennem USEPA, gennem lokale myndigheder, af lokale skoler eller NGO'er. Finansieringen af disse projekter sker gennem offentlige fonde, partnerskaber med virksomheder, gaver fra private eller virksomheder og kontingenter.

Kilder: Engel & Voshell (2002) og USEPA (2004).

5.4.5 Frivilligledelse

Valg af ledelses- og organiseringsform er vigtige aspekter af kommunal frivillighed. En central problemstilling er, at det kommunale arbejde ofte på forhånd er klart defineret mht. kompetence og pligter, og hvorvidt dette udgangspunkt er foreneligt med det frivillige arbejdes særpræg (selvstændig organisering, autonomi og uformelle relationer kombineret med motivation gennem den frivilliges egen livssituation), eller om samarbejdet fører til, at det frivillige arbejde 'koloniseres' af det offentlige system (Koch-Nielsen & Michaelsen 2003). De frivilliges handlefrihed og mulighed for at tage initiativer er vigtige parametre i relation til organisering og ledelse. Muligheden for 'knopskydning', hvor aktiviteter defineres og iværksættes af de frivillige selv, fremhæves som centralt for det frivillige arbejde. En meget veldefineret opgaveløsning eller styrende ledelsesform kan derfor virke hæmmende for det frivillige engagement. Hierarki behøver dog ikke i sig selv være et problem. I visse former for opgaveløsning er et hierarkisk system nødvendigt, men klare kriterier og rammer for ledelse og beslutningstagning, samt god kommunikation herom, fremhæves som en nødvendig forudsætning for et godt samarbejde. Naturforvaltningsaktører som Skov- og Naturstyrelsen, regioner og kommuner er alle præget af traditionelle hierarkiske organisationer. Inddragelse af frivillige direkte i disse strukturer må derfor forventes at stille aktørerne over for de samme ledelses- og organisationsmæssige udfordringer, som man ser i socialektoren.

Inddragelse af frivillige kræver ressourcer – det er ikke bare gratis arbejdskraft. Koch-Nielsen og Michaelsen (2003) påpeger, at det er fejlagtigt at tro, at de frivillige kan afløse kommunalt personale eller fungere som en reserveressource. Overvejelser omkring arbejdsvilkår, kurser, efteruddannelse og praktisk or-

ganisering (f.eks. at lægge møder uden for arbejdstiden) er en vigtig forudsætning for en hensigtsmæssig organisering af det frivillige arbejde. Dermed er det problematisk, hvis den primære motivation for at inddrage frivillige er ressourcemangel eller et ønske om økonomisk besparelse.

Fra den enkelte frivilliges perspektiv kan kommunal frivillighed give større fleksibilitet og mulighed for at yde en indsats uden at skulle engagere sig i organisatorisk arbejde eller andre foreningsrelaterede aktiviteter. Fraværet af en organisation med et politisk eller religiøst grundlag vil desuden være positivt for nogle frivillige, som oplever deltagelse i kommunalt regi som mere neutralt.

5.4.6 Facilitering og erfaringsudveksling

De udenlandske eksempler fra naturforvaltning omfatter statslige organisationer, der tager initiativ til at organisere frivillige inden for deres eget virkefelt (se boks 1 side 27, boks 9 side 75 og boks 14 side 98) eller organisere og formidle frivillige på tværs af sektorer (se boks 15). Et eksempel er USA's naturforvaltning, hvor frivillig arbejdskraft yder et substantielt bidrag i den offentlige opgaveløsning. Dette hjælpes bl.a. på vej af, at det er let og overskueligt at finde arbejdsopgaver i ens eget lokalområde. De fleste føderale naturressourcemyndigheder har deres egne programmer for frivillige, og frivillighedsprogrammerne er en lovfæstet del af naturforvaltningspolitikken (se boks 1 side 27). Offentlige myndigheder kan også spille en rolle for erfaringsopsamling og -udveksling. For eksempel bidrager US Forest Service gennem myndighedssamarbejde med Federal Interagency Team on Volunteerism²⁰ (FITV) til erfaringsudveksling og træning af medarbejdere, der har med frivillige at gøre. Målet er at styrke den frivillige ressource og dens bidrag til de statslige naturressourceforvaltningers målsætninger.

Med en stigende interesse for at inddrage frivillige i velfærdsstatens opgaveløsning er der opstået et behov for en generel udvikling af sektoren. I Danmark er denne udvikling, som tidligere nævnt, mest synlig på socialområdet, hvor der gennem de sidste 20 år har været en målrettet politisk indsats for at styrke sektoren. Dette har ført til etablering af en række videns- og formidlingscentre for frivilligt arbejde. I dag findes der omkring 60 sådanne frivilligcentre, der støtter og rådgiver det praktiske frivillige arbejde og medvirker til udvikling af ny viden om sektoren og formidling heraf. Herudover blev Center for frivilligt socialt arbejde etableret i 1992 som en selvejende institution under Socialministeriet. Centret arbejder for at fremme og støtte frivilligt socialt arbejde i Danmark, blandt andet gennem information, rådgivning, kurser, konferencer og konsulentbistand²¹.

På udbudssiden er tilbud om frivilligt arbejde via jobportaler på Internettet gjort langt mere tilgængelige og overskuelige end tidligere (se boks 15). FriSe (Frivilligcentre og Selvhjælp i Danmark) har oprettet portalen FrivilligJob.dk, hvorigennem man kan finde frivilligt arbejde i sit lokalområde. FriSe er paraplyorganisation for landets frivilligcentre og for en række selvhjælpsprojekter. Her kan man søge på en række kategorier, hvor 'miljø og dyr' er det, der kommer naturforvaltning nærmest. Portalen giver mulighed for at lægge sit CV ind så eventuelle udbydere kan søge direkte efter og tage kontakt til relevante frivillige.

²⁰ FITV-samarbejdet omfatter 9 agencies (styrelser) inden for US Dept. of Agriculture, US Dept. of the Interior og US Dept. of Defence (FITV 2004).

²¹ Læs mere om Center for frivilligt socialt arbejde på www.frivillighed.dk.

Boks 15: Job-shopping for frivillige

Jobportaler (brokering sites) og frivilligcentre (volunteer centres) er en tilpasning til folks løserne tilknytning til organisationerne. Disse medier giver den enkelte mulighed for at shoppe og finde netop den aktivitet, som passer til de individuelle behov.

På det amerikanske website www.volunteer.gov/gov tilbyder otte statslige naturressourcemyndigheder således opgaver til frivillige inden for 23 arbejdskategorier. Kategorierne omfatter bl.a. arkæologi, biologi, konstruktion og vedligeholdelse, naturressourceplanlægning, brandforebyggelse, informationstjeneste, forskning og kontoropgaver. Man kan ved at indtaste sit postnummer få genereret en liste med de aktuelle tilbud, der findes i nærheden af, hvor man bor. Et klik længere fremme har man en udførlig beskrivelse af opgaven, en oversigt over hvilke emnekategorier den omfatter, navn og e-mail til den ansvarlige kontaktperson, tid og mødested samt et link til eventuelt ansøgningsskema. Ud over nationale udbudsdata-baser, som f.eks. www.volunteer.gov, tilbyder en lang række lokale statsskovdistrikter frivilligt arbejde på deres egen hjemmeside.

Kilde: Volunteer.gov (2006).

Staten kan også støtte den frivillige sektor indirekte, f.eks. gennem støtte til forskning i frivillighed, som tilfældet er med Center for frivilligt socialt arbejde. Med støtte fra socialministeriet arbejder centret for at fremme og støtte frivilligt socialt arbejde, blandt andet gennem information, rådgivning, kurser, konferencer og konsulentbistand. Frivilligledelse er endnu ikke et etableret kursusområde på de højere læreranstalter i Danmark, men f.eks. i USA er der et bredt udbud af generelle universitetskursus, herunder også certificerede uddannelsesprogrammer, inden for volunteer administration og volunteer management (se boks 16).

Boks 16: Efteruddannelse - certificering som frivilligleder

The Volunteer Management Certificate Program (VMCP) er et online efteruddannelsesprogram, der udbydes af Washington State University (WSU). Programmet består af fire grundlæggende kurser med følgende temaer:

- Rekruttering
- Træning
- Supervision
- Evaluering og anerkendelse

Uddannelsen sigter mod at sætte de studerende i stand til at udvikle en effektiv strategi for frivilligt arbejde, at støtte deres karriere og give dem mulighed for at skabe netværk inden for frivilligsektoren.

Efter at have gennemført VMCP kan den studerende fortsætte på Volunteer Management Certificate Program – Advanced Programme. Her udbygges uddannelsen med følgende fire kurser:

- Organisering og ledelse af episodiske frivillige
- Risikoleidelse
- Resultatorienterede frivillighedsprogrammer
- Frivillige som mellemledere

Kurset gennemføres med undervisning af ledere, der selv arbejder i frivilligsektoren. Kurset er integreret i WSUs fjernundervisningsprogram, så det kan indgå i en længerevarende uddannelse ved universitetet.

Kilde: Washington State University (2007).

5.5 Den private lodsejer

Samarbejder mellem private lodsejere og frivillige omkring naturpleje er ikke et særlig udbredt fænomen, og derudover er det dårligt dokumenteret i litteraturen. Som det fremgår af det følgende, er det til gengæld en form for naturpleje som indeholder et stort potentiale for begge parter.

Hovedbudskaber – den private lodsejer

- Samarbejder mellem private lodsejere og frivillige er ikke et særlig veludviklet område.
  - Lodsejeren kan have mange fordele af et sådan samarbejde med frivillige om naturpleje, f.eks. få hjælp til at udføre opgaver som ellers ikke ville blive udført, forøge ejendommens herlighedsværdi, forbedre sit image i lokalsamfundet og få mulighed for at trække på særlig ekspertise.
  - Udenlandske erfaringer tyder på et stort potentiale i at landmænd, frivillige og myndigheder samarbejder omkring en fælles indsats for miljøet.
  - Lodsejeren har behov for en stabil og troværdig samarbejdspartner, der kan sikre en langsigtet løsning og respekt for ejendomsretten.
  - På ejendomme, hvor ejeren har modvilje mod det offentliges indblanding, kan de frivilliges goodwill bidrage til at muliggøre naturpleje.
-

Et særligt vilkår for frivilligt arbejde i naturforvaltningen er, at det udfolder sig på et areal, som ejes af en lodsejer. Det kan være en privat landmand, staten, eller en kommune, men det kan også være en juridisk person f.eks. en fond eller en forening. I de tilfælde, hvor der er sammenfald mellem en organisator af naturforvaltning og lodsejeren, på hvis jord det foregår, som f.eks. i tilfældet med arbejdsgrupper på Fugleværnsfondens arealer ved Holeby, skaber ejerskabet som sådan ikke grund til særlige overvejelser. Anderledes forholder det sig i tilfælde, hvor aktiviteter foregår på privatejet jord, men er initieret udefra eller involverer udefrakommende frivillige. Her ser vi nærmere på følgende dimensioner af lodsejeraspektet i relation til frivilligt arbejde i naturforvaltning på privatejede arealer:

- Lodsejernes motivation og interesse
- Ejendomsret og sikkerhed
- Samarbejdsform og spilleregler
- Relationer

5.5.1 Lodsejers motivation og interesse

Naturpleje på private arealer kan begrundes ud fra forskellige økologiske, økonomiske og sociale overvejelser, og involvering af frivillig arbejdskraft er en potentiel mulighed. Ligesom det gælder for den frivillige, kan lodsejeren også have såvel normativ, instrumentelle som strukturelle motiver til at gennemføre naturpleje på sine arealer og til at involvere frivillige i disse aktiviteter.

I det australske Community Landcare-program samarbejder landmænd, myndigheder og lokale borgere i partnerskaber omkring at udvikle kendskabet og anvende mere bæredygtige driftsmetoder i landbruget (se boks 17). I Landcare-programmet udarbejdes aktivitetsplaner på ejendomsniveau- og inden for hele afvandingsområder. Landmandens motivation for at deltage er bl.a. muligheden for at trække på offentlige og lokale ressourcer mhp. at forbedre produktionsgrundlaget og dermed forbedre økonomien og øge ejendommens værdi (Curtis & Nouhuys 1999).

Boks 17: Landcare – community-engagement i Australien

Australien står over for voldsomme og langsigtede natur- og miljøproblemer – herunder øget jorderosion, øget saltkoncentration i jorden samt ukontrolleret opformering af udsatte dyrearter (f.eks. kaniner). Landcare-grupperne er opstået som en reaktion på disse problemer. De første grupper opstod i midten af 1980'erne, men ideen har nu bredt sig til hele landet. Udgangspunktet var jordejere, der gik sammen for at løse presserende problemer og blev bakket op af de offentlige myndigheder. Nogle af disse grupper har siden udvidet kredsen af deltagere til at dække såvel jordejere som frivillige fra lokalområdet. I dag støttes og promoveres landcare-grupper af såvel jordejernes organisationer og grønne organisationer som offentlige myndigheder, og private virksomheder stiller sponsorpenge til rådighed. I 1999 var der over 4.000 landcare-grupper med over 120.000 frivillige deltagere.

I nogle grupper har aktiviteterne gradvist udviklet sig fra enkeltsager til mere opfattende aktiviteter, der gennemføres ud fra sammenhængende planer for hele lokalområdet. Et eksempel er 'Woody Yaloak Catchment Group', der begyndte i 1980'erne som flere grupper af lodsejere, der bekæmpede kaniner og tilplantede arealer. I begyndelsen af 1990'erne blev sammenslutningen Woody Yaloak Catchment Group etableret. Sammenslutningen dækker mange grupper og et stort areal på 115.000 ha, hvoraf 80 % er privat ejet. Der arbejdes nu ud fra planer, der rækker 5-10 år frem i tiden. Samtidig er rækken af aktiviteter udvidet, og andre aktører – som lokale skoler og landsbygrupper - er blevet involveret og deltager som frivillige. Ud over at løse konkrete natur- og miljøproblemer fungerer landcare-grupperne således også som et samlingspunkt for lokalområdet.

Kilder: Curtis & Van Nouhuys (1999) og Landcare (2006).

Her er de frivilliges engagement i naturen kombineret med en direkte egen nytte hos (den frivillige) landmand. I de hollandske miljøkooperativer (se boks 18) samarbejder lodsejerne ligeledes med frivillige af flere grunde. Dels ønsker lodsejerne at forbedre forholdene for flora og fauna på deres ejendomme, og dels er det vigtigt for lodsejerne at forbedre landbrugets image i et land, hvor landbrugssektoren har været og stadig er meget udskældt. Noget tilsvarende kunne tænkes i Danmark, hvor landbruget også er presset, og der de seneste år desuden er kommet mere fokus på private ejendommers herlighedsværdier – ikke mindst naturværdierne. Involvering af frivillige i forvaltningen på private arealer er en måde, hvorpå den enkelte lodsejer kan trække på særlig ekspertise eller arbejdskraft gennem samarbejder med interessebaserede foreninger eller enkeltpersoner. I en række tilfælde er et sådant samarbejde etableret f.eks. omkring monitorering af sjældne arter og reetablering af truede biotoper – aktiviteter som måske ellers ikke ville være blevet gennemført. Herigennem har interesseorganisationerne opnået, at lodsejerne får kendskab til naturindholdet på deres ejendomme, hvilket medvirker til, at de tager de relevante hensyn i driften. Øget hensyntagen til naturen kan desuden føre til positiv driftsøkonomiske gevinster (Abildtrup et al. 2005).

Et eksempel på et normativt motiveret engagement finder vi i Sindal-casen, hvor landmanden føler et ansvar for at dele naturoplevelsen på sin ejendom med sine medmennesker. Videbæk-casen giver et fint eksempel på de instrumentelle muligheder, der ligger i, at lodsejerne samarbejder med de frivillige. Her opnår landmanden større naturværdier på sin ejendom gennem lystfiskernes restaurering af hans vandløb. På større landbrugsejendomme, hvor jagten udlejes, er der ofte mulighed for, at en jagtlejer frivilligt yder en arbejdsindsats for at forbedre vildtets vilkår på sit jagtområde. Her er der tale om en indsats, hvor deltageren har en klar egennyttig interesse i form af forbedrede jagtmulig-

heder, men samtidig er med til at forbedre det generelle naturindhold i landskabet.

Boks 18: Praktisk handling og dialog – miljøkooperativer i Holland

Gennem 1980'erne var der store spændinger mellem jordbrugsorganisationer, grønne organisationer og de offentlige myndigheder i Holland. De negative konsekvenser af landbrugsdrift – herunder påvirkninger af natur og landskab - blev sat på dagsordenen. I forhold til naturforvaltning, gik staten i offensiven med planer om opkøb af landbrugsarealer til oprettelse af naturområder. Landmændene følte sig klemte og opponerede stærkt mod opkøbene. Dette var en vigtig baggrund for, at der i begyndelsen af 1990'erne opstod de første såkaldte 'miljøkooperativer' eller 'naturplejeforeninger'. I dag er der mere end 100 af slagsen spredt rundt over hele Holland. Deres fremmeste formål er at skabe konstruktiv dialog og samarbejde mellem lodsejere, offentlige myndigheder og grønne organisationer og samtidig (gen-)skabe jordbrugernes rolle som aktive og ansvarlige forvaltere af natur, landskab og miljø. Medlemmerne er fortrinsvis lodsejere, og en del aktiviteter gennemføres af lodsejere på egne arealer, men aktiviteterne går også uden for kredsen af lodsejere. Et eksempel er naturforeningen 'Waterland' i det vestlige Holland, hvor der er etableret et samarbejde mellem lodsejere og naturinteresserede frivillige, som slår græsset langs grøfter og monitorer den særegne flora eller foretager fugletællinger og opstiller bure omkring fuglereder på græsarealer, så kvæget ikke tramper rederne ned. Lodsejerne får på denne vis gratis hjælp til at forbedre forholdene for flora og fauna på ejendommen, og de frivillige får mulighed for at gøre en forskel og få adgang til arealer, som ellers ville være lukkede for offentligheden.

Kilde: Busck et al. (2003).

Samarbejde mellem en virksomhed og frivillige er et relativt nyt fænomen i Danmark, men der findes en række eksempler inden for social- og fritidssektor (Frederiksen 2004). For virksomheden kan samarbejde med frivillige være med til at forbedre dens image eller reklamere for dens produkter eller services. Dette perspektiv kan anlægges både af lodsejer eller af tredjepart, f.eks. en pro-

Lodsejeren kan få hjælp til at udvikle naturværdierne på sin ejendom. Samtidig får de frivillige adgang til naturarealer, der ellers er lukkede for offentligheden.

duktions- eller servicevirksomhed, som indgår i partnerskab med lodsejeren og de frivillige. Kontakten med de frivillige kan spille en væsentlig rolle for lodsejerens kommunikation med sine omgivelser eller medvirke til at skabe goodwill hos en virksomheds kundegruppe. Et eksempel på en sådan kampagne er Shells Better Britain Campaign, som siden 1970'erne har uddelt midler til lokale miljøinitiativer i Storbritannien (Evens 1992). Samarbejde med frivillige kan således ses som et middel i en virksomheds PR-strategi. Samarbejdet mellem Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK) og Body Shop er et eksempel på et samarbejde mellem en virksomhed og frivillige. Gennem dette samarbejde har Body Shop været med til at sætte fokus på vold i hjemmet og bidraget til at indsamle midler til støtte for kriseramte kvinder (Frederiksen 2004). Body Shop fik til gengæld lejlighed til at styrke sine medarbejders viden om og tro på virksomhedens filosofi samt positiv PR og goodwill blandt kunder og øvrige netværk. Erfaringerne med denne type samarbejder inden for praktisk naturforvaltning er meget sparsomme.

5.5.2 Ejendomsret og sikkerhed

Det er ikke nødvendigvis problemfrit at involvere frivillige i en ejendoms driftsforhold. Respekten for den private ejendomsret er central for de fleste lodsejere, herunder retten til at begrænse publikums adgang til ens ejendom. Men et engagement med frivillig arbejdskraft kan opfattes som en udvidelse af den almindelige adgang, og en lodsejer kan frygte, at frivillige, der har været med til at gennemføre et projekt, udvikler en form for ejerskabsfølelse over for arealet. En sådan ejerskabsfølelse kan gøre det vanskeligt at begrænse et tidligere opnået privilegium, hvis dette senere findes ønskværdigt, f.eks. ved ejerskifte.

Eksemplet fra Christiansfeld med anlæggelse af en natursti viser, at naturforvaltningstiltag kan involvere en langvarig forpligtelse for de involverede parter, f.eks. i form af afgivelse af ejendomsret og en modsvarende indfrielse af modydelser eller forpligtelser. Denne form for partnerskaber vil ofte kræve en entydig anerkendelse af ansvar, pligter og accept af projektets konsekvenser. Når lodsejeren indvilliger i at lade 'fremmede' få adgang til sin jord og måske indgår i en længerevarende forpligtelse, er det derfor afgørende at have en troværdig langsigtet samarbejdspartner. Her kan de frivilliges organisationer eller kommunale myndigheder spille en rolle som garant for en stabil indsats over længere tid. Uden denne sikkerhed omkring de mulige konsekvenser af projektet, er det vanskeligt at opnå lodsejerens deltagelse.

5.5.3 Samarbejdsform og spilleregler

Lodsejeren kan selv stå for naturgenopretningsaktiviteterne, eller der kan indgås partnerskab med myndigheder og interesseorganisationer. Samarbejdet kan antage mange former, f.eks. kan det offentlige finansiere gennem tilskud eller praktisk støtte, som det sker i forhold til naturplaner, eller en interessebaseret forening kan levere de frivillige og lodsejeren udbyde opgaven. De tidligere nævnte overvejelser omkring foreningers og myndigheders organisering gælder i vid udstrækning også for den private lodsejer, der selv ønsker at organisere og lede det frivillige arbejde.

Som lodsejer kan det også opfattes som både en mulighed og et problem, at de frivillige har ideer til, hvordan projekter skal udføres, eksempelvis hvordan et reetableret vandhul skal udformes og beplantes. Parallelt med situationen

inden for kommunal frivillighed er der behov for, at lodsejer og frivillige aftaler 'spillereglerne', inden man starter et projekt, så man undgår efterfølgende uenighed om kompetencer og graden af medbestemmelse.

Naturtypen som er genstand for et projektet, kan også spille en rolle for ejerens holdning til brugen af frivillige, eller måske snarere til, hvilke frivillige det vil være en godt at involvere. I nogle tilfælde kan der være en interesse i at begrænse offentlighedens kendskab til meget sårbare eller unikke biotoper. I tilfælde, hvor en popularisering af en lokalitet kan være en trussel, kan inddragelsen af de frivillige derfor ønskes begrænset til en mindre gruppe interesserede, der har forudsætninger for at udnytte den opnåede indsigt konstruktivt, f.eks. i forsknings- eller registreringsøjemed.

Et godt og veltilrettelagt samspil mellem en lodsejer og de frivillige kræver altså en række overvejelser i stil med dem, myndigheder og organisationer gør sig i forbindelse med udarbejdelsen af en frivillighedspolitik. For lodsejeren kan det på tilsvarende måde være hensigtsmæssigt at formulere et sæt 'spilleregler' for samspillet med de frivillige. Lodsejeren kan derved foregribe usikkerhed og tvivl omkring præmisserne for de frivilliges deltagelse, og inddrages de frivillige i processen, kan den desuden bruges til at afstemme de gensidige forventninger.

5.5.4 Relationer

Den historiske relation mellem de involverede parter kan have stor betydning for mulighederne for at etablere et samarbejde. Den tiltagende offentlige regulering af naturgrundlaget på privatejede arealer har medført, at mange lodsejere har et anstrengt forhold til offentlige myndigheders naturforvaltningsinitiativer. Den manglende tillid til offentlige myndigheder kan virke som bremseklo for det offentliges mulighed for at igangsætte naturforvaltningsinitiativer, der involverer lodsejernes accept. Lokal forankring gennem samarbejde med frivillige fra lokalsamfundet har i flere tilfælde vist sig at kunne skabe adgang, hvor amt og kommune er gået forgæves. Myndighederne kan således nyde godt af den goodwill, der er forbundet med de frivilliges arbejde.

Et andet relationsaspekt, som kan have indflydelse på forholdet mellem de frivillige og den lokale lodsejer, er de nationale organisationers behov for at profilere sig i samfundsdebatten – en absolut nødvendighed i forhold til medlemshvervning. Eksempelvis har Danmarks Naturfredningsforenings til tider markante profilering på det nationale niveau givet sig udslag i manglende vilighed hos lodsejere til at indgå i samarbejde med lokalkomiteer. Således kan en afvisning på det lokale plan være funderet i en principiel modstand mod en national moderorganisations overordnede politik.

6. Analyseramme for frivilligt arbejde i naturforvaltning

I dette kapitel har vi sammendraget hovedelementerne i den tematiske gennemgang i kapitel 5. Formålet er at opstille en overskuelig analyseramme for frivilligt arbejde i naturforvaltning.

Hovedbudskaber – analyseramme

- Frivilligt arbejde i naturforvaltning er et komplekst fænomen, og en analyse skal tage udgangspunkt i denne kompleksitet.
- Analysen kan struktureres i tre interagerende niveauer:
  - Konteksten (eksterne interessenter og det eksterne miljø)
  - Aktørsystemet (opgaven, aktørerne, deres roller og indbyrdes relationer)
  - Aktørerne (formål, motivation, intern organisation og ekstern interaktion)
- Analysen af konteksten afdækker hvem der kan påvirke eller påvirkes positivt eller negativt af forandringerne, men ikke selv har direkte indflydelse på disse (eksterne interessenter). Derudover afdækkes de overordnede samfundsmæssige rammebetingelser for aktiviteterne.
- Analysen af aktørsystemet identificerer den konkrete opgave, de enkelte aktørtyper der er involveret, deres indbyrdes rollefordeling samt karakteren af deres gensidige relationer.
- Analysen af den enkelte aktør afdækker dennes formål, motiver, interesser og forventninger samt elementer af den interne organisering og ekstern interaktion, der kan henføres til den enkelte aktør.

I det følgende opstilles en analyseramme til inspiration for konkrete analyser af frivilligt arbejde i naturforvaltning. Fænomenet er komplekst, og vi vil understrege, at den konkrete analyse ikke kan gennemføres som en lineær proces. De enkelte temaer skal ikke ses som isolerede fænomener, men skal analyseres i det konkrete samspil med andre elementer i analyserammen. Det vil typisk være nyttigt at tage udgangspunkt i aktørsystemet og efterfølgende brede analysen ud til konteksten og de enkelte aktører.

6.1 Konteksten

Eksterne interessenter

Eksterne interessenter defineres her som personer, grupper, organisationer el.lign., der påvirkes af eller kan påvirke en aktivitet, men ikke selv har indflydelse på eller tager direkte del i beslutningsprocessen omkring aktiviteten. Følgende spørgsmål kan f.eks. være relevante:

- Hvilke interessenter eller aktører berøres positivt eller negativt af forventede forandringer?
- Hvilken påvirkning er der tale om, og hvordan opleves den af de involverede?
- Hvilke interessenter kan påvirke en aktivitet?
- Hvilke potentielle interessekonflikter kan tænkes at opstå?

Det eksterne miljø

Denne del af analysen afdækker de udefrakommende påvirkninger og rammebetingelser, det ikke er muligt for aktørsystemet selv at påvirke. Afhængigt af den konkrete situation kan det f.eks. handle om:

- De offentlige myndigheders generelle syn på og holdning til den frivillige sektor
- De virkemidler, myndighederne anvender til at fremme eller begrænse inddragelsen af frivillige i velfærdsproduktionen
- Det almene niveau af social legitimitet forbundet med at udføre en given type frivilligt arbejde
- På sektorniveau kan der desuden være specifikke traditioner eller historiske relationer der spiller ind, f.eks. kan tidligere debatter omkring private lodsejeres naturforvaltning have en betydning for deres syn på interesseorganisationerne
- Generelle sociologiske og demografiske karakteristika hos befolkningen

6.2 Aktørsystemet

I forbindelse med en analyse af et konkret frivilligt arbejde, er det indledningsvis nyttigt at danne sig et overblik over:

- Selve opgaven (naturforvaltningen)
- De involverede aktører
- Rollefordelingen mellem aktørerne
- De indbyrdes relationer mellem aktørerne

Opgaven

Opgaverne i praktisk naturforvaltning kan inddeles i følgende kategorier:

- Etablering, restaurering, pleje og beskyttelse
- Monitering
- Formidling

Analysen kan tage udgangspunkt i en beskrivelse af, hvad der er det konkrete indhold af naturforvaltningsopgaven, og hvordan dette fortolkes af de involverede aktører:

- Hvad er formål for opgaven?
- Hvem har defineret opgaven og hvorfor?
- Hvilke metoder anvendes for at nå målet?
- Hvad er det faglige og/eller ideologiske grundlag for valg af mål og midler?
- Er der generelt enighed om det faglige indhold i opgaven eller kan potentielle faglige/ideologiske konflikter identificeres?

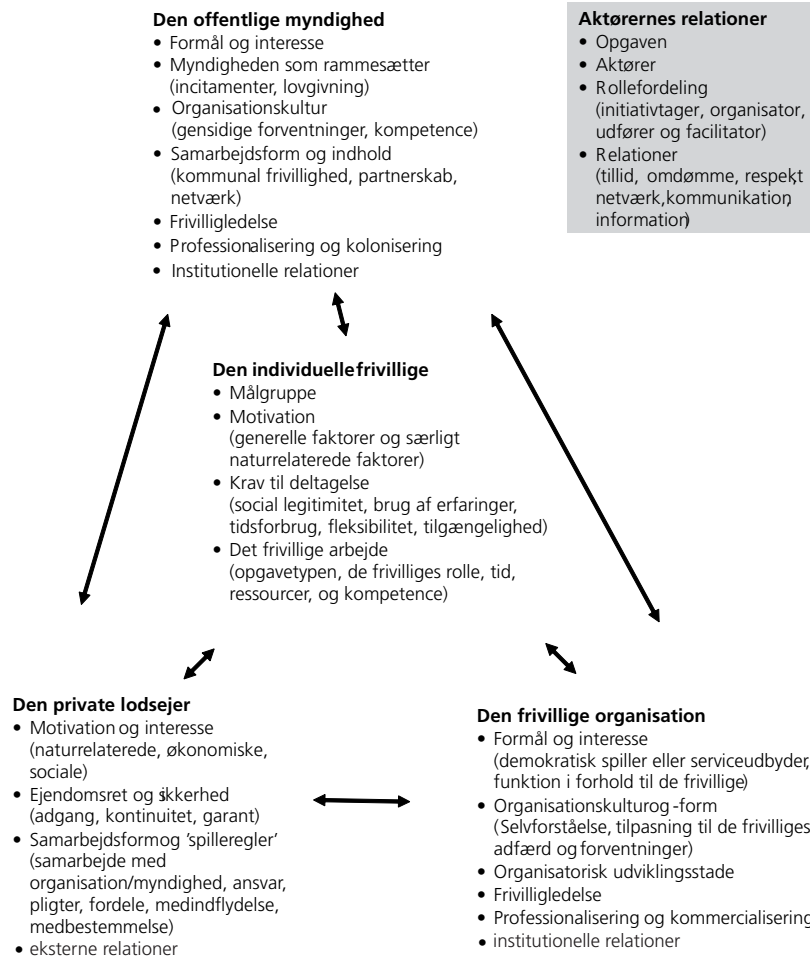
Aktører

Aktørerne er de individer eller organisationer der deltager aktivt i selve opgavens formulering, organisering, udførelse og evaluering. Der er typisk tale om et samarbejde mellem en kombination af følgende aktørtyper: De individuelle frivillige, den frivillige organisation, den offentlige myndighed og den private lodsejer.

Konteksten

- Eksterne interessenter
  - Samfundsmæssig kontekst (lovgivning, omdømme, social legitimitet)
-

Figur 4. Centrale variable i analyserammen for frivilligt arbejde i naturforvaltning.

Rollefordeling

Afhængigt af den konkrete kontekst vil aktørerne i varierende grad være engageret i rollerne som hhv. initiativtager, opgaveorganisator, udfører eller procesfacilitator.

Relationer

I den konkrete situation vil udførelsen af det frivillige arbejde være præget af de sociale relationer mellem de involverede aktører. Det handler bl.a. om:

- Niveaue af gensidig tillid
- Kvaliteten og karakteren af den indbyrdes kommunikation
- Det frivillige arbejdes omdømme og den respekt de forskellige aktører har for hinandens indsats
- Om der er enighed om formål og rammer for den frivillige deltagelse
- Hvilke netværk de frivillige indgår i, og disse netværks indflydelse på organiseringen af det frivillige arbejde

Et centralt relationsaspekt er information og erfaringsudveksling. Er systemet i stand til at udveksle relevant og målrettet information om udbud og efterspørgsel mellem de frivillige initiativtagere og opgaveorganisatorer? Er de frivillige og deres organisationer opmærksomme på muligheder for støtte og facilitering af deres initiativer? En analyse af den konkrete informationsstrøm kan have til formål at afdække, om aktørerne f.eks. anvender jobbørser og frivillighedscentre til markedsføring af opgaver, udveksling af erfaringer og udvikling af samarbejder.

6.3 Den individuelle frivillige

I relation til en analyse af de frivillige er følgende temaer centrale:

- Målgruppe
- Motivation
- Krav til deltagelse
- Det frivillige arbejde

Målgruppe

Indledningsvis afdækkes hvem der er målgruppen for det frivillige arbejde, hvordan kan man kommunikere med dem, og hvilke forventninger de har til deres deltagelse. Er deltagelsen foranlediget af et foreningstilhørsforhold og sker den inden for rammerne af et traditionelt foreningsliv? Eller er der tale om engangsdeltagelse med mere løs tilknytning?

Et grundigt kendskab til målgruppen er en forudsætning for at kunne hverve og fastholde frivillige, såvel som for at kunne tilrettelægge træning og opgaveløsning effektivt. Alder, køn, bopæl og den øvrige livssituation har indflydelse på deltagelsen, og det er vigtigt at være bevidst om målgruppens reelle muligheder og typiske begrænsninger, f.eks. i form af mobilitet og tid.

Motivation

For dem, der planlægger frivilligt arbejde, er det centralt at vide, hvilke motiver til deltagelse, der optræder i målgruppen. På det psykologiske plan fremhæves følgende seks motivationsfaktorer: værdier, læring og indsigt, personlig udvikling, karriere, kammeratskab og venskaber og beskyttelse. En række motiver knytter sig specifikt til frivilligt arbejde i naturen:

- Interaktion med naturen
- Adgang til unikke landskaber og særlige naturtyper
- Bidrage til at bevare naturen
- Adgang til nye biotoper
- Tilknytning/loyalitet til et bestemt sted

Ofte er der tale om et motivmix, hvor forskellige motiver optræder samtidigt, og deltagelse i den samme aktivitet, kan skyldes flere forskellige motiver. For den, der organiserer frivilligt arbejde, er det centralt at sikre, at opgaven indeholder de forventede incitamenter, og at der gennem opgavedesignet skabes overensstemmelse mellem målgruppens erklærede behov og tilbudet.

Krav til deltagelse

Deltagerne kan have en række krav og forventninger til organiseringen af det frivillige arbejde. Der kan f.eks. være tale om at man ønsker:

- At kunne bruge sine erfaringer
- At kunne påvirke måden hvorpå opgaven løses
- At tilbuddet er let tilgængeligt, fleksibelt og tidsmæssigt overkommeligt
- At der er indbygget konkrete incitamenter i opgaven
- At opgaverne varierer i form og indhold
- At deltagelsen giver mulighed for socialt samvær, og at man har det sjovt

Det er også vigtigt, at arbejdet har en karakter, der gør det alment socialt acceptabelt at deltage. Disse aspekter kan belyses fra de konkrete deltagernes perspektiv, såvel som fra initiativtager og opgaveorganisations planlægningsperspektiv. Spørgsmålet er, om opgaven er planlagt således, at man tilfredsstiller målgruppens krav, og/eller om opgaven i det hele taget giver mulighed for at opfylde disse krav.

Det frivillige arbejde

Denne del af analysen afdækker de frivilliges relation til den konkrete opgave. Følgende spørgsmål kan f.eks. være relevante:

- Hvad er de frivilliges rolle?
- Har de frivillige de nødvendige kompetencer?
- Hvilke ressourcer har de til rådighed?

6.4 Den frivillige organisation

I relation til den frivillige organisation er følgende temaer identificeret som centrale:

- Formål og interesse
- Organisationskultur og -form
- Organisationens udviklingsstade
- Frivilligledelse
- Professionalisering
- Institutionelle relationer

Organisationens formål og interesse

Foreningens målsætning, såvel som andre aktørers opfattelse af dens formål, betydning og funktion, er en vigtig faktor for at forstå dens relation til frivilligt arbejde. Er der overensstemmelse mellem den formelle målsætning og andre interesser i organisationen? Er foreningen værdibaseret eller interessebaseret? Roller, som foreningen kan påtage sig, omfatter bl.a. 'pådriver', 'vagthund', serviceudbyder eller eksperimentelt rum.

I relation til de frivillige kan foreningens målsætning og interesser bl.a. påvirke, hvordan foreningen, især folkevalgte ledere og professionelle ansatte, agerer i rollerne som initiativtager, opgaveorganisations og facilitator.

Organisationskultur og -form

På det organisatoriske plan har foreningens historiske udvikling formet dens organisationskultur og -form. I relation til naturforvaltning, hvor geografisk forankring en væsentlig faktor, kan organisationstypen, f.eks. om der er tale om en medlemsorganisation, en ikke-medlemsorganisation, en nationalt eller en lokalt styret forening (og hermed balancen mellem national og lokal magt), have en væsentlig indflydelse på karakteren af det frivillige arbejde.

Et andet organisationskulturelt tema er, hvorvidt foreningen evner at tilpasse sig de forandringsprocesser, f.eks. i form af øget individualisering, mobilitet og krav om medindflydelse og konkret udbytte, der kendetegner den moderne frivillige. Manglende kapacitet til organisatorisk læring kan føre til manglende tilpasning og heraf opstående problemer. Forskellige kulturer inden for samme organisation kan gøre, at foreningen må rumme parallelle identiteter med heraf følgende potentielle magtkampe.

Organisatorisk udviklingsstade

Organisationens udviklingsmæssige stade spiller også en rolle for implementering af aktiviteter baseret på frivilligt arbejde. Samspillet mellem ledelse, ansatte og de frivillige byder på forskellige udfordringer, afhængigt af om organisationen befinder sig i formaliseringsfasen, autonomikampfasesen eller professionaliseringsfasen.

Frivilligledelse

En analyse af frivilligledelse kan være rettet mod, hvordan foreningen forvalter:

- Organisationens bærende idé
- De menneskelige ressourcer
- De økonomiske og materielle værdier

Har foreningen en klar og veldefineret frivillighedspolitik, som kan være med til at sikre overensstemmelse mellem organisationens og de frivilliges gensidige forventninger?

Professionalisering og kommerialisering

En analyse af professionaliseringsaspektet kan bl.a. omfatte følgende temaer:

- Brugen af lokale frivilligcentre og jobportaler på Internettet
- Udefrakommende krav om særlige standarder og effektivitetsnormer
- Professionalisering af de frivillige foreningers medarbejderstab og ledelse
- Effekten af træning og certificering af de frivillige
- Professionalisering som en trussel mod det idebaserede og folkelige islæt
- Professionalisering som et forsøg på at sikre effektive organisationer til fordel for medlemmerne

Et andet tema er kommerialisering af det frivillige arbejde. Et øget krav om at fungere på markedsvilkår kan være med til at udhule det demokratiske og integrerende potentiale i de frivillige organisationer og dermed mindske deres samfundsmæssige legitimitet.

Institutionelle relationer

Analysen sigter mod at skabe et overblik over foreningens institutionelle relationer, formelle såvel som uformelle, f.eks. i form af deltagelse i netværk og andre samarbejdsrelationer. En sådan analyse kan bl.a. identificere karakteren af organisationens relationer til andre aktører og eksterne interessenter, f.eks. om de bygger på tillid, respekt, kontrol, magt eller konkurrence.

6.5 Den offentlige myndighed

I relation til den offentlige sektor kan følgende analysekategorier indgå i en analyse:

- Myndighedens formål med og interesse i det frivillige arbejde
- Myndigheden som rammesætter
- Organisationskultur
- Samarbejdsform
- Frivilligledelse
- Professionalisering og kolonisering
- Institutionelle relationer

Formål og interesse

Når offentlige myndigheder fremmer eller selv organiserer frivilligt arbejde, kan det f.eks. skyldes, at man ønsker at:

- Bruge de frivillige i politikimplementeringen
- Udnytte det eksperimentelle ”rum” de frivillige kan bidrage med
- Bruge de frivillige som serviceorgan for det offentlige
- Bruge de frivillige som kritisk medspiller i fælles opgaveløsning
- Reducere de offentlige omkostninger gennem brug af frivilligt arbejde
- Få løst opgaver som ellers ikke ville blive løst
- Styrke den demokratiske kultur og sikre lokal forankring af beslutninger

Der kan være tale om såvel idealistiske som økonomisk rationelle bevæggrunde eller, mere sandsynligt, et motivmix. Myndighederne kan naturligvis også være uinteresserede i initiativer, der omfatter frivilligt arbejde, da disse kan være forbundet med en ekstra arbejdsbyrde, som ikke nødvendigvis retter sig mod myndighedens ’skal’-opgaver.

Myndigheden som rammesætter

Afhængigt af den konkrete rolle, myndigheden indtager, kan denne del af analysen være placeret i kontekst- eller aktørsystemanalysen. I den danske samskudsmodel spiller myndighederne en afgørende rolle som rammesættende aktør i forhold til det frivillige arbejde. Analysen identificerer politikker, støtteordninger, skatteregler og arbejdsmarkedsregulering, der har indflydelse på borgernes muligheder for at deltage i frivilligt arbejde.

Organisationskultur

Analysen af den kommunale organisationskultur kan bl.a. omfatte:

- Hvorledes synet på frivillige og forventningerne til deres rolle i det kommu-

nale system præger samarbejdet

- Holdninger til hvilken grad af indflydelse på opgaveløsningen, de frivillige tildeles
- Hvordan kompetencer og pligter er definerede i det offentlige system
- Om der er konflikter i forhold til det frivillige arbejdes autonome og uformelle karakter

Forholdet mellem kommunalt ansatte og de frivillige kan være præget af større eller mindre grad af gensidig tillid og respekt. Karakteren af det gensidige forhold vil være afgørende for, om den potentielle synergieffekt opnås i samarbejdet. Potentielle problemer bunder bl.a. i:

- Frygt for at de frivillige overtager de ansattes arbejdsopgaver
- Manglende tiltro til de frivilliges professionalisme i opgaveløsningen
- Manglende kendskab til hinandens styrker og faglige traditioner
- Fordomme om modparten

Det frivillige arbejdes omdømme spiller ligeledes en rolle for den interne accept hos den kommunale samarbejdspartner, såvel som for borgernes accept af frivilliges deltagelse i den offentlige opgaveløsning.

Samarbejdsform og indhold

I en konkret samarbejdssituation kan en analyse tage udgangspunkt i, hvorvidt samarbejdsformen kan kategoriseres som hierarkisk, markeds- eller netværksbaseret. I den hierarkiske organisering underordnes de frivillige de eksisterende kommunale/statslige systemer²². De markedsbaserede samarbejdsformer omfatter bl.a. klassisk udbud og partnerskabsbaserede udbudsformer, hvor myndighederne samarbejder med frivillige organisationer. Netværksbaserede samarbejdsformer bygger typisk på mere uformelle, autonome og tillidsprægede relationer. Med valget af samarbejdsform følger en række gensidige forventninger aktørerne imellem. Når frivillige indgår i den offentlige opgaveløsning, vil forventningerne fra det øvrige samfund også være anderledes, end når de repræsenterer private foreninger.

Inden for den offentlige sektor vil visse opgaver egne sig mere til frivillig deltagelse end andre. Det frivillige arbejdes indbyggede ustabilitet bør føre til overvejelser omkring, hvilke opgaver de frivillige inddrages i. Opgaver med krav om ensartet og kontinuerlig løsning, kan føre til forventninger, som de frivillige ikke kan indfri. Ligeledes vil visse opgaver kræve en faglig viden og teknisk kunnen, som gør dem uegnede til frivilligt arbejde, eller som vil kræve forudgående træning. Analysen bør vurdere, om man har afstemt myndighedens forventninger med de frivilliges muligheder og kompetencer.

Frivilligledelse

Analysen af den offentlige myndigheds frivilligledelse kan omfatte:

- I hvilken grad den kommunale medarbejderstab inddrages i planlægning af de frivilliges arbejde, og hvilken indflydelse det har på karakteren af det efterfølgende samarbejde

²² I denne kontekst udvider vi begrebet 'kommunal frivillighed' til også at omfatte aktiviteter inden for rammerne af regionale og statslige institutioner.

- Om der er en klar og entydig arbejdsdeling
- Hvilke overvejelser ledelsen har gjort sig omkring, hvordan personalegrupper samarbejder
- Om der er udarbejdet en frivillighedspolitik

Der er ikke én rigtig måde at lede frivillige på i relation til kommunal frivillighed, og implementering af frivillighedsprojekter kræver derfor en fleksibel og nærværende ledelse, som gennem erfaringsopsamling og tilpasning udvikler aktiviteterne. Den kommunale ledelse skal være villig til at afsætte de nødvendige økonomiske og personalemæssige ressourcer til at sikre en tilfredsstillende implementering.

I relation til partnerskaber, der baserer sig på principper om dialog, ligeværd og synergi, er det myndighedens opgave at sikre:

- Gensidig tillid og respekt og god kommunikation
- De nødvendige ressourcer (personale, økonomi og tid)
- Villighed til kritisk refleksion over egen formåen og grad af omstillingsparathed
- Gode personlige relationer og netværk
- Faste strukturer, stabilitet og et godt aftalegrundlag

I relation til partnerskaber kan analysen vurdere, om de frivillige organisationer har mulighed for og evne til at fastholde egen identitet og autonomi, bl.a. gennem økonomisk råderum og fastholdelse af uafhængighed.

Professionalisering og kolonisering

Der er høje krav til de offentlige myndigheder om effektiv og professionel opgaveløsning. Disse krav kan føre til et krav om professionalisering af de frivilliges indsats, og det frivillige arbejde risikerer at blive 'koloniseret' af den offentlige sektor. Denne del af analysen kan vurdere, i hvilken grad de frivillige indordnes under den kommunale rationalitet og evt. mister deres særkende. Har de frivillige opbakning fra en frivillig organisation, som kan sikre, at deres særlige ønsker tilgodeses?

Institutionelle relationer

Et overblik over myndighedens institutionelle relationer, formelle såvel som uformelle, f.eks. i form af deltagelse i netværk, offentlig-private partnerskaber og andre samarbejdsrelationer, er et vigtigt bidrag til analysen af det frivillige arbejdes forudsætninger i en kommunal kontekst. Karakteren af disse relationer kan f.eks. være præget af tillid, respekt, kontrol, magt eller konkurrence.

6.6 Den private lodsejer

I forhold til den private lodsejer bør en analyse inddrage følgende temaer:

- Motivation
- Sikkerhed og ejendomsret
- Samarbejdsform
- Relationer

Motivation og interesse

Analysen af lodsejerens motivation eller virksomhedens interesse i at samarbejde med frivillige kan afdække, hvorvidt engagementet f.eks. er drevet af:

- Egen glæde over forbedret naturtilstand
- Større kendskab til naturværdier og bedre mulighed for at tage hensyn til naturen
- Styrke medarbejdernes viden
- Forøget ejendomsværdi som følge af højere herlighedsværdi
- Forbedrede produktionsmuligheder
- Image- og PR-effekt
- Bedre kommunikation med det eksterne miljø
- Indfri (en selvpålagt) forpligtelse til at give medborgere adgang til naturværdier

Ejendomsret og sikkerhed

For den enkelte lodsejer er respekten for ejendomsretten et centralt tema. Analysen kan afdække potentielle problemer i relation til ejendomsretten i situationer hvor:

- De frivillige kan føle, at de opnår en særlig 'ret' til at færdes på arealer, som de selv har arbejdet på
- Det kan være vanskeligt at begrænse en øget adgang, hvis det senere ønskes, f.eks. i forbindelse med ejerskifte
- Frygt for at øget offentlig adgang fører til efterfølgende offentligt krav om overtagelse af ejendomsret

Et andet aspekt er lodsejerens behov for en langsigtet samarbejdspartner, som kan garantere, at indgåede aftaler overholdes, og dermed at præmisserne for at indgå i en aftale er kendt fra starten. Indgår disse overvejelser i lodsejerens vurdering, og hvem optræder i rollen/kan optræde i rollen som potentiel garant?

Samarbejdsform og 'spilleregler'

Analysen identificerer karakteren af samarbejdet mellem lodsejer og andre aktører.

Frem for at tale om frivilligledelse har vi her valgt at referere til 'spilleregler' for relationen mellem den private lodsejer og de frivillige. Mange af de samme overvejelser, som gælder for kommunal frivillighed og frivilligledelse i organisationerne, kan gøres gældende i relationen mellem lodsejer og frivillige. Analysen kan vurdere, om der er klarhed omkring ansvar, pligter, niveau af medbestemmelse, indflydelse og fordele for de frivillige. Opfatter de involverede parter spillereglerne på samme måde, eller er der potentielle uoverensstemmelser i forventningerne til samarbejdet?

Eksterne relationer

Analysen skal bl.a. afdække de historiske relationer, ikke kun til de lokale frivillige, men også til deres nationale moderorganisationer såvel som til myndighederne, da disse kan spille en væsentlig rolle for, hvad der kan lade sig gøre i samspillet omkring de frivilliges deltagelse.

7. Frivilligt arbejde i fremtidens naturforvaltning

Den underliggende præmis for denne rapport er, at der er en stigende interesse for at deltage i og organisere frivilligt arbejde i praktisk naturforvaltning. I dette kapitel vil vi tage hul på diskussionen om sektorens udviklingsmuligheder.

Hovedbudskaber – Frivilligt arbejde i fremtidens naturforvaltning

- Praktisk naturforvaltning omfatter en bred vifte af opgaver og giver mulighed for mange forskellige typer engagement. Gennem deltagelse i praktisk naturpleje kan den enkelte frivillige omsætte miljøbevidsthed og et ønske om at gøre noget for naturen til konkret handling. Herigennem beriges deltagerens oplevelsesmæssige og følelsesmæssige relationer til naturen.
  - De frivillige organisationer kan udnytte, at naturforvaltning indeholder typer af opgaver, der relativt let kan organiseres, så de passer til den moderne frivilliges behov og krav.
  - De frivillige organisationer kan styrke deres position gennem støtte til lokale initiativer, mere synlig markedsføring, uddannelse af frivilligledere og integration med andre sektorer.
  - Udvikling af eksisterende borgerinddragelsesmetoder med kommunal frivillighed og partnerskaber omkring praktisk naturforvaltning kan være et middel til lokal forankring af offentlige myndigheders natur- og regionaludviklingspolitik. Men inddragelse af frivillige i kommunal opgaveløsning er ikke blot en let måde at spare penge på. Et succesfuldt samarbejde kræver, at myndigheden gør en målrettet indsats og prioriterer de nødvendige organisatoriske og økonomiske ressourcer.
  - Private lodsejere har en række incitamenter til at indgå i samarbejde med frivillige om udvikling af naturværdier på deres ejendomme. Hvis deres forbehold omkring kontinuitet og ejendomsret respekteres, kan frivilligt arbejde bidrage til en lokalt forankret implementering af naturtiltag i situationer med komplekse ejerstrukturer.
  - Samspillet mellem lodsejere og frivillige er generelt mere ligeværdigt og uformelt, end hvis en myndighed er primus motor, og der er større villighed til at give frivillige plads til at eksperimentere med opgaveløsningen.
  - Den stigende interesse for praktisk naturpleje kan styrkes ved at naturforvaltning gøres tilgængelig for en bredere kreds, aktiviteterne defineres bredere og institutionelt bakkes op af organisationer og statslige myndigheder f.eks. gennem fælles udviklingsprojekter
  - Der er behov for en forskningsindsats, der kan tilvejebringe et mere komplet vidensgrundlag om frivilligt arbejde i naturforvaltning i Danmark. Ydermere er der behov for at eksperimentere med nye og evt. tværsektorielle modeller, der integrerer flere forskellige aktørtyper.
-

7.1 Perspektiver for den individuelle frivillige

Naturforvaltning henvender sig til en bred målgruppe. Der er plads til mennesker, der dyrker en snæver naturinteresse, såvel som dem, der vil gøre en generel indsats for at bevare naturværdierne for kommende generationer, eller dem der vil have det sjovt med andre omkring en meningsfyldt aktivitet.

Hovedbudskaber – perspektiver for den individuelle frivillige

- Miljøbevidsthed og ønsket om at gøre noget for miljøet er højt prioriteret hos befolkningen, og hvis denne interesse kan omsættes til en praktisk indsats for naturen, ligger der heri et stort oplevelsesmæssigt potentiale.
  - Gennem frivilligt arbejde har den enkelte mulighed for at udvikle en "menneske-til-natur"-relation, som forstærker den oplevelsesmæssige værdi af at færdes i naturen.
  - Naturforvaltning henvender sig til et bredt udsnit af befolkningen. Opgaverne er meget varierede, og deltagelsen kan ske på mange måder: individuelt eller i en gruppe, mere eller mindre fysisk krævende og med eller uden fagligt fokus.
-

7.1.1 Motivation og udbytte

Der er god grund til, at natur- og miljøinteresserne bliver mere synlige som en velfærdsproducerende sektor på linie med social- og fritidssektoren. I det moderne fritidssamfund afhænger vores velfærd i stigende grad af det fysiske miljø og de oplevelsesmuligheder, som et miljø rigt på naturindhold tilbyder.

For interesseorganisationer, som f.eks. Danmarks Naturfredningsforening og Nepenthes, er der ofte tale om en værdibaseret interesse bag det frivillige arbejde. Men hvad med almindelige mennesker, som blot har en generel interesse for naturen og ikke er drevet af en professionel eller ideologisk interesse? Vil deltagelse i naturforvaltning kunne konkurrere med de mange andre fritids- og identitetsskabende aktiviteter, samfundet har at byde på? Vi ved desværre meget lidt om, hvor stor interessen er for deltagelse, ikke mindst fordi udbudssiden er meget lidt udviklet og fordi de eksisterende udbud typisk er knyttet til foreninger og ofte er meget 'fagligt' fokuserede.

Når man spørger befolkningen, er der bred folkelig opbakning til at prioritere beskyttelse af naturen. Naturen står højt på den politiske dagsorden og i folks bevidsthed (Kaae & Madsen 2003). 'Miljø sagen' er en af de helt store værdibaserede fortællinger, som man relativt let kan identificere sig med, i hvert fald på det teoretiske plan. Samtidig kan det være vanskeligt at se, hvad man selv kan stille op i praksis. Her er der måske netop et uopdyrket potentiale, hvis det kan lykkes at skabe et interessant og nærværende tilbud om deltagelse, som sætter den personlige indsats ind i en større miljømæssig kontekst. Som Grese et al. (2000) fremhæver, giver frivillige 'stewardship-programmer' folk en mulighed for at gøre noget konkret i deres lokalmiljø og herigennem opleve, at deres indsats gør en forskel.

Fra den enkelte frivilliges perspektiv har naturforvaltning meget at byde på. På det instrumentelle plan kan det handle om samvær med andre mennesker, adgang til naturoplevelser eller tilfredsstillelse ved at have løst en konkret praktisk opgave. På det normative plan kan det handle om at kunne gøre noget for andres muligheder for at opleve naturen eller at være med til at sikre naturen for fremtiden.

Casestudierne viser, at det, der motiverer de frivillige, er meget forskelligt, men generelt giver deltagerne udtryk for en ekstra oplevelsesværdi ved at færdes i den natur, de gennem det frivillige arbejde har været med til at præge. For et af medlemmerne i Fugleværnsfondens lokale arbejdsgruppe var den største motivation således, at han kom i balance med sig selv, når han gik og nød stilheden i den smukke natur, han havde fået adgang til gennem sin deltagelse. At 'men-

Deltagelse i naturforvaltning giver mulighed for at udvikle et nærmere kendskab til naturen.

neske-til-natur'-relationen ændres gennem deltagelsen, og samtidig udgør et vigtigt psykologisk aspekt af deltagelsen, understøttes f.eks. af Fisk (1995), som i en interviewundersøgelse med frivillige i amerikansk naturforvaltning identificerede det at "udvikle et særligt forhold til naturen" som et gennemgående tema hos de frivillige.

Dette 'menneske-til-natur'-forhold kan betragtes som en parallel til 'menneske-til-menneske' relationen, som kendetegner frivilligt socialt arbejde, og som adskiller sig fra den system-individ-relation, som personificeres gennem den professionelle offentligt ansatte. Lystfiskeren, der på sine egen præmisser restaurerer sit lokale vandløb og har tid til i detaljer at følge med i indsatsens effekt, udtrykker en følelsesmæssig relation til naturen, som man ikke altid kan forvente af den professionelle naturforvalter, der arbejder under tidspres og økonomiske begrænsninger og måske uden særlig følelsesmæssig tilknytning til det lokale område. Lystfiskerne motiveres af at høre "bækkens klukken" eller af at se, at en stor ørred har gydet, der hvor de har lagt gydegrus ud. Naturen responderer – indsatsen virker efter hensigten, og lystfiskerens interesse har udviklet sig fra lystfiskeri til også at omfatte naturen og dens processer.

I relation til den enkelte frivillige ved vi, at miljøbevidstheden og ønsket om at gøre noget for miljøet er højt prioriteret. Hvis denne interesse kan omsættes til en konkret praktisk indsats, ligger der her et stort oplevelsesmæssigt potentiale, bl.a. fordi praktisk deltagelse indeholder muligheder for at udvikle vores menneske-naturrelation og forstærke og berige den oplevelsesmæssige værdi af at færdes i naturen.

7.1.2 Arbejdsopgaver og organisering

Visse praktiske opgaver kan være fysisk krævende, men generelt vil der være opgaver til enhver fysisk inden for naturforvaltning. Arbejdsplanlægning og fokus på arbejdsikkerhed kan være påkrævet i forskellige sammenhænge. Der

kan også være faglige problemstillinger, hvor særlig økologisk, biologisk eller anden professionel indsigt er påkrævet, men de fleste opgaver kan løses af 'alle og enhver' under vejledning af eksperter. I visse situationer vil det være nødvendigt at inddrage professionelle ansatte i en opgaveløsning, f.eks. hvor der er behov for større fysiske anlæg. I andre tilfælde, f.eks. i forbindelse med miljømoniteringsopgaver, kan der være behov for egentlig træning og certificering af de frivillige. Men mange frivillige er selv (formelt eller uformelt) eksperter, og netop muligheden for at bruge sin indsigt og få mulighed for at eksperimentere med sin viden virker motiverende.

Fordi naturforvaltning byder på en stor variation i opgavetyper, har naturforvaltning noget at tilbyde et bredt udsnit af befolkningen. Hvis man vil udbrede det frivillige arbejde til en større kreds, er det dog vigtigt, at der tages højde for motivation og forventninger hos forskellige målgrupper og sikre, at der udvikles tilbud om forskellige typer af arbejdsopgaver. Naturforvaltning kan desuden byde på stor variation i arbejdsformen. Man kan arbejde individuelt eller i gruppe, og den moderne frivilliges ønske om projektorienteret indsats passer fint ind i naturforvaltningens karakter, idet der ofte er mulighed for at se nogle konkrete resultater indenfor en kort tidshorizont.

I forbindelse med den vigende interesse for deltagelse i humanitære organisationer har Christensen og Isen (2001) peget på organisering 'fra neden' som en tilpasning til de nye vilkår for frivilligt arbejde. De aktive ønsker selv at forme organisationen decentralt i forbindelse med konkrete aktiviteter. Christensen og Isen fremfører desuden, at ud over relevansen af opgaven, så er muligheden for at kunne organisere sig, som man selv finder det meningsfyldt, en meget vigtig motivation. Dette aspekt illustreres tydeligt i både Videbæk- og Holeby-casene, hvor de frivillige giver udtryk for, at de finder deres egen måde at løse problemerne på.

Størstedelen af dem, der deltager i frivilligt arbejde, gør det, fordi de er blevet opfordret personligt. Den personlige kontakt og netværksdannelse er derfor vigtig. Dette illustreres også i de danske casestudier, hvor personlige relationer og lokale netværk ofte har været en forudsætning for projekternes opstart. Denne personafhængighed gør aktiviteterne følsomme over for ændringer. Forsvinder eller brænder ildsjælen ud, så dør aktiviteten også. Dette taler for, at organiseringen bør have en kraftig lokal forankring og tage sit afsæt hos de lokale aktører og deres kreativitet, men samtidig indlejres i en form for institutionaliseret struktur, som man som individ kan koble sig op på og gå ind og ud af, afhængigt af den enkeltes livssituation. Herigennem kan man udnytte naturforvaltningens muligheder for at tilpasse sig det moderne menneskes krav til frivilligt arbejde i form af løsere tilknytning, ad hoc-deltagelse, og interessebestemt deltagelse.

7.2 Perspektiver for den frivillige forening

Langt størstedelen af det frivillige arbejde i naturforvaltning er i dag knyttet til foreninger, og det eksisterende udbud af muligheder er ret begrænset og fagligt fokuseret. Foreningerne spiller en vigtig rolle, men samtidig afskærer denne organiseringsform muligvis en del af deltagerne. Hvilke muligheder har forenin-

gerne for at forny sig og udnytte det potentiale, der ligger i naturforvaltningen?

Hovedbudskaber – perspektiver for den frivillige forening

- Naturforvaltningsopgaver er velegnede til den type foreningsdeltagelse, som den moderne frivillige efterspørger: episodisk deltagelse omkring praktisk opgave med konkret udbytte og et synligt resultat.
  - Naturforvaltningsopgaver indeholder ofte et praktisk og samarbejdsskabende element, som egner sig til en lang række aktiviteter, der har andre primære eller sideordnede formål end naturpleje, f.eks. sociale eller sundhedsmæssige.
  - Lokalt initierede aktiviteter er ofte meget personafhængige, og de frivillige foreninger kan spille en afgørende rolle som den permanente partner, der sikrer kontinuitet.
  - De frivillige foreninger skal konkurrere om de frivillige og skal derfor effektivt markedsføre fordelene ved frivilligt arbejde i naturforvaltning.
  - Et uddannelses tilbud i frivillig ledelse og -administration, evt. integreret med eksisterende naturforvalter-/naturvejlederuddannelser, kan være et vigtigt bidrag til de frivillige foreninger.
-

7.2.1 Formål og interesse

Fra de naturorienterede foreningers perspektiv vil der ofte være tale om et normativt udgangspunkt for frivilligt arbejde – et ønske om at påvirke udviklingen eller bidrage til beskyttelsen af naturen. Disse foreninger blev dannet i erkendelse af, at man måtte stå sammen i fællesskaber for at blive hørt og kunne påvirke udviklingen. Men vilkårene for at formidle det folkelige engagement har ændret sig. Det moderne menneske har selv påtaget sig ansvaret for at lægge sin indsats der, ”hvor det nytter mest, og der hvor det er mest spændende set ud fra personlige overvejelser om karriere og uddannelse” (Christensen & Isen 2001:155). For at have succes på frivillighedsmarkedet bliver det derfor i tiltagende grad afgørende, at foreningerne kan sammenkoble deres formål med instrumentelle incitamenter der kan mobilisere til deltagelse, og at foreningerne kan organisere deres aktiviteter, så de lever op til de krav om fleksibilitet, de frivillige stiller i dag. At naturforvaltning netop kan byde på en række instrumentelt orienterede motivationsfaktorer, fremgår tydeligt af de fem casestudier i kapitel 4.

Naturforvaltning kan være selve målet, eller det kan være et middel til at nå andre mål, som f.eks. jobtræning, teambuilding, social integration, turismeudvikling eller fysisk træning. Hermed kommer nye typer af offentlige og private organisationer på banen som samarbejdspartnere til de naturorienterede foreninger. Vi har dog kun ringe tradition for at se naturforvaltning i dette perspektiv i Danmark. I de fem casestudier er deltagelsen fokuseret på selve naturforvaltningens faglige indhold og tilfredsstillelse af f.eks. sociale eller karriere-mæssige behov er sekundære. Hvis disse elementer optræder, er det ofte som en sidegevinst.

Det praktiske og samarbejdsskabende element i naturforvaltning udgør et oplagt medium for etablering af sociale processer omkring fælles opgaveløsning og fysisk udfoldelse. Her ser vi et potentielt udviklingsområde for naturforvaltningen i Danmark. BTCV's arbejde, hvor forbedrede levevilkår og livskvalitet optræder som målsætninger på niveau med naturbeskyttelse og øget miljøbevidsthed, kan inspirere. Et andet eksempel er EVP, hvor der fokuseres på de sociale værdier og indirekte på de involverede virksomheders økonomiske trivsel gennem mere tilfredse medarbejdere. Denne type frivilligt arbejde fin-

des ikke i Danmark, og det er et åbent spørgsmål, om der er folkelig opbakning til frivillighed i denne form. Kendetegnende for de udenlandske eksempler er, at sådanne aktiviteter i høj grad udbydes af professionelle organisationer og fremstår som et let tilgængeligt tilbud for den frivillige og virksomheden. Hvis fokus flyttes fra naturen til den sociale kontekst, vil indholdet af opgaverne og det konkrete projekts organisering skulle tilpasses målgruppe og formål.

7.2.2 Organisering og udvikling

Den centrale organisation (f.eks. en national medlemsorganisation) kan spille en vigtig rolle som initiativtager og facilitator. Fugleværnsfonden er et godt eksempel. Fonden opkøber arealer og understøtter lokale gruppers naturforvaltning på disse arealer. På det centrale niveau er der ofte gode muligheder for fundraising, projektudvikling, koordinering og markedsføring. På den anden side indebærer en ageren på det centrale niveau en risiko for overdreven professionalisering og tilpasning i forhold til de vilkår, der dikteres af stat og marked. Statens indirekte styring af sociale sektorens frivillighed gennem projektstøtte illustrerer dette problem. Den centrale organisation må således balancere mellem de demokratiske medlemsformulerede ideelle målsætninger og mere output-orienterede målsætninger, der sikrer overlevelse (f.eks. økonomisk råderum gennem projektstøtte og højt medlemstal).

Lokale aktiviteter ophæng i personlige relationer og netværk gør dem sårbare. Interesseorganisationerne spiller en vigtig rolle som 'en permanent partner', der kan understøtte, koordinere og facilitere det lokale niveau. Som illustreret i de danske casestudier, er der mange opgaver, der ikke kræver en længerevarende indsats fra den enkelte, så længe der blot er en fast medlemskerne, der sørger for kontinuiteten.

Det er aktiviteterne, der tiltrækker de frivillige. Det afgørende for at opnå succes på 'frivillighedsmarkedet' er at ramme de personlige behov gennem de akti-

Klatretræ og frokostbænk. Deltagelse i frivilligt arbejde handler også om at mødes med andre, udveksle erfaringer og give plads til aktiviteter for alle aldersgrupper.

viteter, der organiseres. Man skal i konkurrence med en mængde andre tilbud kunne demonstrere, at ens aktiviteter har relevans for den enkeltes personlige udvikling. Dette stiller store udfordringer til initiativtager og opgaveorganisator, uanset om naturforvaltning ses som mål eller middel. Det skal være relativt let, 'trendy' og udbytterigt at deltage, og organisatoren skal huske at pointere individets fordele ved frivilligt arbejde, f.eks. muligheder for at lære noget nyt, udvikle nye færdigheder og indgå i en social sammenhæng. Der kan også være god grund til at synliggøre, at frivillig deltagelse kan give erfaringer, som kan være nyttige i job- og karrieresammenhæng, selv om det traditionelt set ikke er et tungtvejende salgsargument i en dansk kontekst.

Danmarks Naturfredningsforening har med sin kampagne Græsrodder med gennemslagskraft påbegyndt en omfattende udviklingsproces, som skal sikre et organisatorisk og miljøfagligt højt niveau hos foreningens kernemedlemmer. I modsætning til f.eks. England og USA har Danmark ikke egentlige uddannelser, som sigter mod frivilligledere og administratorer af frivillige organisationer. I relation til naturforvaltning kunne første skridt i denne retning være en udbygning af de eksisterende naturvejleder- og naturforvalteruddannelser med et frivilligmodul. En integration med undervisning i borgerinddragelsesmetoder er oplagt. En sådan uddannelse kan trække på eksisterende viden inden for naturforvaltning, men også bidrage til erfaringsudveksling med andre frivillighedsområder i samfundet.

På det tekniske plan kan der f.eks. udvikles korte modulbaserede kurser i naturforvaltningsteknik. Sådanne kurser kan målrettes mod forskellige habitat-typer og plejetechnikker, og de kan med fordel udvikles i partnerskab mellem uddannelsesinstitutioner og de relevante interesseorganisationer, eventuelt under en fælles certificeringsordning, som kan sikre den nødvendige kvalitet og troværdighed. Hvis de frivillige organisationer samarbejder med f.eks. Skov- og Naturstyrelsen eller kommunernes natur- og miljøafdelinger, kan der her opstå en platform for udveksling af gensidige erfaringer og udvikling af nye metoder.

Men i relation til træning og uddannelse af frivillige er det vigtigt at være opmærksom på det potentiale, der ligger i de frivilliges muligheder for at være innovative og eksperimenterende. Træning og uddannelse må derfor ikke blive dogmatisk. Som Videbæk-casen viste, er en vigtig motivationsfaktor netop muligheden for at eksperimentere og udvikle nye veje. Uddannelse og træning må således ikke føre til en ukritisk professionalisering og ensretning af de frivilliges indsats. En sådan udvikling kan medføre legitimitets- og motivationsproblemer. Det er vigtigt at holde fast i den frivillige indsats' karakter og særlige muligheder.

7.3 Perspektiver for den offentlige myndighed

Der er ingen udbredt tradition for at involvere frivillige direkte i myndighedernes naturforvaltning, og det gør det vanskeligt at sige noget konkret om mulighederne. Kombineret med at naturforvaltning opfattes som et statsligt ansvar, betyder en manglende tradition formodentligt, at der først skal skabes en generel accept i befolkningen for denne type frivillighed. Men området sy-

nes at byde på en række interessante muligheder, og når man sammenligner med udenlandske erfaringer på naturforvaltningsområdet og de danske erfaringer fra den sociale sektor, synes der ikke at være særlige forhold, der skulle gøre en sådan indsats mindre gennemførlig i en naturforvaltningssammenhæng end i socialektoren.

Hovedbudskaber – perspektiver for den offentlige myndighed

- Kommunal frivillighed kan gøre den eksisterende borgerinddragelse mere konkret og nærværende og hermed bidrage til at skabe lokal forankring af den offentlige naturforvaltning.
  - Kommunal frivillighed kan ikke erstatte den offentlige opgaveløsning, men er et supplement til denne. Kommunal frivillighed er heller ikke gratis, men kræver en målrettet indsats og den nødvendige prioritering af økonomiske og organisatoriske ressourcer.
  - Myndigheder og organisationer kan udnytte naturforvaltning som et middel til at nå andre mål. Frivilligt arbejde i naturforvaltning kan være et lokalt forankrende og 'community'-skabende element f.eks. i generelle regionaludviklingsprogrammer.
  - Vi ved ikke ret meget om befolkningens holdning til frivilligt arbejde inden for det offentlige system. Kombineret med de ledelsesmæssige udfordringer ved kommunal frivillighed er det derfor vanskeligt at vurdere, hvilke muligheder denne samarbejdsform har.
  - Partnerskabsmodellen synes at skabe det bedste grundlag for at forene myndighederne, de frivillige og deres organisationer i en jævnbyrdig relation.
-

7.3.1 Formål og interesse

Fra myndighedernes perspektiv kan interessen for frivillig deltagelse handle om at spare penge, udnytte de offentlige budgetter mere effektivt, få løst myndighedsopgaver mere effektivt og til glæde for flere, som f.eks. Skov- og Naturstyrelsens partnerskabshandlingsplan lægger op til. Det er en måde, hvorpå man kan få løst en række pleje-, beskyttelses- og monitoringsopgaver med udgangspunkt i et folkeligt engagement, som i eksemplerne fra Sønderjyllands Amts og DMU's monitoringsprogrammer. Aktiv deltagelse kan også have et pædagogisk sigte. Deltagelsen kan ses som en naturlig forlængelse af de mere traditionelle borgerinddragelsesformer. Gennem den aktive deltagelse kropsliggøres og konkretiseres borgernes forhold til den offentlige naturforvaltning, hvilket øger deltagerens viden om og forståelse for naturen og naturtilstanden.

Etableringen af de kommende danske nationalparker byder på en kærkommen mulighed for at eksperimentere med forskellige modeller for frivillighed i partnerskab mellem det offentlige, interesseorganisationer og de lokale borgere. I denne kontekst kan det frivillige arbejde være en anderledes måde til at give befolkningen øget adgang til naturen og ikke mindst bidrage til at understøtte den ønskede lokale forankring af nationalparkprojekterne.

Men det er vigtigt at huske, at de offentlige myndigheder er orienteret mod deres lovbundne rolle som leverandør af en ensartet service til borgerne. Den offentlige prioritering af indsatsen kan derfor være styret af overordnede målsætninger, som ikke nødvendigvis er i samklang med lokale ønsker. Den foreslåede fredning af Tøndermarsken, Skjern Ådal-projektet og senest pilotprojektprocessen omkring de danske nationalparker har tydeligt illustreret, at nationale og lokale dagsordner kan være meget forskellige. Her er det vigtigt at være opmærksom på den risiko, der er for, at de frivillige bliver fanget midt mellem lokale og statslige interesser.

På nationalt plan kan naturforvaltning også indgå som løftestang for regionaludvikling. Et eksempel på en sådan samfundsøkonomisk bredere dagsorden finder vi i projekter som Cydcoed i Wales, hvor naturforvaltning baseret på frivillig arbejdskraft ses som en løftestang i en økonomisk og socialpolitisk udvikling. I Danmark er noget parallelt relevant i relation til EU's LEADER+-program, hvor lokale aktionsgrupper (LAG) kan opnå økonomisk støtte til udvikling af bæredygtighed i landdistrikterne. Med naturens betydning for landdistrikternes udvikling, f.eks. i relation til turisme, er det nærliggende at overveje de potentielle muligheder.

7.3.2 Organisering

Om det er realistisk at implementere nationale programmer i stil med US Forest Services "Volunteers in the national forests"-program i en dansk kontekst, er et åbent spørgsmål. Umiddelbart kan man måske være skeptisk, men det er ikke utænkeligt, at et veltilrettelagt og effektivt markedsført frivilligt tilbud med Skov- og Naturstyrelsens arealer som ramme vil kunne tiltrække langt flere frivillige, end tilfældet er i dag. Sandsynligvis vil det være afgørende, at man sikrer forankring i lokale interesser, tilfredsstillende en bred vifte af forventninger og tilbyder en høj grad af selvorganisering. Færdigudviklede løsninger, hvor den frivilliges deltagelse hovedsagelig har karakter af arbejdskraft for den offentlige myndighed, vil formodentligt ikke være særligt tiltrækkende.

Legitimitetsaspektet er her centralt. Habermann og Ibsen (1997) rejser spørgsmålet, om det i fremtiden vil være muligt at fastholde de frivilliges engagement, hvis det er en formssag, om det er det offentlige eller de frivillige organisationer, der løser en konkret opgave. Rationalet bag deltagelsen er således vigtigt. Hvis formålet er at nedbringe offentlige omkostninger, er det vanskeligt at legitimere frivilligt arbejde i en bredere offentlighed. Er formålet at tilbyde nye og bedre rammer for friluftsliv på områder, hvor staten ikke tidligere har løst opgaven, er det formodentligt lettere at legitimere.

Erfaringerne fra den sociale sektor viser, at kommunal frivillighed indebærer en række udfordringer, ikke mindst i mødet mellem forskellige kulturer. I dette kulturmøde mellem frivillig og myndighed skal der etableres ledelses- og organiseringsformer, der sikrer, at potentialet i det frivillige arbejde udnyttes konstruktivt og videreudvikles. Det er vigtigt at imødegå, at de frivillige føler deres arbejde 'koloniseret' af det professionelle systems normer og rationaler. Casestudierne illustrerer de muligheder, der ligger i frivilligt arbejde for udvikling af nye løsninger og tilbud, når råderummet og interessen er til stede, og de frivilliges måde at løse opgaven på respekteres. Casestudierne viser, at det frivillige arbejde ikke kan erstatte de kommunale løsninger, men derimod bidrager med et supplement, der kan udvide den eksisterende ramme med nye muligheder og løsningsmodeller. Erfaringerne viser, at det at inddrage frivillige i den kommunale opgaveløsning ikke er omkostningsfrit. For at opnå succes kræver det, at myndigheden er villig til målrettet at prioritere samarbejdet og investere de nødvendige organisatoriske og økonomiske ressourcer.

For myndighederne er det en ny og anderledes opgave at skulle lede frivillige. Ligesom den frivillige organisation i dag må manøvrere i forhold til de forskellige idealtypiske principper for samfundets forskellige sektorer, må myndighederne på tilsvarende vis formå at orientere sig i retning af de principper, der

hersker i civilsamfundet, hvis kommunal frivillighed skal lykkes. Respekt for de frivilliges værdigrundlag ses som en vigtig forudsætning for den sociale legitimering af deltagelsen. Respekteres disse værdier ikke på ledelses- og organisationsniveauet, vil det virke demotiverende for de frivillige og udvande potentialet. At arbejde med frivillige kræver en velgennemtænkt strategi for ledelse, udvikling og motivering. For at fastholde den frivillige skal denne opleve at få sine mål og forventninger opfyldt. Det er derfor nærliggende for de offentlige myndigheder at trække på den ekspertise, der eksisterer i de frivillige organisationer gennem etablering af partnerskaber.

Partnerskabstanken har vundet indpas hos de statslige naturforvaltningsmyndigheder, men de konkrete erfaringer er dog sparsomme. I socialsektoren har partnerskaber vist sig at være vanskelige at gøre operationelle, hvis ikke deltagerne investerer de nødvendige organisatoriske ressourcer i at opbygge tætte gensidige relationer. Ydermere kan der være grund til at afklare begrebet 'partnerskab' mere entydigt. For eksempel efterlader listen over forskellige 'partnerskaber' i Skov- og Naturstyrelsens partnerskabshandleplan (2006d) et noget diffust indtryk af, hvad man skal forstå ved et 'partnerskab'. Begrebet risikerer at miste sin særlige betydning, hvis det bliver anvendt om en hvilken som helst form for samarbejde. Men partnerskabet synes at give gode muligheder for at udvikle frivillighedsmodeller i tæt samarbejde med de frivilliges organisationer.

Frivilligt arbejde medfører i sagens natur en vis usikkerhed omkring kontinuitet og faglighed, og samtidig kræver det en aktiv indsats af myndigheder i form af bl.a. ledelse og træning. Men erfaringer fra f.eks. vandkvalitetsovervågning og nationalparkforvaltning i USA viser, at frivillige kan bidrage med en 'professionel' indsats, hvis et sådant engagement bakkes op af træning, planlægning og opfølgning fra de ansvarlige myndigheders side. Her er der naturligvis tale om, at en satsning på frivillige skal planlægges og udføres seriøst og velintegreret med den offentlige forvaltning, hvilket kræver ressourcer, velvilje og intern accept blandt de kommunalt ansatte.

Desværre ved vi ikke ret meget om befolkningens generelle holdning til deltagelse i naturforvaltning inden for rammerne af det offentlige system. Der ligger derfor en interessant opgave i at udvikle og afprøve mulighederne i samarbejds- og partnerskabsmodeller inden for feltet. Udviklingen imod mere projektorienteret og ad hoc-baseret deltagelse kan tale for, at det i dag kan være lettere at implementere aktiviteter baseret på kommunal frivillighed. Det er ikke utænkeligt, at der ligger et potentiale i at 'brande' naturforvaltningsaktiviteter og tilknytte et identitetsdannende element til deltagelsen.

En konkret offentlig prioritering af området bør, som det er tilfældet for social- og fritidssektoren, understøtte de frivilliges initiativer økonomisk i form af projektstøtte, f.eks. gennem indgåelse af partnerskaber mellem offentlige og frivillige organisationer. Den netop indgåede aftale mellem Kommunernes Landsforening, Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet og Miljøministeriet omkring grønne partnerskaber er et interessant initiativ i denne retning.

7.4 Perspektiver for den private lodsejer

Der er ikke mange eksempler på, at frivillige samarbejder med private lodsejere eller private virksomheder. Men som tidligere beskrevet er der en række eksempler fra udenlandsk naturforvaltning og fra socialsektoren i Danmark. Selv om vi ikke har tradition for den slags samarbejde, er det vores indtryk, at der her er et interessant potentiale, som kan være til fordel for de private lodsejere.

Hovedbudskaber – perspektiver for den private lodsejer

- Selv om vi ikke har en tradition for direkte samarbejder mellem private lodsejere og frivillige, er der en række potentielle fordele forbundet hermed for lodsejeren.
  - Lodsejere er åbne for at lade frivillige eksperimentere og ikke komme med en færdig løsning på opgaven. Dette bl.a. fordi samarbejdet med frivillige er mere ligeværdigt og uformelt, end hvis en myndighed var involveret.
  - Lodsejeren har behov for en stabil garant, som kan sikre respekt for ejendomsretten og klagemulighed, hvis et samarbejde får utilsigtede effekter.
  - Partnerskaber mellem lodsejere, myndigheder og frivillige organisationer synes at være en mulig vej til helhedsorienteret og lokalt forankret naturforvaltning i forbindelse med nationalparker og EU habitatområder.
  - En sådan udvikling vil kunne hjælpes på vej af en bevidst, offentlig prioritering og opbakning. Det offentlige kan spille en vigtig rolle som garant for lodsejerens interesser.
-

7.4.1 Motivation og incitamenter

Den private lodsejer har en række incitamenter for at udvikle samarbejder med frivillige omkring naturforvaltning på sin ejendom. I casen fra Sindal optræder lodsejeren selv som frivillig, men der er langt mellem sådanne eksempler på, at en lodsejer har taget initiativ til at organisere frivilligt arbejde. Som eksemplerne fra miljøkooperativer og Landcare-grupper i henholdsvis Holland og Australien viser, kan motivationen for et sådant samarbejde ligge i muligheden for at trække på interessegruppens ekspertise, styrkelse af relationerne til lokalsamfundet, praktisk udførelse af opgaver, som ellers ikke ville blive løst, og forøgelse af ejendommens herligheds- og økonomiske værdi.

På tilsvarende vis kan private virksomheder indgå i partnerskaber med interesseorganisationer om løsning af naturforvaltningsopgaver som led i en markering af en miljøvenlig profil. Det er naturligvis et spørgsmål, om en imagefordel kan stå mål med virksomhedernes omkostninger, men som eksemplet med teambuilding fra BTCV viser, er der mange muligheder for at kombinere forskellige dagsordner og udnytte de fordele, som det praktiske element af naturforvaltningsopgaver tilbyder.

7.4.2 Samarbejde

En af de centrale problemstillinger i relation til den private lodsejers samarbejde med frivillige, er dilemmaet mellem lodsejerens ønske om vished for de langsigtede konsekvenser og den frivilliges ret til at trække sig ud af sit engagement. En række tiltag inden for naturforvaltning giver således ikke mening, hvis de ikke følges op regelmæssigt. For eksempel er pleje af mange halvkulturlandskaber, som f.eks. heder, moser og enge, en tilbagevendende begivenhed, som kræver et kontinuert engagement. Dette forhold taler for en vis grad af opkobling på en mere permanent organisation, der kan forpligte sig og stå som garant for den kontinuitet, som individuelle frivillige ikke kan garantere. Det kan være en lokal eller regional myndighed, eller det kan være en national orga-

nisation, som f.eks. Danmarks Naturfredningsforening.

Ejendomsretten er et vigtigt aspekt for den enkelte lodsejer, som forventer at den ikke bliver krænket. Derfor er det af betydning for lodsejeren, at der ved gennemførelse af et naturforvaltningstiltag er en ansvarlig, som lodsejeren kan kontakte, hvis hans forventninger ikke indfries. I Christiansfeld-casen ønskede lodsejerne at involvere kommunen eller amtet, for at de skulle stå som garant og mulig klagemodtager. Man må tage lodsejernes bekymringer alvorligt, og acceptere, at lodsejerne har behov for en forpligtende relation til gengæld for deres frivillige åbning af ejendommen for andre. Ydermere viste casestudiet fra Sindal, at kommunens fleksibilitet i forhold til ejendomsretsspørgsmålet, var af stor betydning for et positivt udfald. En høj grad af tillid og fleksibilitet er således central for samarbejdsrelationer mellem lodsejer, myndigheder og frivillige.

I casen fra Videbæk blev det illustreret, at de frivillige kan have lettere ved at få adgang til private arealer. Dette kan bl.a. skyldes, at der generelt er stor goodwill i befolkningen over for lokale foreninger. De frivillige giver noget uden direkte at få noget igen – og så vil lodsejeren også gerne give noget og være lidt mere large. I Videbæk-casen kunne foreningen ydermere tilbyde at hjælpe med en opgave, som lodsejeren selv ønskede gennemført. Desuden er forventningerne lidt anderledes, når det er frivillige, der udfører arbejdet, og lodsejeren stiller ikke de samme krav om hurtigt og professionelt resultat, som når det er kommunen, der er på banen. I mange tilfælde er lodsejernes forventninger til de offentlige myndigheder ikke særligt positive, og et samarbejde med frivillige organisationer kan således virke mere 'ufarligt' og interessenæssigt symmetrisk. I et overordnet perspektiv kan organisationerne således spille en vigtig medierende rolle som et stabilt element, der kan garantere det varige engagement og indgå i en ligeværdig dialog med lodsejeren.

Det er sandsynligt, at vi i de kommende år vil se en øget interaktion mellem de forskellige aktører i naturforvaltningen, måske i stil med miljøkooperativerne i Holland eller Landcare-programmet i Australien. Disse nye samarbejdsformer mellem lodsejeren (der har behov for arbejdskraft, ekspertise og lokal opbakning), myndighederne (der kan tilbyde legitimitet, ekspertise og evt. økonomisk støtte) og de frivillige organisationer (der har interesse i det praktiske arbejde og kan tilbyde organisering, markedsføring og faglig ekspertise) udgør en udfordring for de eksisterende opfattelser af arbejdsdelingen i dansk naturforvaltning. Aktørerne må udvikle nye måder at samarbejde på og ikke mindst opbygge en gensidig tillid og respekt.

Etablering af frivillige partnerskaber kunne indgå som et af flere virkemidler i en fremtidig strategi for øget samarbejde. En sådan udvikling vil kunne hjælpes på vej af en bevidst offentlig prioritering og opbakning. Der er en oplagt mulighed for at løse nye typer af opgaver, som f.eks. naturpleje og naturgenopretning i de kommende nationalparker og EU-habitatområder. Her er lodsejerstrukturen ofte meget kompliceret, hvilket vanskeliggør en helhedsorienteret top-down-planlægning, og partnerskaber er derfor en mulig løsning.

7.5 Perspektiver for frivilligheden - barrierer og muligheder

---

Hovedbudskaber - perspektiver for frivilligheden - barrierer og muligheder

- Der er ikke en enkeltfaktor, som er den væsentligste barriere for frivillighedens udvikling på naturområdet. Manglende tradition, tilgængelighed og viden om tilbud, foreningsafhængighed og kraftigt fagligt fokus er nogle af årsagerne.
  - Interessen for praktisk naturforvaltning er stigende og vil kunne styrkes ved at naturforvaltning gøres mere tilgængelig for en bredere kreds, defineres bredere og bakkes op institutionelt fra organisationer og statslige myndigheder f.eks. gennem fælles udviklingsprojekter.
-

I det følgende opsummerer vi, baseret på de foregående afsnit, eksisterende og potentielle barrierer og muligheder for udvikling af frivilligt arbejde i Danmark. Vi mener, at de primære barrierer knytter sig til manglende udbud af konkrete muligheder og muligvis manglende interesse for at deltage. De to aspekter er naturligvis tæt knyttet til hinanden, og det er vanskeligt at vurdere den potentielle interesse på basis af det nuværende udbud.

I relation til interessen for deltagelse kan man forestille sig en praktisk/psykologisk barriere, fordi en stadig mindre del af befolkningen har et praktisk forhold til landbrug, havebrug, skovbrug eller lign. Størstedelen af befolkningen bor desuden i byen, og det kan være vanskeligt at få adgang til de områder, hvor det frivillige arbejde udbydes. Et andet aspekt er, at naturforvaltning opfattes som et professionelt felt, hvor man behøver særlig viden for at kunne deltage. Hvis denne hypotese holder, vil en større udbredelse af frivilligt arbejde i naturforvaltning være afhængig af, at det lykkes initiativtagere og opgaveorganisatorer at kommunikere, at der er opgaver til alle uanset forkundskaber. Tilgængelighed, både i form af information om muligheder, men også i relation til opgavekompleksitet, er afgørende, hvis naturforvaltning skal være et felt for frivillige ud over de særligt interesserede 'eksperter'. For eksempel viser en evaluering fra Nepenthes tydeligt dette dilemma. Frivillige i Nepenthes har ofte en naturfaglig baggrund (f.eks. biologer eller biologistuderende) og 'ikke-eksperter' finder det vanskeligt at deltage i aktiviteterne på grund af den asymmetriske videnshorisont (Nepenthes 2001).

En anden barriere for yderligere udbredelse er, at der eksisterer så få eksempler på frivilliges deltagelse i naturforvaltning. Der er ikke mange eksempler til efterfølgelse, og det generelle kendskab til de eksisterende aktiviteter er sparsomt. Som for frivilligt socialt arbejde er der formodentlig ingen 'best practice', og det er derfor vigtigt at understøtte projekter, hvor man i samarbejde mellem forskellige kombinationer af private, offentlige og frivilligsektor-aktører, kan eksperimentere med nye modeller for form og indhold. I betragtning af den manglende tradition for denne type samarbejde vil det være afgørende, at sektoren støttes via en politisk prioritering og ressourcetildeling – særligt i opstartsfasen.

En anden udfordring er aktørernes manglende erfaring med de muligheder, der ligger i at kombinere f.eks. sundhed, integration og jobtræning med naturorienterede aktiviteter. Her er der inspiration at hente i de udenlandske erfa-

ringer, og det er vanskeligt at se, hvad der skulle tale imod at forsøge sig med nye modeller, som kan bringe naturforvaltning ind i en bredere samfundsmæssig sammenhæng. Herigennem sættes der mere fokus på naturen, og samtidig skabes der alternative oplevelsesmuligheder og interessante rammer for andre typer aktiviteter. Der er behov for at afprøve nye muligheder, f.eks. i partnerskab mellem naturforvaltnings- og sociale myndigheder.

Fraværet af en infrastruktur, der kan understøtte lokale initiativer og på en let og overskuelig måde gøre det muligt at komme i gang, udgør et grundlæggende problem. I Danmark har vi ringe tradition for, at landsdækkende naturbevarelsesorganisationer, som f.eks. Danmarks Naturfredningsforening, tager aktivt del i den praktiske naturforvaltning, men i dag er der tydeligvis et ønske om også at kunne tilbyde denne form for friluft- og naturoplevelser, jf. Danmarks Naturfredningsforenings projektpulje og aftalen om lokale grønne partnerskaber.

De danske naturinteresser er foreningsbaseret og ofte meget snævert emnemæssigt orienteret. Frivilligt arbejde foregår inden for de traditionelle for-

---

Muligheder for udvikling af frivilligt arbejde i naturforvaltning

- Omsætte den brede folkelige støtte til naturbeskyttelse til praktisk arbejde
- Definere naturforvaltning bredere så man åbner for en større deltagelse
- Designe opgaver så man kan deltage uden særlig faglig baggrund
- Udnytte mulighederne for differentiering af opgaver
- Udnytte at naturforvaltning er velegnet til projektorganisering
- Udnytte eksisterende informationskanaler til markedsføring af muligheder
- Trække på udenlandske erfaringer
- Igangsætte udviklingsprojekter i samarbejde mellem forskellige aktørtyper
- Udnytte den voksende interesse der er hos naturorganisationerne for at kunne tilbyde deres medlemmer deltagelse i praktisk naturpleje
- Bruge naturforvaltning som platform for andre dagsordner, f.eks. sociale eller sundhedsmæssige tiltag
- Udvikle frivillighedsaspekter i relation til andre typer af naturrelaterede programmer, f.eks. regionaludvikling og naturplaner på ejendomsniveau
- Kvalitetssikre frivilligt arbejde gennem træning og uddannelse af frivillige og f.eks. certificering af frivilligledelse

Barrierer for udvikling af frivilligt arbejde i naturforvaltning

- Manglende udbud af praktiske opgaver
  - Manglende organisatoriske infrastrukturer der gør det let at komme i gang
  - Manglende interesse for at deltage
  - Manglende erfaringer med og tradition for at organisere denne type opgaver
  - Praktisk/psykologisk barriere for deltagelse pga. manglende erfaring med naturen og naturrelateret arbejde
  - Naturforvaltning opfattes som fagligt felt, både af fagfolk og af potentielle frivillige
  - Manglende tradition for aktiviteter på tværs af sektorgrænser
  - Mangel på ressourcer og fleksibilitet hos offentlige myndigheder
  - Mangel på incitament hos de offentlige myndigheder
  - Lodsejere kan frygte for tab af ejendomsret, råderet og selvbestemmelse
  - Krav om effektivitet i den offentlige forvaltning medfører manglende på lyst til eksperimenter med frivillige
  - Kulturforskelle mellem offentlige myndigheder og de frivillige organisationer
-

Figur 5. Muligheder og barrierer for udvikling af frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning.

eningsrammer. For den ikke-organiserede eller for den, der ønsker en løs tilknytning eller kortvarigt engagement, er det svært at identificere mulighederne. Hvis frivilligt arbejde skal fungere, kræver det en infrastruktur og organisationsform, som muliggør deltagelse på det moderne menneskes vilkår. En faciliterende struktur, der på det organisatoriske og tekniske plan understøtter lokale initiativer, som i eksemplet med BTCV's community groups, vil formodentlig kunne bidrage til en større deltagelse. Hvem der skal løse den opgave, der ligger i at facilitere og understøtte udviklingen af de muligheder, der ligger i frivillig naturforvaltning, er et åbent spørgsmål. De britiske erfaringer viser, at såvel staten som større nationale organisationer kan spille en væsentlig rolle på dette område.

7.6 Behov for mere viden

Hovedbudskaber – behov for mere viden

- I en dansk kontekst ved vi ikke ret meget om, hvem de frivillige i naturforvaltning er, hvad de laver, hvorfor de deltager og hvordan de ønsker at organisere sig.
  - Desuden kender vi ikke befolkningens generelle holdninger til frivilligt arbejde i naturforvaltning, og derfor mangler vi grundlag for at vurdere områdets udviklingsmæssige potentiale.
  - Samarbejde mellem forskning og praksis om at forbedre eksisterende og udvikle nye metoder til organisering af frivilligt arbejde kan sikre en bredere erfaringsopsamling og -udveksling.
-

Denne publikation er den første, der generelt forsøger at skabe overblik over emnet frivilligt arbejde i naturforvaltning i Danmark, men der er behov for yderligere dokumentation af erfaringer og viden om aktørernes holdninger og motiver. Det har ikke været muligt, inden for rammerne af dette projekt at foretage en mere kvantitativ analyse af de mange aspekter, som frivilligt arbejde i naturforvaltning berører. Med resultaterne fra Frivillighedsundersøgelsen (se bl.a. Koch-Nielsen et al. 2005, Boje et al. 2006) er vi blevet væsentligt klogere på frivilligt arbejde generelt og også på frivilligt arbejde på miljøområdet. Men da praktisk naturforvaltning udgør en lille del af det frivillige arbejde og desuden er en delmængde af 'miljøområdet', indtager det ikke en central plads i de generelle undersøgelser. Ydermere er undersøgelserne hovedsageligt kvantitative, og der er således fortsat et stort behov for kvalitative undersøgelser, der kan bidrage til at udbygge vores forståelse af feltet. Hvem er de frivillige, der er interesseret i naturforvaltning? Hvorfor og hvordan bliver de engageret, og hvilke typer opgaver løser de? Men også kvantitative studier af hvor stor de frivilliges indsats er, og hvad den samfundsmæssige værdi er af denne indsats, er nødvendige for bedre at kunne vurdere indsatsens betydning. Der mangler med andre ord en dækkende erfaringsopsamling og evaluering af de hidtidige tiltag, såvel i de private organisationer som i offentligt regi. Eksempelvis er de erfaringer, der er gjort hos Skov- og Naturstyrelsen, kun i ringe grad systematiseret og gjort tilgængelige for et bredere publikum (Poulsen 2007).

Vi mangler ligeledes en mere generel analyse af befolkningens holdning til deltagelse i naturforvaltning. Som nævnt er den sociale legitimitet afgørende for succes, men vi ved ikke ret meget konkret om folks holdninger til emnet. En sandsynlig barriere for større deltagelse er manglen på information om og

kendskab til mulighederne, og der er et klart behov for i samarbejde mellem de forskellige aktørgrupper at udvikle og evaluere innovative modeller, der når ud til en større gruppe potentielle deltagere. Ydermere er der et oplagt udviklingsområde for projekter på tværs af forskellige sektorer, hvor naturforvaltning indgår som et delmål og kombineres med andre dagsordner, som f.eks. jobtræning, integration, teambuilding og sundhed. Et andet interessant område, hvor vi står på bar bund, er mulighederne for samarbejder mellem frivillige, private lodsejere og virksomheder. En aktionsorienteret forsknings- og formidlingsindsats vurderes at være vigtig for udviklingen af vores forståelse af området, men ikke mindst for at kunne inspirere sektorens aktører til at tage hul på nogle af de interessante initiativer, som ses i udlandet og inden for andre områder af frivilligt arbejde i Danmark.

7.7 Sammenfatning

Det eksisterende udbud af muligheder for frivillige i naturforvaltning er ret begrænset. Det er fagligt fokuseret og næsten udelukkende knyttet til foreningslivet. Samtidig ved vi desværre ikke ret meget om den potentielle interesse i befolkningen.

Opgaveindholdet og organiseringsformerne inden for praktisk naturforvaltning giver en bred vifte af muligheder for at tilpasse udbudet til den moderne frivilliges forventninger og behov, og området udgør derfor en potentiel mulighed for at den enkelte frivillige kan omsætte sin miljøbevidsthed til konkret handling og herigennem opleve en tættere tilknytning til naturen.

Indsatsen inden for medlemsorganisationer vil formodentligt også fremover være den vigtigste i relation til dansk naturforvaltning. Et centralt tema er derfor, hvorvidt foreningslivet formår at tilpasse sig de samfundsmæssige forandringer og dermed være i stand til at tiltrække den moderne frivillige. Denne problematik adskiller sig ikke væsentligt fra vilkårene for resten af Foreningsdanmark. Opbakning til lokale initiativer, øget synliggørelse af tilbudene, udnyttelse af eksisterende netværk, uddannelse af frivilligledere og integration med andre sektorer er elementer i en styrkelse af de frivillige organisationers position.

En række af de deltagelsesformer, som afspejles i de udenlandske eksempler og i den danske socialsektor, er ikke repræsenteret inden for naturområdet i Danmark. Disse eksempler viser desuden, at også andre aktører end foreningerne kan spille en væsentlig rolle i organiseringen af frivillig deltagelse i naturforvaltning.

Den stigende interesse for praktisk naturpleje kan understøttes ved at naturforvaltning gøres tilgængelig for en bredere kreds, f.eks. ved at fokusere mere på det urbane miljø. Som eksemplerne med f.eks. BTCV's aktiviteter viser, kan naturpleje også ses som middel til andre politiske eller privatøkonomiske målsætninger.

Frivilligt arbejde kan også ses som en videreudvikling af eksisterende borgerinddragelsesmetoder. Kommunal frivillighed og partnerskaber kan være et

middel til lokal forankring af offentlige myndigheders natur- og regionaludviklingspolitik. Hvis kommunal frivillighed, partnerskaber og virksomhedsfrivillighed i stigende grad bliver en del af naturforvaltningen, nærmer sektoren sig vilkårene i socialektoren. Hermed bliver erfaringsudveksling og gensidig inspiration en oplagt mulighed. Et umiddelbart skridt i denne retning kunne være, at naturrelaterede foreninger integrerer sig i de frivillighedscentre, som skyder op i disse år. Disse centre kan udgøre en markedsføringsplatform og ikke mindst et interessant forum for nytænkning og udvikling af naturforvaltningstilbud til de frivillige.

Også private lodsejere har en række incitamenter til at indgå i samarbejde med frivillige, idet deres naturforvaltning på private ejendomme kan bidrage til såvel privat- som samfundsøkonomiske fordele. Lodsejerne har dog en række særlige forhold omkring kontinuitet og ejendomsret, som det er afgørende at tage hensyn til. I disse år er der to interessante eksempler, hvor offentlige myndigheder, private lodsejere og frivillige organisationer kan forene en national og en lokal naturforvaltningsindsats og eksperimenter med frivilligt arbejde: De nye nationalparker og den regionale egnsudvikling. I de kommende nationalparker kunne frivillige spille en betydelig rolle, som det f.eks. ses i USA og England. Udvikling af en dansk model for frivillig deltagelse i forvaltningen af vores nationalparker kunne være en logisk forlængelse af regeringens ambition om, at nationalparkerne skal være baseret på et solidt lokalt fundament.

Som flere gange fremhævet er det konkrete vidensgrundlag omkring frivillige i naturforvaltning meget sparsomt. Der er derfor behov for en forskningsindsats, der kan tilvejebringe et mere komplet grundlag for at arbejde med frivillighed i dansk naturforvaltning. En praksisnær og eksperimenterende udvikling af dette forskningsområde kan desuden bidrage til at etablere forskningsbaserede uddannelsestilbud, der retter sig mod frivilligledelse og administration af frivillige organisationer.

8. Tre scenarier for fremtidens frivillighed

Vi tror, at tiden er moden til en åben dialog og diskussion om mulighederne i frivilligt arbejde inden for dansk naturforvaltning. I det følgende opstilles tre fremtidsscenerier, som vi håber kan danne grundlag for en sådan proces. Scenerierne illustrerer spændvidden inden for området med særlig fokus på, hvordan det frivillige arbejde kunne organiseres i fremtiden.

Udviklingen af en generel analyseramme for fænomenet 'frivilligt arbejde inden for naturforvaltning' har vist, at området spænder meget vidt. For det første udføres frivilligt arbejde med mange forskellige begrundelser eller motiver, for det andet involverer det en lang række forskellige aktører, og for det tredje kan det organiseres på mange forskellige måder.

Aktøranalysen af frivilligt arbejde i dansk naturforvaltning viste ligeledes en bred vifte af aktiviteter, men samtidig er det klart, at sektoren er mindre veludviklet og mere snævert fokuseret på selve naturforvaltningen, end det er tilfældet i bl.a. England. Aktørernes roller forekommer også mere snævert defineret. F.eks. er der få eksempler på samarbejder mellem private lodsejere og frivillige organisationer.

Frivillige løser en række opgaver i dansk naturforvaltning, også selv om det ikke er særligt synligt i statistikkerne, men spørgsmålet er, om der er et uudnyttet potentiale. Vi mener, at svaret er ja. Hvilken rolle frivilligt arbejde skal have, og hvordan det kan organiseres er til gengæld et åbent, til dels politisk, spørgsmål, og svarene herpå bør fremkomme i dialog mellem de interesserede parter. Vi håber, at de følgende scenarier kan bidrage til at iscenesætte en sådan dialog og diskussion om, hvad vi vil og kan med frivilligt arbejde.

8.1 Scenario I – Det nationale naturplejekorps

Skov- og Naturstyrelsen har oprettet et nationalt 'korps' af frivillige, der deltager i naturplejeaktiviteter – primært på offentlige arealer. Deltagelse kræver et længerevarende engagement og certificering gennem et kursus af en uges varighed. Korpsset udbyder en række forskellige tilbud samlet under samme hat med en stærk profil og en overordnet organisation.

Lars og Trine Jensen har deltaget i Skov- og Naturstyrelsens Naturplejeprogram gennem det sidste år og har her været med til en række forskellige ting, f.eks. udryddelse af bjørneklo, opsamling af affald, vedligeholdelse af stier og fældning af mindre bøgetræer omkring nogle gamle egetræer, der var ved at blive overgroede. Lars og Trine så reklamen for korpsset i fjernsynet og meldte sig. De var først på en uges kursus i naturpleje- og arbejdsteknikker på Skovskolen i Nødebo. Det bedste var nu, efter Trines mening, at Lars fik lært at bruge motorsav, så han nu kan bruge den sav, han har i sommerhuset på en professionel

måde. Han har også anskaffet sig et par sikkerhedsbukser. Selv om de selv skulle betale for at deltage i kurset, var det alle pengene værd. ”Nu har vi lejlighed til at bruge noget af vores fritid til at gøre gavn i Naturplejeprogrammet, samtidig med at vi oplever naturen på en hel anden måde”, siger Trine. På kurset fik de bl.a. en forståelse for, hvorfor det er nødvendigt at hjælpe naturen til at blive ved med at være ’naturlig’. Lars synes, at det er sjovt, at det, der for ham før bare var natur, nu fortæller en historie om, hvordan generationerne før brugte naturen. Den historie vil Lars gerne være med til at fortælle.

På det Statsskovdistrikt, hvor Lars og Trine er tilknyttet, er de omkring 100, der deltager i Naturplejeprogrammet. Der er planlagte aktiviteter hver 14. dag, og man forpligter sig til at være med i 10 dage det første år efter, at man har deltaget i kurset. Der plejer at komme 15-20 deltagere hver gang. Lars og Trine har en aftale med dem, de var på kursus med, om at de forsøger at komme på de samme dage, og så ender det tit med, at de samles på distriktets primitive lejrplads, og griller og får en øl som afslutning på dagen. Det sociale spiller en stor rolle, og hvis ikke de havde mødt så mange rare mennesker på kurset, havde det ikke været det samme. Jørgen, Lars og Trines søn, har også meldt sig til programmet, og han har taget imod tilbuddet om et sommerferievolutørjob på Bornholm Statsskovdistrikt. Jørgen vil gerne være ’noget med naturen’ og håber, at en måneds tid i skoven kan give ham et indtryk af mulighederne. For Lars og Trine er det samtidig rigtigt hyggeligt at have Sharon fra USA boende, når Jørgen nu alligevel ikke er hjemme i sommerferien. Sharon har meldt sig til Naturgenopretningsprogrammets ’volunteer camp’ på statsskovsdistriktet og har brugt de sidste dage på, sammen med 15 andre unge fra hele verden, at rydde opvækst på nogle engarealer.

Selv om Lars og Trine i begyndelsen syntes, at programmet var lige lovligt strømnetet, med arbejdstøj med et særligt logo og reklamer i medierne, synes de i dag, at det er helt fint at være med i en fælles ’bevægelse’, hvor ca. 2000 personer i hele Danmark er med til at bevare naturen for de kommende generationer. En af de virkelig gode ting er, at arbejdet bliver planlagt og prioriteret i fællesskab mellem den lokale frivilligruppe og distriktets personale. Trine er blevet valgt af de andre til at sidde med i projektets styregruppe, og hun synes, det er spændende at få dette mere indgående indtryk af, hvad vilkårene er for skovdistriktets arbejde.

Forslag til temaer, der kan diskuteres med udgangspunkt i scenariet:

- Hvordan kan man forestille sig et større statsligt initieret ’korps’ af frivillige naturforvaltere organiseret?
- Hvordan vil en sådan organisation kunne forankres i lokalsamfundet?
- Hvilke barrierer vil et nationalt initiativ kunne møde?
- Hvilke muligheder vil et nationalt initiativ kunne have?
- Skal alle kunne deltage, eller skal man kunne stille krav til optagelse?

8.2 Scenario II – Det grønne partnerskab

Ringkøbing Fjord Nationalpark var den første danske nationalpark, der blev etableret. Fra begyndelsen har det været vigtigt at sikre et bredt lokalt engagement.

Nationalparkens ledelse har derfor forsøgt at sikre de lokale borgeres muligheder for at kunne deltage i etableringen og den løbende naturpleje ved at indgå i et naturforvaltningspartnerskab med de lokale natur- og miljøorganisationer og ved at ansætte en frivillighedskoordinator, der kan sikre et godt samarbejde mellem de mange forskellige aktører.

Maria og Michael Steensen er glade og stolte af, at deres del af landet er blevet udlagt som den første nationalpark i Danmark. De vil gerne give en hånd med at udvikle nationalparken, så den kan få den turistmæssige, og dermed økonomiske, betydning for dette udkantsområde, som man har så meget brug for. De har læst en artikel i lokalavisen, om at bjørneklo er et problem mange steder. Den formerer sig så energisk, at den truer andre, mere oprindelige planters udbredelse. I avisen har de også læst, at DN's lokalkomite søger frivillige til at hjælpe til med at udrydde bjørneklo inden for nationalparkens område. De har ringet til formanden for DN og aftalt, at de skal møde op ved nationalparkens besøgscenter næste lørdag kl. 9.00 for at hjælpe til. Man skal bare have praktisk tøj på, og må gerne medbringe sin egen spade.

Lars og Mie Mikkelsen har overtaget den fædrene gård ved Ringkøbing efter Lars' forældre. Desværre kan de ikke leve af bedriften, men driver gården som deltidsladbrug. Til gården hører et engareal, som de gerne vil drive efter nationalparkens retningslinier. Efter at Ringkøbing Fjord Nationalpark er blevet etableret, er der kommet meget mere fokus på naturforvaltningen i området, og nu kan man få tilskud til visse driftsdispositioner, når man har fået udarbejdet en naturplan. Men der er visse ting, som det bare ikke kan lade sig gøre at få til at hænge sammen økonomisk set. Skal man undgå sprøjtning, er udryddelsen af bjørneklo en af disse næsten uoverkommelige opgaver. Derfor har Lars henvendt sig til landbrugskonsulenten, som stod for udarbejdelsen af naturplanen og spurgt, om han kunne hjælpe med at finde en løsning. Konsulenten foreslog, at Lars henvendte sig til nationalparkens frivillighedskoordinator for at høre, om han kunne hjælpe.

Frivillighedskoordinator Bent Hansen er taget ud til Lars Mikkelsen lørdag formiddag for at se, hvordan tingene skrider frem. Bent har organiseret, at nationalparkens bus har kørt de frivillige ud til den del af Lars' eng, hvor problemerne er størst. Tidligere på ugen var Bent ude hos Lars, og de aftalte, hvordan arbejdet skulle forgå, og Bent gjorde Lars og Mie opmærksomme på fordele og ulemper ved frivillig arbejdskraft.

Lars og Mie er opsatte på at tage godt imod de frivillige. De har været tidligt oppe for at bage boller og brygge kaffe, som de serverer for de 7 lokale borgere, der har valgt at bruge deres lørdag på at hjælpe Lars og Mie – og naturen.

Den lille gruppe er ret effektive. Der er to drenge på 9 og 12 år, og de går rigtig til den. Der er også et par ældre, som tager den mere med ro. Faren til de to drenge, et af de DN-medlemmer, der har været på DN's bjørneklokursus, leder og fordeler arbejdet og er ansvarlig for, at ingen kommer galt af sted undervejs.

Kl. 12.00 har Mie og Lars dækket op til frokost i et hjørne af engen. Johnny Bentzen, som ud over at være DN-lokalkomiteformand, også er lokalhistorisk interesseret, fortæller lidt om områdets historie. Johnny er glad for, at de i dag

ikke kun er DN-medlemmer af sted. Det er altid sjovt at møde nye mennesker, og efter at DN er gået ind i samarbejdet med nationalparken, har man oplevet en lille medlemsfremgang. Muligheden for at kombinere det at mødes omkring praktisk naturpleje med det sociale samvær, tiltaler åbenbart en gruppe mennesker, som man nu bedre kan nå ud til. Kl. 15 ankommer nationalparkens bus og afhenter de trætte frivillige, som slutter dagen af med et bad på parkens besøgscenter. I kantinen mødes de med de andre ca. 20 frivillige, som har været ”på arbejde” rundt omkring i Nationalparken denne lørdag.

Forslag til temaer der kan diskuteres med udgangspunkt i scenariet:

- Er det realistisk, at man vil kunne inddrage frivillige i forvaltningen af de fremtidige nationalparker? Hvilke fordele og ulemper kunne der være ved det?
- Hvordan kunne det frivillige arbejde organiseres? Hvilken rolle kunne en koordinator spille?
- Hvad skal der til for, at private lodsejere vil benytte sig af frivillige i deres naturpleje?
- Hvad kan de frivillige organisationer få ud af at deltage i et partnerskab med en nationalpark?
- Hvad skal der til, for at de ikke-organiserede borgere i lokalsamfundet har mulighed for at komme på banen?

8.3 Scenario III - Hvad skal vi lave næste søndag formiddag?

Frivillighedscentralen for københavnsområdet har oprettet en arbejdsgruppe med repræsentanter for de grønne organisationer og offentlige myndigheder. Gruppen har udviklet forskellige ideer til fælles projekter omkring naturforvaltning, og frivillighedscentralen har udvidet sin hjemmeside til at omfatte grønne aktiviteter

Familien Hansen har fået en søndag tilovers i en ellers ret hektisk hverdag. Niels og Eva og deres to drenge Carl og Andreas har aftalt, at de gerne vil bruge en dag i fællesskab med frivilligt arbejde for at gøre noget godt for naturen, men også for at lave noget praktisk sammen – men hvad skal det være? Sammen sætter de sig til PC'en og finder frem til Frivilligcentralens hjemmeside. De klikker sig hurtigt ind på søgemaskinen på hjemmesiden. Her håber de at kunne finde ud af, hvilke muligheder der er for at komme ud og lave noget praktisk i næste weekend. Ved at afgrænse deres søgen til kategorierne natur og miljø, naturpleje, Nordsjælland, hvor de bor, og Uge 40, sidder de nu med en liste på 7 tilbud om frivilligt arbejde i næste weekend. Familien kan vælge mellem aktiviteter forskellige steder på et af de lokale Skovdistrikter. F.eks. er der affaldsopsamling i Dyrehaven med efterfølgende foredrag om krondyrene og grillt dyreryg ved skovløberhuset, og på Tisvilde Skovdistrikt er der strandrydningsdag. Egedal Kommune har en tilgroet mose, de gerne vil have ryddet, og her er der også mulighed for at høre mere om mosens flora og fauna – naturvejlederen fortæller ud fra det, der opleves i løbet af dagen. Der står også noget om, at der er et særligt program for de mindste. DN's lokalkomite har en gruppe, der mødes hver søndag kl. 10 ved biblioteket i Lyngby, og herfra drager ud og bekæmper bjørneklo hos private eller på kommunens arealer.

Man skal bare dukke op og helst medbringe sin egen spade. I Hillerød har en skovbørnehave åbent hus næste weekend og søger bl.a. folk med motorsavskursus, som kan hjælpe til med at renovere deres naturlejrplads. Der er også et par landmænd, der har søgt frivillige til at hjælpe til med at gennemføre naturplaner på deres gårde. Man kan ringe og høre nærmere.

Efter lidt diskussion beslutter familien sig for moseoprensning i Egedal Kommune. De har været med til noget tilsvarende en gang før og synes godt om kombinationen af at blive klogere på naturen og samtidig være med til at sikre en biotoptype, som ellers ville forsvinde. Niels sender en mail til kommunen med en uforpligtende tilmelding.

I Egedal Kommune har naturvejleder Per Hansen modtaget 12 tilmeldinger til næste søndags arrangement med moseoprensning. Selv om fokus er på naturen denne dag, ja så er kommunens formål lige så meget at få folk ud at røre sig og have en god dag sammen med ungerne. Efter at Per er begyndt at samarbejde med Frivillighedscentralen for Københavnsområdet, har kommunen oplevet en øget interesse for aktiviteter med mulighed for praktisk arbejde. Men egentlig synes Per, at den største gevinst ved dette samarbejde er, at distriktet kan trække på andres erfaringer med organiseringen af det frivillige arbejde. Det har også været sjovt at udvikle nye ideer sammen med andre. Faktisk var det gennem en af Frivillighedscentralens netværksdage, at Per fik kontakt til de unge fra Natur og Ungdoms lokalafdeling og sammen med dem fik ideen til at lave et særligt program for de mindste af børnene, samtidig med at de voksne tager den lidt mere krævende tørn med moseoprensningen. Per glæder sig til at se, hvordan det går på søndag, da det ofte er et problem, at de mindste keder sig lidt ved denne type opgaver. Nå, men 12 tilmeldinger, hvoraf 5 ser ud til at være familier, det er ikke så dårligt – også selvom de sædvanlige 30-40 % falder fra igen inden næste søndag.

Forslag til temaer der kan diskuteres med udgangspunkt i scenariet:

- Kan man nå de frivillige via generelle internetportaler, eller skal foreningerne fortsat spille en afgørende rolle?
- Er det realistisk, at naturforvaltning kan konkurrere med de mange øvrige muligheder for fritidsaktiviteter?
- Har de forskellige aktører, f.eks. statslige og private organisationer, som interesserer sig for naturforvaltning og frivilligt arbejde, noget at tilbyde hinanden?
- Hvilke barrierer/udfordringer kan der være, når kommunen skal samarbejde med frivillige? – f.eks. arbejdstider og kultursammenstød?
- Er det sandsynligt, at naturforvaltning kan tilbyde en platform for aktiviteter, som også kan tjene f.eks. sundheds- eller sociale formål?

Litteratur

- Abildtrup, J., M. Gylling & C. Vesterager, 2005.*
Forøgelse af naturværdien på landbrugsejendomme: driftsøkonomiske vurderinger af tiltag. Working Paper nr. 2, Fødevarerøkonomisk Institut, København.
- Arai, S.M., 2000.*
Typology of Volunteers for a changing sociopolitical context: The impact on social capital, citizenship and civil society. *Loisir et Société* 23 (2):327-352.
- AVJ, 2006.*
Aage V. Jensen Naturfond hjemmeside. <http://www.avjf.dk/>. Tilgået d. 05.10.2006.
- Bang, H.P. & E. Sørensen, 1999.*
Everyday Maker: A New Challenge to Democratic Governance. *Administrative Theory and Praxis* 31 (3):325-342.
- Black Environment Network, 2004.*
BTCV Environment for All. Second annual review and final evaluation. Black Environment Network. http://www.btcv.org/efa/BTCVE-fA_BEN0203.pdf. Tilgået d. 08.09.2004.
- Boje, T.P. & B. Ibsen, 2006.*
Frivillighed og nonprofit i Danmark. Omfang, organisation, økonomi og beskæftigelse. Rapport 06:18. Socialforskningsinstituttet, København.
- Boje, T.P., T. Fridberg & B. Ibsen (reds.), 2006.*
Den frivillige sektor i Danmark – omfang og betydning. Rapport 06:19. Socialforskningsinstituttet, København.
- Bruun, J., 2000.*
Natur, national identitet og engagement i miljøspørgsmål. Danmarks Pædagogiske Institut, København.
- BTCV, 2000.*
Conservation Volunteering - how & why. <http://shop.btcv.org.uk/shop/level2/60/stock/958>. Tilgået d. 11.01.2007.
- BTCV, 2002.*
The Urban Handbook. <http://shop.btcv.org.uk/shop/level2/59/stock/955>. Tilgået d. 11.01.2007.
- BTCV, 2006.*
Advancing diversity - BTCV Diversity Report 2006. http://www2.btcv.org.uk/diversity_report.pdf. Tilgået d. 08.01.2007.
- Busck, A.G., M. Stoye, F. Just & S.V. Svendsen, 2003.*
Samarbejdsmodeller inden for forvaltning af natur og landskab i landbrugslandet – casestudier fra Holland, Tyskland og Danmark. Arbejdsrapport 8/03, Center for forskning og udvikling i landdistrikter, Esbjerg.
- Cassie, L.T. & E.A. Halpenny, 2003.*
Volunteering for nature: Motivations for participating in a biodiversity conservation volunteer program. *World Leisure Journal* 45 (2):38-50.

- Center for frivilligt arbejde, 2004.*
Hjertet alene gør det ikke – Om frivilligpolitik. <http://www.frivillighed.dk/filecache/2548/1075995184/hjertetalene-revideret1.doc>. Tilgået d. 04.10.2006.
- Christensen, S., 1995.*
Ledelse af frivillige organisationer, et institutionelt perspektiv. I: Molin, J. & S. Christensen (reds.), I den gode sags tjeneste. København, Handelshøjskolens Forlag, s. 121-136.
- Christensen, S. & T. Isen, 2001.*
Organisationsform og identitetsdannelse - Frivillig ledelse ved årtusindskiftet. I: Henriksen, L.S. og B. Ibsen, Frivillighedens udfordringer - nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer, Odense Universitetsforlag, Odense, s. 147-157.
- Citezenscience, 2007.*
An online community for people involved in monitoring. <http://dev.stewardshipcanada.ca/communities/citizenScience/home/csnIndex.asp>. Tilgået d. 05.01.2007.
- Clary, E.G., M. Snyder, R.D. Ridge, J. Copeland, A.A. Stukas, J. Haugen & P. Miene, 1998.*
Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 74 (6):1516-1530.
- Curtis, A. & M. Van Nouhuys, 1999.*
Landcare participation in Australia: the volunteer perspective. *Sustainable Development* 7 (1999):98-111.
- Danmarks Jægerforbund, 2006.*
Danmarks Jægerforbunds hjemmeside. <http://www.jaegerforbundet.dk/>. Tilgået d. 10.11.2006.
- Danmarks Naturfredningsforening, 2004.*
Projektbeskrivelse for Græsrødder med gennemslagskraft. http://www.dn.dk/graphics/DN/organisation/grasrodde_projekt.pdf Tilgået d. 07.02.2007.
- Danmarks Naturfredningsforening, 2006a.*
Vision for grønne råd i kommuner og regioner. http://www.dn.dk/graphics/DN/organisation/lokalkomiteer_og_samraad/materiale_til_lokalkomiteer/Vision_for_groenne_raad.doc. Tilgået d. 11.01.2007.
- Danmarks Naturfredningsforening, 2006b.*
Oplev naturen med Danmarks Naturfredningsforening. <http://dn.dk/sw452.asp>. Tilgået d. 21.05.2006.
- Danmarks Naturfredningsforening, 2006c.*
Lokalkomiteens naturplejeprojekt for Ordrup Eng. <http://www.dn.dk/sw2997.asp>. Tilgået d. 04.10.2006.
- Danmarks Naturfredningsforening, 2006d.*
Lokale projekter. <http://www.dn.dk/sw4983.asp>. Tilgået d. 4.10.2006.
- Danmarks Radio, 2006.*
Miljømagasinet, DR 1, d. 10. september 2006.
- Dansk Botanisk Forening, 2006.*
<http://www.botaniskforening.dk/dd.aspx>. Tilgået d. 05.10.2006.

Dansk Ornitologisk Forening, 2006.

Omtale af partnerskabsaftale mellem DOF og Miljøministeriet. http://www.dof.dk/index.php?id=nyheder&s=nyheder&m=visning&nyhed_id=311. Tilgået d. 07.02.2007.

Engel, S.R. & J.R. Jr. Voshell, 2002.

Volunteer biological monitoring: Can it accurately assess the ecological condition of streams? *American Entomologist* 48 (3):164-177.

Evans, D., 1992.

A history of nature conservation in Britain. 2nd ed. Routledge, London.

Farum Kommune, 2000.

Beretning 1999 – det grønne råd i Farum. <http://www.farum21.dk/beretninger.htm>. Tilgået d. 21.05.2006.

Fisk, S.J., 1995.

Psychological effects of involvement in ecological restoration. *Dissertation Abstracts International* 56-06B:3475.

FITV, 2004.

The federal interagency team on volunteerism. <http://www.volunteer.gov/fitv/index.htm>. Tilgået d. 21.05.2006.

Forestry Commision, 2004.

What is Cydcoed? <http://www.forestry.gov.uk/forestry/infid-5ksfcg>. Tilgået d. 15.01.2007.

Frederiksen, K., 2004.

Nye veje – nye partnere. Center for frivilligt socialt arbejde, Odense. <http://www.frivillighed.dk/filecache/3336/1094467623/nyeveje.pdf>. Tilgået d. 29.08.2006.

Friluftsrådet, 2006.

Friluftsliv i byens grønne områder. <http://www.friluftsradet.dk/1614>. Tilgået d. 21.05.2006

Frivillighedsundersøgelsen, 2004.

Frivillighedsundersøgelsen – En kortlægning af den frivillige sektor i Danmark. <http://www.frivillighedsus.dk/>. Tilgået d. 05.09.2004.

Frostholt, H., 2001.

Ansigt til ansigt: Hvervning af frivillige i praksis. Center for frivilligt socialt arbejde, Odense.

Frostholt, H. & K. Majgaard, 2002.

Ledelse af frivilligt socialt arbejde. Børsens Ledelseshåndbøger, nr. 2, kapitel 3.4. Børsen Forum A/S, København. <http://www.frivillighed.dk/filecache/2189/1136211941/ledelseaffrivilligtsocialtarbejde.pdf>. Tilgået d. 29.08.2006.

Frydensberg, E., 2004.

Personlig meddelelse. Administrator, Fugleværnsfonden, e-mail: dof@dof.dk.

Geertz-Hansen, P., 2006.

Personlig meddelelse. Biolog/økonomirådgiver, Danmarks Fiskeriundersøgelser, e-mail: pgh@difres.dk.

Goabroad, 2004.

Volunteer abroad homepage. <http://www.goabroad.com/index.cfm>. Tilgået d. 07.10.2004.

- Gobster, P.H. & R.B. Hull (reds.), 2000.*
Restoring nature - perspectives from the social sciences and humanities. Island Press, Washington D.C.
- Greengym, 2004.*
What is a Green Gym? <http://www.greengym.org.uk/>. Tilgået d. 07.10.2004
- Grese, R.E., R. Kaplan, R.L. Ryan & J. Buxton, 2000.*
Psychological benefits of volunteering in stewardship. I: P.H. Gobster, & R.B. Hull (reds.), Restoring nature – perspectives from the social sciences and humanities. Island Press, Washington D.C., s. 265-280.
- Gundelach, P., 1988.*
Sociale bevægelser og samfundsændringer: Nye sociale grupperinger og deres organisationsformer ved overgangen til ændrede samfundstyper. Politika, Århus.
- Gundelach, P., 1996.*
Foreninger, sociale bevægelser og ideen om den tredje sektor. I: Rasmussen, E.T. & I. Koch-Nielsen (reds.), Den tredje sektor under forvandling. Antologi. Rapport 96:15, Socialforskningsinstituttet, København, s. 51-67.
- Habermann, U., 2001.*
En post-moderne helgen? Om motiverne til frivilligt arbejde. Doktorafhandling. Socialhögskolan, Lunds Universitet, Lund.
- Habermann, U. & B. Ibsen, 1997.*
Den frivillige sektor i Danmark - 150 års historisk udvikling. I: Socialministeriet, 1997, Betænkning om frivilligt socialt arbejde i fremtidens velfærdssamfund, Betænkning nr. 1332, Bilagsdel, s. 7-90.
- Habitatdirektivet, 1992.*
Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter. http://europa.eu.int/eur-lex/da/consleg/pdf/1992/da_1992L0043_do_001.pdf. Tilgået d. 10.01.2007.
- Hammer, E., 2005:*
De vilde blomsters dag i Norden 2005. Urt 29 (4):145-147.
- Hansen, K., 2006.*
Personlig meddelelse. Biolog, Sønderjyllands Amt, e-mail: Kim_Hansen@sja.dk.
- Hansen, M.K. & U. Habermann, 1996.*
Forholdet mellem frivillige og professionelle. Notat, juni 1996. Center for frivilligt socialt arbejde, Odense.
- Hare, R. & J.B. Nielsen, 2003.*
Landscape and "Community" – Public involvement in landscape projects in the United Kingdom. Reports no. 14, 2003. *Skov & Landskab*, Hørsholm.
- Henriksen, L.S., 1995a.*
Frivillige organisationer i den decentrale velfærdsstat. Ph.D. afhandling, Institut for sociale forhold og organisation, Ålborg universitet.
- Henriksen, L.S., 1995b.*
De frivillige - Hvad taler vi om og hvad forskes der i? Forskningsgruppen Arbejds- og Levemiljøer, Institut for sociale forhold og organisation, Ålborg Universitet, Ålborg.

Henriksen, L.S., 1996.

Lokale frivillige organisationer - autonomi eller underordning? I: Rasmussen, E.T. & I. Koch-Nielsen (reds.), Den tredje sektor under forvandling. Antologi. Rapport 96:15, Socialforskningsinstituttet, København, s. 125-155.

Henriksen, L.S. & B. Ibsen, 2001.

Frivillighedens udfordringer - nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer. Odense Universitetsforlag, Odense.

Hjære, M., 2003.

Partnerskaber mellem frivillige organisationer og det offentlige på det sociale område – begreber og metode for udvikling af tre modelprojekter. Center for frivilligt socialt arbejde, Odense. <http://www.frivillighed.dk/filecache/2512/1074863676/referencedokument.pdf>. Tilgået d. 30.08.2006.

Hjære, M., 2005.

Partnerskaber – på vej mod en ny samarbejdskultur? Rapport fra et følgestudie af tre partnerskaber mellem offentlige og frivillige sociale organisationer. Center for frivilligt socialt arbejde, Odense.

Hustinx, L. & F. Lammertyn, 2003.

Collective and reflexive styles of volunteering: A sociological modernization perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14 (2):167-187.

Hvidovre Kommune, 2006.

Det Grønne Råd. <http://www.hvidovre.dk/Default.aspx?ID=1086>. Tilgået d. 10.01.2007.

Ibsen, B., 1992.

Frivilligt arbejde i idrætsforeninger. Forlaget Systime og Danmarks Højskole for Legemsøvelser, København.

Ibsen, B. & U. Habermann, 2005.

Definition af den frivillige sektor i Danmark. I: Boje, T.P., T. Fridberg & B. Ibsen (reds.). Den frivillige sektor i Danmark – omfang og betydning. Rapport 06:19. Socialforskningsinstituttet, København, s. 19-40.

Independent Sector, 1999.

Giving and volunteering in the United States: Executive summary. Washington, DC. <http://www.independentsector.org/GandV/default.htm>. Tilgået d. 05.09.2006.

Independent Sector, 2001.

Giving and volunteering in the United States 2001. <http://www.independentsector.org/programs/research/GV01main.html>. Tilgået d. 10.01.07.

Institute for Volunteering Research, 2004.

What young people want from volunteering. Research Bulletins, Institute for Volunteering Research. <http://www.ivr.org.uk/youngresearch.htm>. Tilgået d. 13.12.2004.

Ising, D., 2004.

Nye veje til offentlig-private partnerskaber. Kapitel 10.5 i Offentlig Økonomistyring. Børsens Ledelseshåndbøger. Børsens Forum A/S, København. <http://www.udbudsportalen.dk/515279>. Tilgået d. 06.09.2006.

Jespersen, C., 2002.

Natur og skovpolitik i Storbritannien – Indtryk fra studierejse forår 2002. Upubliceret rapport. Skov- og Naturstyrelsen, København.

Keaveney, S.M., M. Saltzman & N. Sullivan, 1991.

Volunteers as costumers: A service quality perspective. *The Journal of Volunteer Administration* 10 (1):21-30.

Klausen, K.K., 1996.

Den tredje sektor og det offentlige i velfærdsstatslig belysning. I: Rasmussen, E.T. & I. Koch-Nielsen (reds.). *Den tredje sektor under forvandling. Antologi. Rapport 96:15*, Socialforskningsinstituttet, København, s. 111-124.

Klausen, K.K. & P. Selle (reds.), 1995.

Frivillig organisering i Norden. TANO og Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Oslo og København.

Koch-Nielsen, E. & K. Michaelsen, 2003.

Kommunal frivillighed – tre casestudier. Center for frivilligt socialt arbejde. <http://www.frivillighed.dk/Web/Site/Publikationer#a381>. Tilgået d. 31.09.2006.

Koch-Nielsen, E., L.S. Henriksen, T. Fridberg & D. Rosdahl, 2005.

Frivilligt arbejde – den frivillige indsats i Danmark. Rapport 05:20. Socialforskningsinstituttet, København.

Kontaktudvalget til det frivillige sociale arbejde, 2004.

Hvad bestiller du her? Debatoplæg om frivilliges indtog i offentlige tilbud. <http://www.frivillighed.dk/Web/Site/Publikationer#a381>. Tilgået d. 31.09.2006.

Kræftens Bekæmpelse, 2004.

Frivilligpolitik. www.cancer.dk. Tilgået d. 07.10.2004.

Kaae, B.C. & M.L. Madsen, 2003.

Holdninger og ønsker til Danmarks natur. By- og Landsplanserien nr. 21. *Skov og Landskab*, Hørsholm.

Landcare, 2006.

Landcare homepage. <http://www.landcareonline.com/>. Tilgået d. 05.11.2006.

Larsen, J.B. (red.), 2005.

Naturnær skovdrift. Dansk Skovforening, København.

Leyssac, N., 2005.

Projektmedarbejder i Danmarks Naturfredningsforening. Personlig meddelelse, e-mail: nl@dn.dk.

LIFE, 2006.

LIFE-tilskud. <http://ec.europa.eu/environment/life/home.htm>. Tilgået d. 31.09.2006.

Light, A., 2000.

Restoration, the value of participation, and the risk of professionalization. I: P.H. Gobster, & R.B. Hull (reds.), *Restoring Nature – Perspectives from the Social Sciences and Humanities*. Island Press, Washington D.C., s. 163-181.

Lorentzen, H., 1994.

Frivillighetens integrasjon. Staten og de frivillige velferdsprodusentene. Universitetsforlaget, Oslo.

Lorentzen, H., 1996.

Stat og organisationer fra et historisk perspektiv. I: Rasmussen, E.T. & I. Koch-Nielsen (reds.), Den tredje sektor under forvandling. Antologi. Rapport 96:15, Socialforskningsinstituttet, København, s. 69-83.

Majgaard, K., 2004.

Fra velfærdsteknokrat til partnerskabsagent. I: Bakka, J.F. & U.H. Petersen (reds.), Hvorhen Danmark? Perspektiver på kommunalreformen. Nyt fra Samfundsvidenskaberne, Frederiksberg, s. 105-125

McClintock, N., 2004.

Understanding canadian volunteers. Canadian Centre for Philanthropy. www.givingandvolunteering.co. Tilgået d. 05.20.2004.

Miljømålsloven, 2003.

Lov nr. 1150 af 17/12/2003, Lov om miljømål m.v. for vandforekomster og internationale naturbeskyttelsesområder (miljømålsloven), Miljøministeriet.

Millennium Volunteers, 2004.

About Millennium Volunteers. <http://www.millenniumvolunteers.gov.uk/index.cfm?contentID=3>. Tilgået d. 06.06.2004.

National Trust, 2004.

Employee Volunteering. <http://www.nationaltrust.org.uk/main/w-trust/w-volunteering/w-employeevolunteering.htm>. Tilgået d. 10.01.2007.

Nepenthes, 2001.

Evaluering af Nepenthes' rolle som aktør og folkeoplyser i Danmark. Upubliceret rapport.

Nielsen, J.C., A. Højholdt & B. Simonsen, 2004.

Ungdom og foreningsliv. Demokrati, fællesskab, læreprocesser. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

OECD, 1999.

Environmental Performance Reviews – Denmark. OECD, OECD Publishing.

Pestoff, V.A., 1996.

Den tredje sektor og civilsamfundet - nogle begrebsmæssige overvejelser. I: Rasmussen, E.T. & I. Koch-Nielsen (reds.). Den tredje sektor under forvandling. Antologi. Rapport 96:15, Socialforskningsinstituttet, København, s. 17-50.

Planloven, 2003.

Lov nr. 440 af 10/06/2003, Lov om planlægning, Miljøministeriet.

Poulsen, L.B., 2007.

Personlig meddelelse.

Forstfuldmægtig, Skov- og Naturstyrelsen, e-mail: lbp@sns.dk.

Rasmussen, E.T. & I. Koch-Nielsen (reds.), 1996.

Den tredje sektor under forvandling. Antologi. Rapport 96:15, Socialforskningsinstituttet, København.

Regeringen, 2004.

Handlingsplan for Offentlige-Private Partnerskaber (OPP). Økonomi og Erhvervsministeriet, København.

Rødovre Kommune, 2006.

http://www.rk.dk/det_politiske_liv/politikker0/frivillighedspolitik/.

Tilgået d. 10.01.2007.

Schroeder, H.W., 2000.

The restoration experience: Volunteers' motives, values and concepts of nature. I: Gobster, P.H. & R.B. Hull (reds.), 2000, Restoring Nature - Perspectives from the Social Sciences and Humanities. Island Press, Washington D.C., s. 247-264.

Schuster, E.G. & M.A. Krebs, 2003.

Forest Service programs, authorities, and relationships: A technical document supporting the 2000 USDA Forest Service PRA assessment. Gen. Tech. Rep. RMRS-GTR-112. Fort Collins, CO: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station.

Selle, P., 1996.

Norsk (skandinavisk) frivilligdom i endring. I: Rasmussen, E.T. & I. Koch-Nielsen (reds.). Den tredje sektor under forvandling. Antologi. Rapport 96:15, Socialforskningsinstituttet, København, s. 85-110.

Silverberg, K.E., S.J. Backman & K.F. Backman, 2000.

Understanding parks and recreation volunteers: A functionalist perspective. *Loisir et Société* 23 (2):453-475.

Skov- og Naturstyrelsen, 2006a.

Lokal Agenda 21 - Dansk status. <http://www.skovognatur.dk/Emne/Planlaegning/LokalAgenda21/Info/Introduktion/Dansk+status.htm>. Tilgået d. 28.09.2006.

Skov- og Naturstyrelsen, 2006b.

Rapport fra den nationale følgegruppe vedr. nationalparker. http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/4F112CF2-72C6-4C07-B83E-3D9650E34778/0/NETPDF_nationalparker.pdf. Tilgået d. 20.01.2007.

Skov- og Naturstyrelsen, 2006c.

Skov- og Naturstyrelsens velfærdsprofil. <http://www.skovognatur.dk/Emne/Friluftsliv/Velfaerdsprofil/>. Tilgået d. 11.01.2007.

Skov- og Naturstyrelsen, 2006d.

Handlingsplan for Offentlig-Private Partnerskaber. <http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/06D57CF9-4379-4E59-AA9F-F6A2DD546DDD/26937/OPPhandlingsplan.pdf>. Tilgået d. 07.02.2007.

Socialministeriet, 1997.

Betænkning om frivilligt socialt arbejde i fremtidens velfærdssamfund, Betænkning nr. 1332. Socialministeriet, København.

Socialministeriet, 2001.

Rapport fra en tværministeriel arbejdsgruppe om det private sociale initiativ. Socialministeriet, København.

Socialministeriet, 2004.

Socialminister Eva Kjer Hansens tale på Socialpolitisk årsmøde den 6. september 2004 – Visioner for en stærk frivillig indsats - nye veje og nye muligheder. http://www.social.dk/det_frivillige_danmark/index.aspx?id=41e2d53b-57d2-4f56-b0a5-b934a0ce89a8. Tilgået d. 28.08.2006.

Socialministeriet, 2006a.

Hvad er en frivillig social organisation? http://www.social.dk/det_frivillige_danmark/Fakta_om_frivilligt_socialt_arbejde/frivillige_sociale_organisationer.html. Tilgået d. 28.09.2006.

Socialministeriet, 2006b.

Samarbejde mellem kommuner og frivillige organisationer om socialt arbejde. Socialministeriet, København. http://www.social.dk/tvaer-gaaende_indgange/udgivelser/Publikationsdatabase/SM/SM06/Samarbejde.html. Tilgået d. 29.08.2006.

Sønderjyllands Amt, 2004.

Sigt dybde 2003 – Resultatet af frivilliges målinger i 17 sønderjyske søer 2003. Teknisk forvaltning. [http://www.sja.dk/sja/sjamt.nsf/85a0b375087add29c1256a6b0031ca1c/ce04168860716785c1256b3e0047d811/\\$FILE/Sigt dybde%202003.pdf](http://www.sja.dk/sja/sjamt.nsf/85a0b375087add29c1256a6b0031ca1c/ce04168860716785c1256b3e0047d811/$FILE/Sigt dybde%202003.pdf). Tilgået d. 05.09.2006.

Sønderjyllands Amt, 2006.

Amtets søovervågning. <http://www.sja.dk/sja/sjamt.nsf/links/FCA-6236D91E848FAC1256B410037432B>. Tilgået d. 05.09.2006.

TAP, 2004. Senior, Youth, and Volunteer Programs homepage. <http://www.fs.fed.us/people/volunteer/volunteer.htm>. Tilgået d. 05.09.2006.

TAP, 2004.

Touch America Project. <http://www.fs.fed.us/people/volunteer/volunteer#tap>. Tilgået d. 06.09.2004. Ulstein, K., 1998. Organisasjon og ledelse i frivillige arbeid. Universitetsforlaget, Oslo.

USEPA, 2004.

Starting out in volunteer water monitoring. US Environmental Protection Agency, Washington. <http://www.epa.gov/owow/monitoring/volunteer/startmon.pdf>. Tilgået d. 05.09.2005.

Volunteer.gov, 2006.

Building America's Communities of Service. <http://www.volunteer.gov/gov/index.cfm>. Tilgået d. 10.10.2006.

Volunteering England, 2004.

England's volunteer development agency. <http://www.volunteering.org.uk/>. Tilgået d. 07.10.2004.

Washington State University, 2007.

Volunteer Management Certificate Program <http://capps.wsu.edu/certificates/vmcp/>. Tilgået d. 07.02.2007.

Wilhelmudvalget, 2002.

En rig natur i et rigt samfund. Skov- og Naturstyrelsen, København.

Wilson, J., 2000.

Volunteering. *Annual Review of Sociology* 26:215-240.

Appendiks 1

Eksempler på naturforvaltning hvor frivilligt arbejde indgår

I forhold til aktiviteter i Danmark generelt er der gennemført en screening af de vigtigste aktører og konkrete projekter inden for naturforvaltning i 2004 og igen i januar 2007. Grundstammen i denne screening er de hjemmesider, som fremkom ved søgning med søgemaskinen 'Google' med søgeordene "frivillig/frivilligt", "natur", "naturbevarelse", "naturbeskyttelse" og "naturforvaltning". Dette giver et overordnet billede af aktiviteter og de involverede aktører. Der vil dog være yderligere projekter og aktører, idet ikke alle er repræsenteret på Internettet. Listen skal derfor betragtes som en 'minimumliste' over naturforvaltningsaktiviteter hvor frivillige har været involveret i perioden 2004-2007.

Anvendte forkortelser:

DFFE	Direktoratet for FødevarerErhverv
DFU	Danmarks Fiskeriundersøgelser
DGGU	Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelser
DN	Danmarks Naturfredningsforening
DOF	Dansk Ornitologisk Forening
SNS	Skov- og Naturstyrelsen

Emne	Beskrivelse	Aktører (udover de frivillige)
Brede initiativer		
Naturpatrulje	Århus Kommune har forsøg med en 'Naturpatrulje'. Tanken er at synliggøre bynatur og ændre holdninger. Omfatter bl.a. registrering af indikatorarter. Mårslet bruges som modelområde. Både en miljøgruppe under Mårslet Fællesråd og borgere (herunder lodsejere og landmænd) er med som primæraktører.	Århus Kommune, DN, den grønne guide, Mårslet Fællesråd
Kollektiv og individuel naturplan ved Svinø	På initiativ fra en landmand er der oprettet en forening og samarbejde med Familielandbruget. De har fået midler fra DFFE til at lave dels en samlet og dels individuelle planer.	DFFE, Dansk Landbrug
Bynær statsskov ved Korsør	En arbejdsgruppe har været nedsat til at planlægge skovens udformning, og gruppens deltagere har også foretaget registreringer og deltaget i plantedage.	SNS
Naturplaner	Dataindsamling af frivillige som grundlag for Albertslund Kommunes naturplan.	DN, Albertslund Sportsfiskerklub, Grønne familier, Kogræsserforeningerne, Agenda Center Albertslund, Københavns Statsskovdistrikt og Albertslund Kommune
Naturpleje	Medlemmer af DOF har lavet naturpleje ved Keldsnor. Frivillige deltager i rydning af Engstrup Mose, på København Statsskovdistrikt, for træer og buske.	SNS, DOF
Skovens Dag	På f.eks. Klosterheden Statsskovdistrikt afvikles arrangementet Skovens Dag hver år i samarbejde med en lang række frivillige.	SNS, frivillige organisationer
Nøglebiotopregistrering	Man ønsker at kunne gennemføre dataindsamling vha. frivillige på Klosterheden Distrikt, men har endnu ikke systematiseret proceduren.	SNS

Naturvejledning	En række frivillige deltager i eller udfører naturvejledning i forskellige sammenhænge over hele lande. Natur og Ungdom tilbyder naturvejlederuddannelse for frivillige.	SNS, Natur & Ungdom
NOVANA	DMU står som samlende figur for det store nationale overvågningsprogram 'Nationalt Overvågningsprogram for Vandmiljø og Natur'. Samarbejde med frivillige organisationer om dataindsamling.	DMU, SNS, DGGU, amter, kommuner, DOF
Tredjemandsprojekter	I henhold til naturbeskyttelsesloven kan der på den årlige finanslov fastsættes en beløbsramme, inden for hvilken miljøministeren kan yde tilskud til amter og kommuner til bevaring, pleje og genopretning af naturområder og til forbedring af mulighederne for friluftsliv.	Amter og kommuner
Friluftsrådets støtte til velfærdsfremmende initiativer	Projektstøtte til friluftspjeker på offentligt tilgængelige arealer – fortrinsvis til projekter, der udføres ved frivillig arbejdskraft.	Friluftsrådet
Byens grønne steder – grønne glæder	Kampagne i perioden 1996-2002 med det formål at sikre, forbedre og udvikle de rekreative muligheder i byen. I enkelte tilfælde indgik frivillige foreninger i praktisk arbejde.	Friluftsrådet
Lokal projektstøtte	Et eksempel på lokal projektstøtte er projektstøtten hos Naturvejledningen på Nakskov Fjord. Her kan lokale interesseorganisationer, landmænd eller andre med en ide i relation til faciliteter, formidling, infrastruktur, natur og kulturmiljø henvende sig og ansøge om økonomisk støtte.	Naturvejledningen på Nakskov Fjord og andre
Lokal Agenda 21	I en lang række kommuner inddrages frivillige i Agenda 21-arbejdet. Se Guldkorn-databasen (http://www.lokalagenda21db.dk/) for konkrete projekter.	Kommuner, Friluftsrådet, SNS, DN og andre
Græsarealer og pleje		
Græsningslaug	Der er etableret en lang række græsningslaug op gennem de sidste 15 år. Antallet ligger formodentlig omkring 50-70 aktive laug på nuværende tidspunkt.	DN, Landboforeningerne, kommuner, amter, SNS, laug, mm.
Formidling af græssende dyr	Ringkøbing Amt formidler samarbejde mellem dyreholdere og personer med græsarealer, der gerne skal afgræsses.	Ringkøbing Amt
Manuel pleje af græsareal	Partnerskab omkring fjernelse af bjørneklo, kæmpepileurt og sildig gyldenris på Ordrup Eng. Støggårdsvang Høslætlaug er et frivilligt laug, som siden 1999 har slået Nydam, på Strøggårdsvang Skovpart i Nordsjælland.	DN, SNS, laug
Bjørnekloprojekter	Der er en lang række bjørneklo-bander over hele landet. I Vejle har man f.eks. lavet et forsøg med at inddrage frivillige til kortlægning og bekæmpelse. Projektet begyndte i 1999. Frivillige fra DN og Natur & Ungdom deltog sammen med lodsejerne.	Kommuner, amter, DN, Natur & Ungdom
Orkide-eng plejelaug	Plejelaug afholder årligt en dag med høslæt på to artsrige Gøgeurt-enge ved Kongskilde. Udfører også andre ad hoc aktiviteter som f.eks. udlægning af gydegrus.	SNS, Kongskilde Friluftsgård
'Selvbestaltet' naturpleje på offentligt areal	Bjørn Petersen, Roskilde, laver 'selvbestaltet' naturpleje på et areal ejet af Sct. Hospital. Laver naturpleje uden for 'åbningstid' og har ikke spurgt nogen. Er tilknyttet DN's lokalkomite.	
Vilde planter		
Atlas Flora Danica	Planter registreres i 2.150 ruder (5x5 km) fordelt over landet. Desuden ledes efter specifikke arter. Flere formål: vise aktuell udbredelse og evt. ændringer; status for rødlistede, fredede og sjældne arter; kendskab til flora og betydning af at værne og beskytte voksestederne.	Botanisk Forening og andre
Orkide-registrering	Registrering af orkide-udbredelse i Nordvestjylland. Registrering ved Margrethe Sø i Gråsten-skovene.	Botanisk Forening, SNS
De vilde blomsters dag	Botanisk Forening holder en årlig dag med fokus på den vilde flora.	Botanisk Forening
Fisk og vand		
Vandløbspleje	Genskabe egnede forhold for fisk i vandløb og søer med støtte fra fisketegnsmidlerne.	DFU, Danmarks Lystfiskerforbund, amter, kommuner, SNS,

Fiskebestandspleje	Indfangning, tællinger og udsætning af fisk med støtte fra fisketegnsmidlerne.	Som for vandløbspleje
Blågrønlalgemonitoring	DMU planlægger at iværksætte et nationalt vandkvalitetsmonitoreringsprogram delvist baseret på frivilliges registreringer.	DMU
Paddepatrulje	En gruppe private renser op og monitorer paddebestanden i vandhuller i Sønderjyllands Amt	Sønderjyllands Amt
Måling af sigtdybde	Vandkvalitetsmonitorering i Sønderjyllands Amt	Sønderjyllands Amt
Habitatrestaurering	Et habitatrestaureringsprojekt er igangsat i Vejle Fjord. I projektet anvendes sække med muslingskaller til at genskabe muslingebanker og øge forekomsten af levesteder for fisk.	DFU, Dansk Amatørfiskerforening, Vejle Amt, Vejle Kommune
Fugle		
Caretaker-projektet	Omfatter 200 lokaliteter. På hver lokalitet melder en gruppe af medlemmer sig til først og fremmest at overvåge, men også i et vist omfang at formidle og beskytte lokaliteten og dens fugleliv.	DOF
Fugleværnsfondens arealer	DOF har lokale grupper der står for pasning af fugleværnsfondens arealer. Ni områder har lokale grupper. Andre steder ydes indsats af enkeltpersoner.	DOF
Tælling af fugle	DOF har mange fugletællere – bl.a. ifm. atlasundersøgelser og artsovervågning, hvor der er en kontaktperson pr. art.	DOF
Sløruglen	DOF projekt om opsætning af redekasser, information, rådgivning. Indgår i 'DATSY' - Projekt Truede og Sjældne Ynglefugle.	DOF
Red Hedehøgen	DOF og Dyrenes Beskyttelse har i en årrække samarbejde med sønderjyske landmænd bl.a. om afmærkning af reder i marker.	DOF, Dyrenes Beskyttelse
Aflivning af olieforurenede fugle	SNS og et lokale korps af frivillige jægere i Vestsjælland aflivede i 2005 3.200 fugle som følge af en olieforurening i Storebælt.	SNS, Dansk Jægerforbund
Ringmærkning	Ca. 200 frivillige har licens til at ringmærke fugle. De er organiseret i Ringmærkningscentralen.	Zoologisk Museum
Pattedyr		
Pattedyr-atlas	Kortlægning af udbredelsen af pattedyr i ruder af 10x10 km ² . Frivillige rapporterer om spor og dyr der er set. Afsluttet sommer 2003. Dog fortsættes med udvalgte arter.	Zoologisk Museum, Naturhistorisk Museum og andre
Indrapportering til amtet	Flere amter har systemer hvor de beder folk indrapportere specifikke dyre- og plantearter. De bruger det dels til at få detaljeret overvågningen og dels til at lokalisere interessante steder.	F.eks. Viborg, Nordjylland, Vejle, Ringkøbing Amter
Naturvejledning/-formidling	Danmarks Jægerforbund har et antal frivillige naturformidlere.	Danmarks Jægerforbund
Vildtredderkorps	Danmarks Jægerforbund har personer der rykker ud for at hjælpe ved høsttid. De driver vildtet ud eller sætter skræmmemidler op og rådgiver.	Danmarks Jægerforbund
Hasselmusekasser	Ophængning af kasser til hasselmusekasser i Sollerup Skov.	Naturvejleder på Trente Mølle
Bævertælling	Frivillige deltager i tælling af bævere på Klosterheden Statsskovdistrikt i Vestjylland. Tællingen foregår forår og efterår og varer tre dage.	DMU, SNS
Projekt vilde dyr	Projektet omhandler odder, birkemus og skovmår. Frivillige deltager i monitorering af spor, opsætning af redekasser, kontrol af fælder, mv.	DN, Zoologisk Museum, DMU
Rekreative faciliteter		
Vemmelev skovlaug	En gruppe varetager 'driften' af en lokal skov – herunder etablering af 'skovstue' og primitive overnatningsmuligheder.	Skovlaug, SNS
Hærvejen til hest	Randbøl Statsskovdistrikt samarbejder med frivillige hestefolk og de 5 hærvejs-amter om at lave en ride- og kørerte fra Frøslev i syd til Viborg i nord.	Hestefolk, SNS, amter
Ridefaciliteter	En række eksempler på at ryttere samarbejder med lodsejere om etablering og vedligeholdelse af faciliteter. F.eks. har ryttere etableret ridesti mellem Bredholt og Sollerup Enge. Hanherred Skovdistrikt har ligeledes samarbejdet om etablering af ridesti med efterfølgende vedligeholdelse af rytterne selv.	SNS, rideforeninger

Mountainbikefaciliteter	Der er i samarbejde med mountainbikeryttere etableret afmærkede baner på en række statskovdistrikter. På nogle distrikter, f.eks. Klosterheden, deltager rytterne selv i den løbende vedligeholdelse af banen.	SNS, foreninger
Motionsfaciliteter	Etableret en „motionslange“ omkring Nykøbing Falster – en rute på godt 21 km.	Statsskovdistrikt, lodsejere, foreninger
Museum	Strandjægere har etableret strandjagtmuseum på Vigelsø. Frivillige driver Bunkermuseum og Tusker Redningsstation på Klosterheden Statskovdistrikt.	SNS, foreninger
Informationstavler	Frivillige fra DN har opsat informationstavler i Roskilde Fjords havne.	DN, kommuner
Mosely	Friluftsrådes ejendom ved Mariager Fjord hvor udvikling og forvaltning sker i tæt samarbejde med den frivillige brugergruppe.	Friluftsrådet
Strandrensning		
Strandrensning	På Fur er spejdere kernen i strandrensningen. Ved Tisvilde og Rågeleje rykker den frivillige patrulje – Hvid Strand Tisvilde – der har eksisteret siden 1989 ud to til tre dage i hver eneste uge året rundt. I Hanherred har SNS og den lokale skole arbejdet sammen om at fjerne affald på stranden. Ved Tisvildeleje har en invalidepensionist flere år i træk boet i sigøjnervogn på parkeringspladsen og rensset stranden. Strandrensning på Feddet på initiativ fra campingpladsen.	Strandrensningspatruljer, spejdere, skoler
Rensning ved søer	Kanoklub rens for skrald ved Bagsværd og Lyngby Sø. Får poser, værktøj og bortkørsel af kommunen.	Kanoklub
Olieopsamling	Frivillige deltog i oprydning på forurenede kyststrækninger ved Grønsund og Storstrømmen efter olieudslip fra tanker (2001).	Myndighederne, foreninger